

SVET ELEN VAJT

**Fascinantan osvrt na vreme
*u kome je živeła***

Džordž R. Najt
Profesor crkvene istorije na Endrus
univerzitetu (Andrews University) u Americi

Naslov originala: *Ellen White's World*
- A fascinating look at the times in which she lived

by **George R. Knight**

Prevela: **Olgica Đorđević**

Izdaje: **TEOLOŠKI INSTITUT**
Bore Markovića 11
11030 Beograd

Septembar, 2001.

Odgovara: **mr Dragoslava Santrač**

- Za internu upotrebu

**SVET ELEN VAJT
PRE GRADANSKOG RATA**

Prvi deo

GLAVA I

MILENIJALISTIČKE VIZIJE

Prvog novembra 1755. jedan od najrazornijih zemljotresa u dotadašnjoj istoriji u trenu je srušio sa zemljom veliki grad Lisabon. Čak 60.000 ljudi nastradalo je u toj katastrofi koja je bukvalno potresla veliki deo Evrope, Srednjeg Istoka i Afrike. Ona je učinila da se mnogi okrenu biblijskim proročanstvima koja su se odnosila na drugi dolazak Isusa Hrista. Na kraju krajeva, zar On sam nije rekao da će jaki zemljotresi prethoditi Njegovom drugom dolasku?

Verski Milenijalizam

Ipak, lisabonska tragedija bila je samo nagoveštaj onoga što će se tek desiti. Poslednja decenija osamnaestog veka biće svedok neviđenih komešanja vezanih sa Francusku revoluciju. Njene socijalne i političke erupcije podsetile su ljude na biblijski opis kraja sveta. Nasilnost i jačina ove katastrofe u Francuskoj navele su mnoge da se ponovo posvete proučavanju proročanstava Danilove knjige i Otkrivenja Jovanovog.

Mnogi biblijski naučnici zainteresovali su se za proročanstva tog vremena i za 1798. godinu. U februaru te godine Napoleonov general Luj Aleksandar Bertije (Louis Alexandre Berthier) umarširao je u Rim i zbacio papu Pija VI. Tako je 1798. za mnoge postala ključna tačka koja je povezivala svetovnu istoriju sa biblijskim predskazanjem. Držeći se načela da u proročanstvu jedan dan predstavlja godinu (Jezekilj 4,6; 4. Mojsijeva 14,34), oni su zarobljavanje pape shvatili kao “smrtnu ranu” u Otkrivenju 13,3 i ispunjenje Danilovog proročanstva od 1260 godina/dana u 7,25 i Otkrivenja 12,6; 14. i 13,5.

I najzad, neki su govorili da se ispunjava proročanstvo iz Danila 12,4. Kao nikada ranije oči proučavalaca Biblije bukvalno su “letele tamo-amo” po Danilovim

proročanstvima kako bi bolje shvatili događaje koji će označiti poslednje vreme. Krajem osamnaestog i početkom devetnaestog veka pojavio se do tada nezabeleženo veliki broj knjiga o biblijskim apokaliptičnim predskazanjima. "Sudeći po broju propovedi, knjiga i pamfleta sa temom proročanstava," piše Nejtan Heč (Nathan Hatch) sa Univerziteta Notr Dam, "prva generacija stanovnika SAD možda je više nego ijedna posle nje živela u senci drugog Hristovog dolaska".

Verovanje u ispunjenje Danila 12,4 i odgonetanje predskazanja o 1260 godina/dana prema Danilu 7,25 ohrabili su ljude koji su proučavali Bibliju da nastave sa svojim istraživanjima. Oni su uskoro naišli na proročanstvo od 2300 dana u Danilu 8,14. Leroy Frum (Le Roy Froom) prikupio je dokaze o tome da je više od 65 tumača Biblije na četiri kontinenta u periodu od 1800. do 1844. predvidelo da će se proročanstvo o 2300 godina/dana ispuniti između 1843. i 1847. Međutim, iako je postojalo opšte slaganje u pogledu vremena ispunjenja proročanstva, mišljenja su se veoma razlikovala u pogledu događaja koji će se tada desiti.

Mnogi su taj događaj koji treba uskoro da se desi povezivali sa početkom hiljadugodišnjeg carstva. Pod tim su podrazumevali 1000 godina zemaljskog mira i izobilja do kojih će se doći socijalnom reformom, nacionalnim progresom i ličnim usavršavanjem. Jedna od najsnažijih ideja devetnaestog stoleća bila je da se ljudskim naporima može ostvariti to hiljadugodišnje carstvo. Oni koji su zastupali ovo mišljenje verovali su da će se Isus Hristos vratiti *posle* navršenih pomenutih 1000 godina.

Nisu svi milenijalisti s početka devetnaestog veka putem proučavanja vremenskih proročanstava došli do verovanja da je hiljadugodišnje carstvo blizu, ali su svi imali osećaj da je stvar hitna. Tako je Čarls Fini (Charles Finney), veliki američki evangelista iz druge četvrtine veka, primetio 1835. godine da "ako crkva bude radila svoj posao, hiljadugodišnje carstvo može da se ostvari u ovoj zemlji za tri godine".

U istom tonu je *Oberlin Evangelist*, odgovarajući mileritskim adventistima, ustvrdio 1843. godine da "svet nije sve gori, već sve bolji" zbog truda oko reformi koje sprovode crkve i drugi reformatori. Henri Kauls (Henry Cowles) mogao je da na sličan način napiše kako "zlatno doba našeg roda tek treba da dođe;... i da brojni znakovi Proviđenja izgleda ukazuju na to da ono možda i nije daleko." Ali, požurio je da doda, "do tog događaja ne može da dođe... bez odgovarajuće čovekove pomoći (tj.

reformatorskog rada)... Prema tome, crkva bi mogla da ubrza dolazak hiljadugodišnjeg carstva kad bi htela.”

Ipak, nisu se svi proučavaoci Biblije slagali sa tumačenjem da će Hristos doći kad se navrší period od 1000 godina (postmilenijalizam). Neki su smatrali da će On doći na početku tog hiljadugodišnjeg perioda (premilenijalizam). Vodeća ličnost među ovom manjinom tridesetih i četrdesetih godina devetnaestog veka bio je baptista po imenu Viljem Miler (William Miller).

Kao jedan od mnogobrojnih proučavalaca Biblije tog doba, Miler je verovao da će kraj 2300 dana i početak hiljadugodišnjeg carstva nastupiti početkom četrdesetih godina devetnaestog veka. No, on je zaključio da se čišćenje svetinje prema Danilu 8,14 odnosi na pročišćenje Zemlje i crkve vatrom. Pošto je te događaje vezivao za drugi Hristov dolazak, on je zaključio da će se Isus vratiti “oko 1843. godine”. Tako je Miler bio saglasan sa mnogim svojim savremenicima da će hiljadugodišnje carstvo uskoro nastupiti, iako se sa njima nije slagao o vrsti tog carstva.

Miler je bio logičan i ubedljiv propovednik, te su mnogi počeli da naginju njegovim pogledima krajem tridesetih i početkom četrdesetih godina devetnaestog veka. Ali, Miler nije bio sam. Njegov najuticajniji pomoćnik bio je pastor Pokreta za povezivanje hrišćana (Christian Connection Movement) po imenu Džošua V. Hajms (Joshua V.Himes). Pokazalo se da je Hajms, kao što ćemo videti u Poglavlju 5, bio genije za odnose sa javnošću.

Zahvaljujući trudu Milera i Hajmsa desetine hiljada ljudi usvojilo je Milerove milenijalističke poglede u periodu od 1839. do 1844. Jedna od tih obraćenika biće i 12-godišnja devojčica po imenu Elen G. Harmon (Elen G.Vajt posle 1846), koja je prvi put čula Milerovu poruku kada je propovedao u njenom rodnom gradu, Portlandu, država Mejn, marta 1840. Elen je usvojila Milerovo mišljenje i ostatak svog dugog života provela sa doktrinom o blizini drugog Hristovog dolaska, kao središtem svog sistema vere.

Svetovni Milenijalizam

Nije samo verski svet prve polovine devetnaestog veka bio preplavljen očekivanjem hiljadugodišnjeg carstva; takav je bio i sekularni svet, doduše sa drugačijim naglascima i strukturama verovanja. Sekularno i religiozno

milenijalističko verovanje je u američkom umu isprepleteno još od početka britanskog naseljavanja Severne Amerike. Na primer, vidimo kako se američko poimanje budućnosti odražava kod osnivača puritanske zajednice u Masačusetsu. "Mi ćemo biti," obznanio je Džon Vintrop (John Winthrop) svojim sledbenicima dok su plovili ka Americi, "kao grad na gori. Pogledi svih ljudi upereni su u nas."

Smisao Vintropove propovedi bio je da celokupna migracija puritanaca u divljine Severne Amerike nije obično bekstvo od verskih progona, već joj je cilj uspostavljanje idealne građanske zajednice koja će učiniti severnoamerički puritanizam primerom za svet – kako da se stvori najbolje moguće društvo. Puritanci su zaista verovali da će, ako budu ispravno postupali, "oči svih ljudi" biti uprte u njih. Duboko u tom shvatanju ležao je koncept zaveta Bogu kakav je dat u 5. Mojsijevoj 27 - 29. Osnovna ideja u konceptu zaveta jeste da će Bog blagosloviti svoj narod ukoliko Mu bude odan i držao se Njegovih zakona.

Pojmovi "primer za ostali svet" i "zavet" dominirali su puritanskim načinom razmišljanja. Zanimljivo je da su ti koncepti ostali na snazi tokom Američke revolucije i u prvoj polovini devetnaestog veka. Tako su i manje religiozni Amerikanci stekli osećaj milenijalističke predodređenosti, počevši da gledaju na svoju zemlju kao na "Božji Novi Izrailj" i "Iskupiteljev narod".

Čak i takvi utemeljivači kakvi su bili Tomas Džeferson i Bendžamin Franklin, inače deisti, zamišljali su svoju zemlju kao Božji Novi Izrailj. Kada su izabrani u komisiju za izradu pečata nove države, pokazalo se da su manje deisti nego što se moglo očekivati. Franklin je predložio sliku "Mojsija kako diže ruku i razdvaja Crveno more, sa faraonom u bornim kolima koga preplavljuje voda, i parolom koja je tada bila jako popularna u narodu, "Pobuna protiv tirana je poslušnost Bogu". Džeferson je predložio "prikaz sinova Izrailjevih u pustinji, koje oblak vodi danju, a ognjeni stub noću."

Niko nije upornije govorio o Americi kao budućem Izrailju od Džefersona. On je pisao da će "pravična i jaka vlast republikanaca ovde biti trajan spomenik i primer kojem treba da teže i koji treba da slede narodi ostalih zemalja."

U Sjedinjenim Američkim Državama devetnaestog veka svetovnjia milenijalistička uloga države kakvu su odredili Džeferson i drugi uvek je ostajala isprepletena sa verskim pogledima. Tako je Lajman Bičer (Lyman Beecher), vodeći propovednik tokom cele prve polovine veka, zapravo govorio u ime širokog spektra

društva kada je 1832. godine izjavio da su Sjedinjene Američke Države "predodređene za vodeću ulogu u moralnoj i političkoj emancipaciji sveta".

Koncept milenijalističke predodređenosti prožimao je američku misao i postupanje u periodu do Građanskog rata. U očima postmilenijalističke većine, najnovija politička i tehnološka dostignuća počela su da stvaraju oruđa za uspostavljanje raja na Zemlji, a Sjedinjene Američke Države su u tome prednjačile. Tu nadu su podržavale krajnje pozitivne ocene ljudske prirode i koncepti beskrajne mogućnosti usavršavanja čovečanstva, što je devetnaesti vek nasledio od Doba prosvećenosti iz prethodnog stoleća.

Veliki pokreti za društvenu reformu (vidi Poglavlje 3) i lično usavršavanje (vidi Poglavlje 4) koji su se odvijali počev od dvadesetih godina devetnaestog veka umnogome su crpli snagu iz milenijalističke vizije nove države. Za tu viziju se vezivala i stalna potreba ljudi da kao zavetni narod ostanu verni Bogu. Ta ideja će se pojavljivati tokom celog devetnaestog veka u takvim oblastima kao što su zakoni o nedelji i koncept hrišćanske države (vidi poglavlja 4, 7, 8).

U međuvremenu su oni koji su verovali da će Isus doći na početku hiljadugodišnjeg carstva odbacili mišljenje da ljudi mogu da stvore raj na Zemlji kroz društvenu reformu i političke eksperimente. Oni su osetili da bi samo Hristov dolazak rešio probleme na Zemlji. To je verovala i Elen Vajt.

GLAVA II

VELIKO PROBUĐENJE

Dok su se novoformirane Sjedinjene Američke Države kretale kroz poslednju deceniju osamnaestog veka i prvu četvrtinu devetnaestog, suočile su se sa dva ozbiljna verska izazova. Prvi je bio izazov deizma, skeptičnog verovanja koje odbacuje hrišćanstvo sa svim njegovim čudima i natprirodnim otkrivenjem u Bibliji. Deizam je bio na čelu ideja koje će dovesti do sekularizma krajem devetnaestog veka.

Predrevolucionarni deizam je bio elitistički pokret u Americi i kao takav nije se činio previše opasnim za život i etičke principe republike i njenu misiju. Ali, to će se sve promeniti devedesetih godina osamnaestog veka posle zastrašujućih surovosti Francuske revolucije, koja je bila inspirisana deizmom i pojavom nove popularne deističke i antihrišćanske literature, kao što je *Age of Reason* (Doba razuma) Tomasa Pejna (1794).

Širenje agresivnih “deističkih društava” i pojava studenata koji su jedni druge nazivali Ruso i Volter sada su šokirali hrišćanske vođe. Mnogi su se plašili da sami koledži ne postanu rasadnici nove skeptične misli. Mladi Viljem Miler, iako sam nije bio student na koledžu, biće jedan od onih koje je zanelo tadašnje oduševljavanje deizmom.

Druga pretnja hrišćanskoj misiji nove države bila je zapadna granica koja se brzo širila iza Apalačkih planina. Mnogi su se brinuli da će se ljudi koji odlaze iz civilizovanih istočnih naseobina vratiti “varvarstvu”. Za pobožne ljude, naseobine iza zapadne granice bile su nepopravljivi Sodom. Tako je Piter Kartrajt (Peter Cartwright) pominjao svoje mesto iz rane mladosti u Kentakiju devedesetih godina osamnaestog veka kao “boravište ubica, konjokradica, drumskih razbojnika i varalica,” a Lorenzo Dou (Lorenzo Dow) govorio o ljudima iz zapadnog Njujorka kao o “zemaljskom đubretu”.

Drugo Veliko Probudjenje

Suočene sa ovakvim opasnostima, Sjedinjene Američke Države doživele su najveći duhovni preporod u svojoj istoriji. Jedna od posledica bila je da se u periodu od 1800. do 1850. procenat članova crkve u državi povećao sa 5-10% na oko 25%, dok je posećenost crkava povećana sa 40 na 75%. Osim tih brojki, hrišćanstvo je doživelo renesansu u životu nacije. Jedan od rezultata te renesanse bila je hrišćanska milenijalistička energija sadržana u mnogim reformama o kojima ćemo govoriti u Trećem poglavlju.

Do 1830. Aleksis de Tokvil (Alexis de Tocqueville), poznati francuski putopisac, mogao da je da u saglasju sa ostalima izjavi da “ne postoji zemlja na celom svetu gde hrišćanska religija ima veći uticaj na ljudske duše od Amerike.”

Drugo veliko probudjenje, kako se počeo zvati duhovni preporod koji je trajao od približno 1790. do 1840, doprinelo je više nego bilo šta drugo pretvaranju Amerike u hrišćansku državu. Cela generacija Amerikanaca se od radikalizma s kraja osamnaestog veka i početka devetnaestog okrenula ka hrišćanskoj veri. I, važno je napomenuti da većina nije prihvatila liberalniji oblik hrišćanstva, već konzervativni evangelicizam koji je ozbiljno shvatao bukvalno tumačenje Biblije.

Tako, Viljem Miler, koji se vratio hrišćanstvu 1816. godine, nije bio usamljen na svom duhovnom putovanju od deizma ka hrišćanskoj veri. Ovo obraćenje osnivača adventizma desilo se u kontekstu snažog probudjenja. To probudjenje takođe je mnogo doprinelo formiranju Elen Vajt i drugih stvaralaca onoga što će u periodu od 1844. do 1861. postati adventizam. Njihov svet je bio hrišćanski, posvećen Bibliji, prožet očekivanjem u milenijalističkoj veri, i reformatorski nastrojen u društvenim i ličnim sferama.

Može se smatrati da je Drugo veliko probudjenje imalo tri faze. Prva je bila između 1795. i 1810, uglavnom na nenaseljenom Zapadu, u državama Tenesi i Kentaki. Zapadna faza Probudjenja donela je velike skupove na otvorenom prostoru sa njihovim uzbuđljivim propovedima o preporodu, oduševljenim pevanjem i snažnim fizičkim reakcijama vernika. U narednom odeljku vratićemo se ovim okupljanjima.

U drugoj fazi Probudjenja težište oživljavanja se pomerilo ka Istoku, gde su takvi uticajni sveštenici kao što je bio Lajman Bičer počeli da u severnoatlantskim državama drže propovedi u tom maniru. Takve propovedi učinile su mnogo na

revitalizaciji vere u naseljenijim oblastima države. U isto vreme istočna faza oživljavanja počela je da pomera teologiju Nove Engleske sa puritanskih verovanja u predodređenost ka poziciji koja je više u saglasju sa slobodnom voljom i delotvornošću ljudskog napora.

Posle 1825. duša pokreta Probuđenja postaje Čarls G. Fini (Charles G. Finney) čiji je uspeh na oživljavanju vere počeo u severnom delu države Njujork, da bi se na kraju proširio na velike gradove Istočne obale, među kojima valja pomenuti Njujork, Boston i Filadelfiju. Fini, koji je bio Bili Grejem svog vremena, otac je savremenog evangelizma.

Dok je jedan od vodećih učesnika Velikog probuđenja tridesetih godina osamnaestog veka tvrdio da je bio "iznenađen" tim oživljavanjem, Fini je u skladu sa svojom doktrinom, koja je sadržavala manje predodređenosti, od oživljavanja napravio čitavu nauku stotinak godina kasnije. "Oživljavanje vere", tvrdio je on, "nije nikakvo čudo... U religiji nema ničega što prevazilazi obične sile prirode." Kao što je dobro ratarstvo rezultat činjenja pravih stvari, tako je i sa oživljavanjem. Božji blagoslov obično dolazi seljaku koji je dobro porao i nađubrio svoju zemlju. Božji blagoslov u kombinaciji sa mudrim ljudskim naporom predstavlja tajnu oživljavanja. Oživljavanje može da počne bilo kada ako se koriste odgovarajući metodi. Evangelisti su sada koristili metod umesto kalvinističke predodređenosti iz ranijeg probuđenja. Samodovoljnost kulture u graničnom području, koja je imala iskustva sa činjenjem nemogućeg, lagano je prešla u oživljavanje. Farmer koji bi samo sedeo i čekao rezultate Božje predodređene volje, po Finiju, loše bi se proveo.

Centralno mesto u Finijevom uspehu imale su njegove "nove mere" - javna poimenična molitva za obraćenje ljudi, pretvaranje klupe ispred crkve u "klupu uznemirenih" kojoj su grešnici mogli prići dok se bore da uđu u raj, skandalozna praksa dozvoljavanja ženama da svedoče i javno se mole pred mešovitom muško-ženskom publikom i "produženi sastanak". Produženi sastanak je bila kampanja oživljavanja na nivou celog grada koja je trajala nekoliko nedelja. Ovakvi sastanci su uzbuđenja karakteristična za skupove na otvorenom umnogome prenosili na sam grad.

Krajem tridesetih, ponesenost oživljavanjem iz perioda od 1825. do 1835. počela je da opada. Osim toga, panika iz 1837. (ekonomska depresija) i njene posledice, koje su se osećale i početkom naredne decenije, umanjile su optimizam mnogih Amerikanaca u pogledu mogućnosti da se ljudskim trudom dođe do

hiljadugodišnjeg carstva. Zbog toga verovatno nije slučajno da je oduševljenje za premilenijalizam Viljema Milera veoma poraslo u periodu od 1838. do 1839. U nemirnom svetu kasnih tridesetih Milerovo učenje je počelo da zvuči logično mnogim ljudima. Ljudi su počeli da traže odgovore i u ličnom životu i u svetu koji ih je okružavao.

Zapažen kao propovednik koji ima odgovore, Miler je dobio bujicu poziva da drži propovedi o oživljavanju vere krajem tridesetih i početkom četrdesetih godina devetnaestog veka u evangeličkim crkvama. Pastori su u Viljemu Mileru videli čoveka koji može da oživi posustale evangeličke napore Drugog velikog probuđenja. Tako je nekoliko stručnjaka za istoriju američke religije videlo milerizam kao završni segment Probuđenja. Everet Dik (Everett Dick) ukazao je na činjenicu da je najveći broj novih vernika (kod raznih verskih denominacija) zabeležen tačno u vreme kada je Miler očekivao drugi Hristov dolazak. A Ričard Kerverdin (Richard Carwardine) primećuje da je “strogo statistički gledano, vrhunac Probuđenja bio u toj adventističkoj fazi od 1843-44.”

Mileritski pohod, prema tome, ne treba smatrati pokretom odvojenim od Drugog velikog probuđenja, već njegovim nastavkom. Zbog toga je Dik verovatno u pravu kada kaže da se delovanje “Viljema Milera s pravom može smatrati najvećim evangelističkim uticajem u severoistočnim državama SAD u periodu od 1840. do 1844”. Elen Vajt će biti jedan od njegovih obraćenika.

Međutim, nažalost po Milera i njegovu stvar, većina onih koje su adventistički propovednici obratili do polovine 1842. verovatno je prešla u opšte evangeličko hrišćanstvo, ne prihvativši konkretnu adventističku doktrinu o premilenijalizmu. Ali, to će se promeniti sa približavanjem milerizma predskazanom kraju sveta 1843/1844.

Skupovi na Otvorenom (pod Šatorima)

Kao što smo ranije rekli, skupovi na otvorenom (pod šatorima) uglavnom su se organizovali u graničnom području. Pošto je mnogo toga što se dešavalo na takvim skupovima bilo tipično za evangeličku religiju običnih ljudi u prvoj polovini devetnaestog veka, malo ćemo se zadržati na toj temi.

Skup na otvorenom kao takav nastao je u okrugu Logan, Kentaki, 1800. godine. Najčuveniji takav skup održan je naredne godine u Kejn Ridžu (Cane Ridge), takođe u Kentakiju. Stručnjaci procenjuju da je prisustvovalo između 10.000 i 25.000 ljudi. Čak je i brojka od 10.000 bila impresivna za vreme kada je najveći grad u državi imao samo 1.795 stanovnika.

Godišnji verski skup na otvorenom za mnoge ruralne stanovnike Zapada bio je glavni društveni događaj u godini. Cele porodice putovale su i po 100 milja da bi doživele atmosferu takvog skupa.

Kejn Ridž je postao uzor za skupove na otvorenom u prvoj polovini devetnaestog veka. Jedno od glavnih obeležja ovakvih skupova bilo je emocionalno uzbuđenje. Džejms Finli (James Finley) koji se obratio i prihvatio život službe za druge u Kejn Ridžu daje nam da naslutimo dinamičnost tog skupa. "Galama je bila," opisuje on u svojoj autobiografiji, "kao huk Nijagare. Ogromno more ljudi talasalo se kao u oluji. Izbrojao sam sedam sveštenika koji su istovremeno držali propoved, neki stojeći na panjevima, neki na kolima, a jedan je stajao na drvetu koje je bilo palo preko drugog drveta. Neki ljudi su pevali, neki se molili, neki tražili milost najtužnijim glasovima, dok su drugi vikali iz sve snage... Osećao sam se kao da ću pasti na zemlju. Izgledalo je kao da neka čudna natprirodna sila prožima sve prisutne... U jednom trenutku video sam najmanje petsto prosto pokošenih ljudi (tj. "pogubljenih u Duhu"), kao da je na njih otvorena vatra iz baterije od hiljadu topova, a odmah zatim začuli su se krici i uzvici koji su parali sama nebesa."

Propoved je bila centralni događaj. Snažne propovedi predstavljale su obavezni deo. Za ljude i žene navikle na težak život, blage besede nisu bile dovoljne. Tipičan obrok propovedi sastojao se od slikovitih opisa pakla sa jedne strane, i sreće i mira spasenja, sa druge.

Fransis Troloup (Frances Trollope), Engleskinja koja je putovala po Sjedinjenim Američkim Državama 1827. godine, opisuje nam kako je to propovedanje izgledalo. "Propoved", primećuje ona, "vrlo je bila rečita, ali zastrašujuća. Propovednik je opisivao, sa jezivom detaljnošću, poslednje trenutke ljudskog života koji se gasi, a zatim postepeno propadanje posle smrti, koje je pratio kroz svaki proces do poslednje odvratne faze raspadanja. Iznenada menjajući glas... do užasnog vriska, "on se sagnuo da osmotri ponor pakla. Zatim nam je ispričao šta je tamo video... Nije izostavio ništa što vatra, plamen, gorući sumpor, istopljeno

olovo ili usijana klešta mogu da naprave, “dok su meso, živci i tetive” čoveka na mukama “poigravali... Znoj je tekao potocima niz lice propovednika; oči su mu kolutale, pena mu je izbijala na usta i svaka crta njegovog lica izražavala je užas koji bi ga obuzeo da je stvarno gledao scenu koju je opisivao.”

Do tada je već svako lice skupa vernika bilo “bledo i užasuto”. Zatim je ustao drugi propovednik “i počeo nekim ulagivački ljubaznim tonom da pita skup da li je ono što je njihov dragi brat govorio doprlo do njihovih srca? ”Onda dođite!” nastavio je on, pružajući ruke ka njima, “dođite k nama i recite nam to, i mi ćemo učiniti da vidite Isusa, dragog plemenitog Isusa, koji će vas spasiti. Ali, vi Mu morate prići!...Noćas ćete Mu reći da Ga se ne stidite... mi ćemo isprazniti klupu da u nju sednu nespokojni grešnici. Dođite, onda! Priđite “klupi nespokojnih” i mi ćemo vam pokazati Isusa! Dođite! Dođite! Dođite!” Ovo je naravno bio samo početak emocionalnog poziva dok su se grešnici rvali sami sa sobom na samoj ivici večnog pakla.

Za evangelike s početka devetnaestog veka do obraćenja je dolazilo posle jasno određenog redosleda događanja. Prvo, pod uticajem propovedi o oživljavanju čovek bi osećao sve veću krivicu i sopstvenu grešnost. Zatim bi došlo zastrašujuće saznanje da je pakao potpuno zaslužena kazna za takvog nitkova. Treće, tako “slomljen pred Gospodom”, grešnik bi, lišen gordosti i samopoštovanja, bio spreman da se prepusti Božjoj milosti. Posle toga, ako bi Bog izabrao tu osobu za spasenje, on ili ona mogli bi osetiti tračak nade i tako iz stanja osuđenosti i straha preći u stanje nadanja. “I na kraju”, kaže Bernard Vajsberger (Weisberger), “on bi mogao doživeti emocionalni vrhunac, koji se kod nekoga manifestovao kao posebno ”krštenje duše”, a kod nekog drugog kao unutrašnji, nepogrešivi znak da je oprosteno dobijeno i da mu je u raju spremljena kruna slave.”

Obraćenja grešnih obično su se dešavala u nekom određenom periodu vremena, ali kad bi se dogodila istovremeno za više ljudi na takvim skupovima na otvorenom, onda je u pitanju bilo probuđenje.

Takav je bio svet oživljavanja vere u kome je odrasla Elen Vajt, iako je većina crkvenih pravaca do tridesetih godina devetnaestog veka odustala od skupova na otvorenom, osim metodista koji su ih dosta “pripitomili” time što su planirali svaki detalj i odredili stroga pravila za obuzdavanje neželjenih izliva verskog uzbuđenja. Upravo ovakvu “pitomiju” verziju skupa na otvorenom upoznala je Elen Harmon kao

devojčica, iako je i to prema merilima dvadesetog veka bilo prilično živo i uzbudljivo. Pentekostalni duh je uvek nekako vrebao pod površinom religije u devetnaestom veku.

Iako je Elen Vajt pozitivno reagovala na oživljavanje i skupove na otvorenom tokom celog svog života, nije se slagala sa tadašnjim propovedima o vatri pakla. Ne samo da ju je u mladosti (LS 31, 49, 50) mučio strah od osvetoljubivog Boga koji bez prestanka, i za sva vremena, muči ljude u paklu, već je i smatrala da takvo učenje nije po Bibliji. Kasnije će napisati da “ljudski um uopšte ne može da zamisli koliko je zla nanela jeres o večnim mukama.” Takav koncept nije bio u skladu sa Božjom ljubavlju i dobrotom (GC 536). U njeno vreme mnogi su potpuno odbacili Bibliju, baš zbog propovedi o paklu. Sredinom veka javili su se univerzalisti koji su otišli u drugu krajnost tako što su učili da će Bog spasiti svakoga, bez obzira kako veruje ili živi. Po mišljenju Elen Vajt, lažna slika Boga iz propovedi o paklu “milione je pretvorila u skeptike i nevernike”(GC 536).

Elen Vajt je takođe negativno reagovala na mišljenje da je obraćenje jasno definisan proces čiji je vrhunac doživljaj ekstaze. Takvo očekivanje ju je u mladosti bacilo u duboko očajanje, jer nije mogla da potvrdi da se to i njoj desilo. No, bila je sigurna da voli Isusa i već je u ranoj mladosti spoznala da ju je Bog prihvatio i oprostio joj grehe. Kao odgovor na ono što je smatrala štetnim učenjem, ona je kasnije pisala da “neka osoba možda neće moći tačno da utvrdi vreme ili mesto, ili da sagleda sled okolnosti u procesu obraćenja, ali to ne znači da do obraćenja nije došlo”(SC 57).

Oživljavanje i Misionarski Rad

Talas oduševljavanja misionarskim radom, nezabeležen u istoriji protestantizma, pratio je Drugo veliko probuđenje. Izgledalo je da prvi put u svojoj istoriji protestantske crkve u potpunosti shvataju kolika je njihova odgovornost za propovedanje jevanđelja celom svetu. Ovo novo oduševljenje za opšti misionarski rad bilo je mnogostrano i trajalo je tokom celog devetnaestog pa sve do početka dvadesetog veka.

Era novih misija počela je u Engleskoj 1793. kada je Viljem Keri (William Carey) otplovio u Indiju. Zatim su 1795. britanski kongregacionalisti osnovali Londonsko misionarsko društvo za pomoć misijama u inostranstvu.

Događaji su se odvijali na sličan način i u Sjedinjenim Američkim Državama. Oduševljenje za misije u inostranstvu se prvi put javilo 1806. Zatim je 1812. prvih pet američkih misionarara otplovilo u Indiju pod pokroviteljstvom Američkog odbora komesara za misije u inostranstvu (American Board of Commissioners of Foreign Missions), koji je osnovan 1810. Američki odbor će biti prva od mnogobrojnih agencija osnovanih početkom devetnaestog veka za slanje misionara u svet.

Strane misije su, međutim, bile tek početak oduševljavanja u procesu nastojanja protestantskih crkava da šire hrišćansku vest. Američko biblijsko društvo je osnovano 1816, Američki savez nedeljnih škola (American Sunday School Union) 1824, Američko društvo za traktate (American Tract Society) 1825. i Američko domaće misionarsko društvo (American Home Missionary Society) 1826. Ova i slična društva bila su inspirisana milenijalističkom vizijom ne samo da pronesu jevanđelje po celom svetu, već i da od Amerike naprave hrišćansku državu i sačuvaju je kao takvu. U devetnaestom veku svest o misiji prožimala je američku versku atmosferu u neviđenom obimu. Strukture i procedure određene od strane takvih društava za evangeliziranje ljudi u svetu biće od pomoći milerizmu četrdesetih godina, a kasnije i adventistima sedmog dana. Svest o misiji je predstavljala bitan deo sveta Elen Vajt.

GLAVA TREĆA

DOBA REFORMI

“To je bilo vreme opšte reforme - vreme kada je skoro svaki čovek koga biste sreli mogao iz džepa izvući plan za novo društvo ili novu upravu; vreme beskrajne nade i beskrajnog nezadovoljstva”, pisao je Henri Stil Komadžer (Henry Steele Commager) u uvodu svoje knjige o američkoj reformi u periodu do izbijanja američkog građanskog rata 1861.

Sjedinjene Američke Države bile su preplavljene reformama svih vrsta od 1820. do 1860.godine. Poneseni optimizmom Doba prosvete u pogledu mogućnosti beskrajnog usavršavanja ljudskog roda, milenijalističkim vizijama o raju na zemlji i jasno određenom religioznošću Drugog velikog probuđenja, Amerikanci su osporavali svaki aspekt svog okruženja. Dok su neki reformisti nastojali da izmene strukturu društva kroz uspostavljanje utopijskih komuna, drugi su želeli da reformu izvedu unutar postojeće strukture. Centralno mesto u ovoj drugoj vrsti reforme imalo je dobrovoljno društvo.

Dobrovoljno Društvo

U Glavi drugoj pomenuli smo misionarska društva osnovana da bi širila hrišćansku vest po celoj kugli zemaljskoj. Ovakva misionarska, traktatska i biblijska društva bila su samo vrh ledenog brega. Reformistička ili dobrovoljna društva nastajala su početkom devetnaestog veka u skoro svim mogućim područjima ljudskog interesovanja. U decenijama koje su prethodile izbijanju građanskog rata kampanje za ukidanje ropstva, rata i korišćenja alkohola postale su značajni činiooci američke kulture. Pored toga, neka druga društva radila su na unapređenju sistema obrazovanja; na boljem tretmanu gluvih, slepih, mentalno zaostalih ili zatvorenika; na jednakosti polova i rasa; i tako dalje. Izvan socijalnog domena nailazimo na

organizacije koje pomažu lično usavršavanje na takvim područjima kao što su reforma morala i zdravlja - uključujući i Američko vegetarijansko društvo.

Religiozni ljudi i svetovnjaci udružili su snage i sredstva u nadi da će kroz socijalnu i ličnu reformu usavršiti društvo. Religiozni su naravno radili više od svojih savremenika tako što su osnivali čisto religiozna društva. Dobrovoljna udruženja i reforme koje su zastupali nisu bili na rubu američkog društva, već u samom njegovom središtu. To je bilo uzavrelo doba kada su ljudi duboko verovali da stvarno mogu da preobrazu svoj svet. Evangelička protestantska većina smatrala je da mora da se uhvati u koštac i pobedi sve što ugrožava uspostavljanje Božjeg carstva na američkom tlu.

Stotine dobrovoljnih društava niklo je da bi udružili svoje napore. Takva društva su se skoro uvek formirala oko nekog zajedničkog interesovanja. Niko nije morao da se raspituje kakva je svrha Američkog društva za borbu protiv ropstva (American Antislavery Society) ili Društva za propagiranje fizičkog rada u literarnim institucijama (Society for Promoting Manual Labor in Literary Institutions). Njihova imena su objašnjavala njihovu delatnost. Ali, pojedinci skloni reformama retko kad su pripadali samo jednom društvu. Oni bi se dobrovoljno javili za rad u onoliko društava za koliko su imali snage. Pošto su bila van zvaničnih verskih denominacija, dobrovoljna društva dozvoljavala su saradnju različitih evangeličkih grupa.

Posebna interesovanja podstaknuta od dobrovoljnih društava prožimala su svet u kome je rasla Elen Vajt i u kome je provela svoju ranu zrelost. Ovde ćemo pomenuti nekoliko reformi pre izbivanja građanskog rata, a koje su bile najbliže njenim interesovanjima.

Zdravstvena Reforma

S.P.Snou (C.P.Snow) je jednom napisao da “niko razuman ne bi izabrao da bude rođen u neko ranije doba ako ne bi bio siguran da će se roditi u dobrostojećoj porodici, da će biti jako dobrog zdravlja i da će moći stoički da prihvati smrt većine svoje dece”.

Prosto rečeno, dobra stara vremena nisu bila ni približno onoliko dobra koliko ih nostalgija čini takvim. Ovo je naročito važno za područje zdravlja. Prosečan

životni vek 1800. iznosio je 32 godine, 1850. 41 godinu, 1900. 50 godina, a 1950. 67 godina. Sada je životni vek žena u SAD oko 79 godina, a za muškarce nešto kraći.

Možda se pitate: *Zašto se to promenilo?* Odgovor je jasan - bolje zdravstvene navike, higijena i medicinska nega.

Zdravstvene navike skoro svih ljudi početkom devetnaestog veka bile su daleko od dobrih. Ne samo da su oni koji su imali novca proždimali ogromne količine hrane ogromnom brzinom, već je dosta toga što su jeli bilo nezdravo, budući da se ishrana sastojala uglavnom od mesa, slatkiša i veoma začinenih jela; mnogi su izbegavali voće i povrće smatrajući da je baš voće dovelo do smrtonosne epidemije kolere 1832. godine. Takođe su mnogi podozrevali da je sveže voće i povrće naročito opasno za decu.

Siromašni su, naravno, jeli mnogo oskudnije od bogatih, ali nijedna od ove dve grupe nije imala ni najosnovnija znanja o pravilnom načinu ishrane. Povrh svega, hrana koja se mogla dobiti bila je generalno lošeg kvaliteta zbog nedostatka hlađenja i nehigijenske obrade. Rezultat toga bilo je loše zdravlje pojedinaca i epidemije u širokim slojevima društva.

Ishrana je, razume se, bila samo jedan deo zdravstvenih problema ljudi. Tako, na primer, nije postojala ni navika da se redovno kupaju. Većina se retko kupala, a neki stručnjaci tvrde da se prosečni Amerikanci tridesetih godina devetnaestog veka za života nisu nikada okupali. Tako je čak 1855. grad Njujork za svojih 629.904 stanovnika imao samo 1.361 kadu za kupanje. A za očekivati je da je taj odnos bio mnogo viši nego u ruralnim oblastima.

Higijena je takođe bila veliki problem s početka devetnaestog veka. Čak su i otmene kuće obično još imale spoljne nužnike. Grad Njujork je 1855. imao samo 10.388 klozeta sa ispiranjem vodom. U međuvremenu je procurivanje iz otvorenih nužnika dovodilo do zanimljivih bakterioloških nalaza u vodi bunara. Što se tiče smeća, Amerikanci nisu imali nikakav sistem za njegovu preradu. Veći deo đubreta završavao je na ulici gde su po njemu rile svinje koje su slobodno lutale. Grad Njujork je četrdesetih godina devetnaestog veka imao hiljade svinja bez nadzora koje su rešavale problem smeća. Naravno i sveprisutna konjska balega tekla je po vlažnom vremenu obično nepopločanim ulicama, a po suvom se raspadala u prašinu jakog mirisa koja je letela na sve strane. A tu je bilo i pljuvanje. U danima koji su

prethodili popularnosti cigarete, Amerikanci su i u kućama i napolju pljuvali duvan za žvakanje, mada su neki, malo finiji, izbegavali da pljuju po stolu.

Nedostatak higijenskih i zdravstvenih navika predstavljao je pravu podlogu za bolesti. Ali, ako ste se već razboleli, sigurno je da ne biste poželeti da idete u bolnicu. Odlazak tamo je obično predstavljao smrtnu presudu u doba nepoznavanja klica. Epidemije su bile redovni posetioci u tim nehigijenskim institucijama koje su prvobitno bile osnivane za siromašne. Bolnica iz četrdesetih godina devetnaestog veka je bila poslednje pribežište - mesto gde si mogao otići i umreti. Ljudi koji su imali para nisu ni išli u bolnicu. Njih su lekari lečili kod kuće.

Nažalost, ni takva kućna medicinska praksa nije bila nešto naročito. Uobičajeno shvatanje bolesti je bilo da telesni sokovi mora da su van ravnoteže. Lečenje se sastojalo u njihovom vraćanju u ravnotežu. Prvi korak u tom procesu je obično bilo puštanje krvi da bi istekao višak. Tako bi lekar u periodu od nekoliko dana iz pacijentovog tela ispustio manje ili više krvi. Posle ispuštanja krvi obično je sledilo čišćenje. Ono se uglavnom obavljalo davanjem jakih lekova, kao što su bili kalomel (koji se dobijao iz žive) i strihnin, danas smatran veoma otrovnim. Ali u doba kad se verovalo da temperatura, proliv i povraćanje predstavljaju simptome oporavka, takvi lekovi su imali efekat da brzo i dramatično oslobode telo suvišnih tečnosti. Zbog toga ne čudi što se to vreme naziva vremenom "herojske" medicine.

U međuvremenu, ni hirurgija nije bila manje "herojska", s obzirom da su se intervencije radile bez anestezije. Mladi Juraja Smit (Uriah Smith), kasniji urednik časopisa *Review and Herald*, doživeo je takvu amputaciju noge na porodičnom kuhinjskom stolu, dok ga je majka držala za ruku stojeći pored njega. U danima pre anestezije brzina je bila ključni faktor. Priča se da su vojni hirurzi u Građanskom ratu mogli da odseku nogu za 40 sekundi. Ali, čak ni tada šansa za preživljavanje nije bila prevelika, jer hirurzi nisu ništa znali o klicama, niti o tome kako se šire infekcije. Oni nisu osećali nikakvu potrebu da promene kecelje ili noževe, pa čak ni da operu ruke između dve operacije, mada se moglo desiti da obrišu nož o prljavu kecelju pre nego što počnu sa novom intervencijom. Ne treba ni reći da su se s početka devetnaestog veka operacije svodile na amputacije. Operacije abdomena, lobanje ili grudi bile su skoro uvek sa smrtnim ishodom.

A šta je tih dana bili potrebno da bi neko postao hirurg? Ne mnogo toga. Takva osoba bi mogla da ide na obuku koja je trajala četiri do osam meseci da upije

medicinska “znanja” tog doba i da posle toga počne privatnu praksu. Zbog toga ne čudi što je Oliver Vendel Holms (Oliver Wendell Holmes) izjavio da “kad bi celokupan medicinski materijal koji se sada koristi potonuo na dno mora, tim bi bilo bolje za čovečanstvo, a gore za ribe”.

U takvim prilikama je i došlo do pojave zdravstvenih reformatora u Americi tokom tridesetih godina devetnaestog veka. Jedan od najuticajnijih i najrepresentativnijih bio je Silvester Graham koji je dobio priliku da se pročuje u jeku prve epidemije smrtonosne azijske kolere 1832.godine.

Predstavu o Grahamovim idejama možemo dobiti iz članka objavljenog 1837, u časopisu *The Graham Journal*. Prema Grahamu, (1) “osnovna hrana treba da je povrće i voće”, (2) hleb treba da se pravi od neprerađenog zrna pšenice, (3) “dobra pavlaka može se koristiti umesto maslaca”, (4) hranu treba dobro sažvakati, (5) “meso životinja i ribu... bolje je izostaviti”, (6) treba izbegavati masnoću, teške prelive i jake začine, (7) “zabranjeni su svi stimulansi, svih vrsta i oblika, kao što su čaj, kafa, vino, duvan (u svim oblicima), jabukovača, pivo, itd.”, (8) najbolje je piti “čistu meku vodu”, (9) “poslednji obrok tokom dana treba da je lak” i da se uzme tri ili četiri sata pre odlaska na spavanje, (10) “*ne sme se uzeti ni mrvica hrane van obroka*”, (11) treba izbegavati prejedanje, (12) “uvek se treba pre odlučiti za neuzimanje nego uzimanje leka,” (13) treba spavati oko sedam sati dnevno u “dobro provetrenim sobama”, (14) treba uvek izbegavati tesnu odeću, (15) “veoma se preporučuje kupanje /čak i svakodnevno/ kako po toplom, tako i po hladnom vremenu”, (16) “vežbanje na otvorenom je veoma potrebno” i (17) “hleb ne sme da se jede dok ne odstoji 12 do 24 sata”.

Graham je vezao ovaj svoj režim ne samo za zdravlje pojedinaca već i za zdravlje cele nacije. Na kraju krajeva, zdrava nacija se sastoji od zdravih jedinki. Zdravlje je bilo ključ budućnosti. Tako je Američko fiziološko društvo (American Physiological Society) inspirisano Grahamom izjavljivalo “da se ne može realno očekivati dolazak hiljadugodišnjeg carstva sve dok oni zakoni koje je Bog usadio u fizičku prirodu čoveka, ne budu, isto kao i Njegovi moralni zakoni, opšte poznati i ispunjavani”.

Za religiozne zdravstvene reformatore zakoni zdravlja su bili Božji zakoni. Tako je Teodor Dvajt Veld (Theodore Dwight Weld) tvrdio da su to “Božji zakoni baš kao i ‘Ljubi Gospoda Boga svojega svim srcem svojim’ i ‘Ljubi bližnjega svojega kao

samoga sebe”. Njihovo ispunjavanje značilo je zdravo telo, a neispunjavanje je vodilo ka bolesti. Izbor je prema Veldu bio *“između poslušnosti i neposlušnosti Bogu, između očuvanja života i njegovog uništenja, između poštovanja šeste Božje zapovesti i dizanja ruke na sebe”!*

U bliskoj vezi sa pokretom za zdravstvenu reformu i potpuno u skladu s njim bili su neki oblici medicinske prakse koji su se protivili tehnikama davanja jakih lekova i ispuštanja krvi koje je zastupala medicina tog vremena. Jedan od njih je bila hidroterapija, koja je preporučivala unutrašnju i spoljašnju primenu vode kao sistema za lečenje. Lekari koji su bili pristalice lečenja vodom generalno su usvojili Grahamov sistem. Među tim lekarima naročito su se isticali dr Rasel T. Trel (Russel T. Trall), koji je osnovao Higioterapeutski koledž (Hygeio-Therapeutic College) 1857. i dr Džejms Keileb Džekson (James Caleb Jackson) koji je osnovao “Naš dom na brdu” (Our Home on the Hillside) kao centar za lečenje u Densvilu (Dansville), država Njujork. Edson i Vili Vajt (Willie White), konačno, stekli su medicinsko obrazovanje na Trelovom koledžu, a stariji Vajtovi bi provodili nekoliko nedelja u Dansvilovom zavodu za lečenje vodom tokom šezdesetih godina prošlog veka, kada je Džejms bio bolestan.

Ukratko, i zdravstveni reformatori i lekari pristalice hidroterapije odbacivali su tadašnja opšteprihvaćena medicinska znanja. To je važno i za druge lekare reformatore koji su se javili pre izbivanja Građanskog rata.

Oni koji poznaju savete o zdravlju Elen Vajt uočiće da se ona slagala sa većinom novih shvatanja zdravstvenih reformatora. Tako nije bila usamljena u svom odbacivanju “korišćenja otrovnih lekova”, “koji umesto da pomažu prirodi, samo parališu njene moći” (MH 126; MM 224).

U pozitivnom smislu, gospođa Vajt se slagala sa reformatorima time što je preporučivala prirodno lečenje. “Čist vazduh, sunce, umerenost u svemu, odmor, fizičko vežbanje, pravilna ishrana, korišćenje vode, vera u božansku moć - to su jedini pravi lekovi” (MH 127).

U saglasju sa tadašnjim reformatorima bilo je i uverenje Elen Vajt da zdravstvena reforma ima milenijalističke implikacije. Međutim, ona nije smatrala da ljudi mogu da na Zemlji ostvare carstvo Božje. Umesto toga je tvrdila da zdravstvena reforma treba da pripremi ljude za Gospodnji dolazak. Kao takva, ta reforma

predstavljala je “deo vesti trećeg anđela” (1T 486). Jedna od njenih zasluga u oblasti zdravlja je i uključivanje poruka zdravstvene reforme u adventističku teologiju.

Rani adventisti znali su i za saglasnost Elen Vajt sa zdravstvenim reformatorima toga doba i za njen lični doprinos adventizmu. Tako je J.H. Wagoner (Waggoner) 1866. napisao da “mi ne tvrdimo da smo pioniri u opštim principima zdravstvene reforme. Činjenice na kojima se ovaj pokret zasniva su dobrim delom plod rada reformatora, lekara i ljudi koji pišu o fiziologiji i higijeni, tako da potiču iz raznih delova naše zemlje. Ali mi takođe tvrdimo da je metodom po Božjem izboru /savet Elen Vajt/ ona objašnjena bolje i snažnije i da se time stvara efekat koji ne bismo mogli očekivati ni od jednog drugog sredstva.”

“Kao obične fiziološke i higijenske istine neko bi ih mogao proučavati u slobodno vreme, dok bi ih neki drugi mogli zanemariti kao manje važne; ali kad se podignu na nivo velikih istina iz vesti trećeg anđela po odobrenju i nalogu Božjeg Duha, i tako proglase sredstvom kojim slabi ljudi dobijaju snagu da pobede, a naša bolesna tela da budu očišćena i pripremljena za preobraženje, onda nam to dolazi kao bitan deo sadašnje istine.”

Pre nego što napustimo temu zdravstvene reforme potrebno je da bacimo letimičan pogled na nešto što je tesno povezano s njom - na reformu odevanja. Tadašnja ženska moda postavljala je cilj postizanja struka “kao u zolje”. To se postizalo pomoću korzeta od kitove kosti koji su delovali poput oklopa i nepodnošljivo čvrsto se vezivali. Ova kombinacija je bukvalno gušila vitalne organe i sprečavala njihovo prirodno funkcionisanje. Posledica toga bili su slabo zdravlje i prerana smrt. Kao da već to nije bilo dovoljno loše, teške suknje i bezbrojne podsuknje činile su deo odeće koji se vukao po zemlji i često težio i po 15 funti (7,5 kg). Rubovi sukanja vukli su se preko konjskog i svinjskog izmeta, kao i ljudske pljuvačke pune bolesti.

Zdravstveni reformatori i feministkinje iz pedesetih godina devetnaestog veka borili su se za odeću koja bi bila topla i zdrava. Neke žene su odabrale da obuku reformatorsku haljinu koju je popularisala Amelija Blumer (Bloomer); sastojala se od kratke nadsuknje koja je slobodno padala sa ramena preko pidžama-pantalona. Kao što se moglo i očekivati, mnoge žene koje su nosile ovakav kostim takođe su učestvovala u radikalnim feminističkim aktivnostima.

Elen Vajt je, pak, podržala reformu oblačenja kao pitanje zdravlja. Ona je ne samo savetovala da ženska odeća treba da bude komotna i laka već i da žene treba da skrate suknje osam do devet inča (20 - 25 cm). Na kraju je napravila sopstvenu verziju reformatorske haljine, ali se kao i ostali reformatori vratila tradicionalnijoj (ali nesputavajućoj) odeći kada je uočila da njena reformatorska haljina toliko zbunjuje publiku da s teškoćom prati ono što je Elen Vajt smatrala centralnom porukom.

Rani Trezvenjački Pokret

U tesnoj vezi sa zdravstvenom reformom stajao je i pokret za trezvenjaštvo. Do dvadesetih godina devetnaestog veka malo je Amerikanaca, uključujući tu i sveštenike konzervativnih crkava, smatralo da ima ičeg lošeg u konzumiranju alkoholnih pića. U stvari, konzumiranje alkohola je bilo sasvim normalna pojava za muškarce, žene, pa čak i za decu. Neki su naravno osuđivali opijanje, ali ne i uzimanje alkohola.

To će se promeniti dvadesetih godina kada su neki ljudi počeli da smatraju alkohol glavnim grehom toga doba i preprekom za građanski i verski napredak. Ključna osoba koja je učestvovala u skretanju pažnje reformatora na tu temu bio je Lajman Bičer (Lyman Beecher). U jesen 1825. Bičer je održao šest snažnih propovedi o preteranoj upotrebi alkohola. "Preterana upotreba alkohola", grmeo je on, "jeste greh naše zemlje, ... i ako će išta poraziti nade sveta, koje on ima u odnosu na naš /američki/ eksperiment sa građanskim slobodama, to će biti ta vatrena reka koja se valja kroz našu zemlju uništavajući vazduh koji daje život i šireći svuda oko sebe atmosferu smrti ... U onome što naša država čini ima nečeg iz osnova pogrešnog; a lek se, kao i zlo, mora prepoznati u pravilnoj primeni opštih principa. To mora biti i univerzalni i nacionalni lek. Pa koji je to, onda, lek? To je proterivanje žestokih pića sa spiska zakonitih predmeta trgovine, i to putem ispravnog i efikasnog javnog mnjenja; onakvog kakvo je isteralo ropstvo iz polovine naše zemlje, a isteraće ga i iz celog sveta."

Bilo je prosto predodređeno da šest Bičamovih propovedi, objavljenih 1826. budu od ogromnog uticaja. Jedna od prvih i najvažnijih reakcija došla je od ljudi koji su se 13. februara 1826. okupili u Bostonu da bi osnovali Američko društvo za podsticanje trezvenjaštva (American Society for the Promotion of Temperance),

poznatije kao Američko trezvenjačko društvo (American Temperance Society). Do 1835. godine Sjedinjene Američke Države imale su između 5 i 8 hiljada lokalnih i regionalnih trezvenjačkih društava od kojih je većina predstavljala podružnice Američkog trezvenjačkog društva.

Američko trezvenjačko društvo izjašnjavalo se protiv umerene upotrebe alkohola i zastupalo potpuno uzdržavanje od svih alkoholnih pića. Do 1835. između jedan i jedan i po milion ljudi od ukupne populacije od 15 miliona obavezalo se na ovaj ili onaj način da će izbegavati alkohol. Neki su preuzeli obavezu da budu umereni u piću, dok su se drugi zavetovali na potpuno trezvenjaštvo, tako da ih je potpis obavezivao da se u potpunosti uzdržavaju od upotrebe svih alkoholnih pića.

Trezvenjačkom pokretu su se četrdesetih godina devetnaestog veka pridružili i Vašingtonci, čiji je cilj bio rad sa nižim društvenim slojevima. Međutim, do značajnije transformacije trezvenjačkog pokreta došlo je tih godina tek pošto su zastupnici trezvenjaštva prešli sa moralnog ubeđivanja na reformu zakonodavstva. Tako će Mejn, država u kojoj je živela Elen Vajt, 1851. postati prva država koja je zakonom propisala potpunu apstinenciju. U narednih nekoliko godina još je najmanje devet saveznih država donelo slične zakone. Na žalost reformatora, većina tih zakona o trezvenjaštvu je ukinuta ili proglašena neustavnim do početka Građanskog rata.

Međutim, 1865. godine trezvenjački pokret ni izdaleka nije bio mrtav. On će još više oživeti kroz kampanju koja će dovesti do Osamnaestog amandmana na Ustav SAD (1919) kojim se zabranjuje proizvodnja, prodaja ili korišćenje svih alkoholnih pića. Elen Vajt će postati veoma traženi govornik pokreta u periodu posle Građanskog rata.

Reforma Obrazovanja

“Obrazovanje, dakle, više od svih izuma ljudskog porekla, služi za izjednačavanje uslova među ljudima... Ono daje svakom čoveku nezavisnost i sredstvo kojim se on može odupreti sebičnosti drugih ljudi. Ono čini više od sprečavanja netrpeljivosti siromašnih prema bogatima: ono sprečava siromaštvo... Kad bi obrazovanje bilo univerzalno i kompletno, ono bi više nego bilo šta drugo doprinelo brisanju veštačkih podela u društvu.”

Tako je 1848. godine pisao Horace Mann (Horace Mann), najistaknutiji i najuspješniji reformator u dugotrajnoj borbi za dobijanje kvalitetnog univerzalnog obrazovanja u Masačusetsu. On je izražavao veru u moć obrazovanja, koja se razvila iz francuske misli osamnaestog veka u pogledu urođene dobrote ljudske prirode. Ako su ljudi prirodno dobri, onda univerzalno obrazovanje može da preobrazi i njih i ceo svet. Mnogi su obrazovanje smatrali neograničenim sredstvom za obogaćivanje čoveka, dok su vizionari nastojali da svet pokrenu ka društvenom savršenstvu.

Međutim, školovanje je u periodu pre Građanskog rata moralo još mnogo toga da prođe da bi bilo efikasno. S jedne strane, država je imala malo javnih osnovnih škola. Zatim, sve vrste javnih i većina privatnih škola nisu bile dovoljno kvalitetne. Podučavanje se uglavnom zasnivalo na pukom memorisanju. Đaci su se gurali u sobama bez odgovarajuće ventilacije, klupa ili osvetljenja. Učitelji su bili nedovoljno stručni, i školski odbori su ih često angažovali zbog njihove fizičke sposobnosti da obuzdaju đake, a ne zbog njihovog dara za podučavanje. Učila su u najboljem slučaju bila primitivna.

Kao da ovi problemi već sami po sebi nisu bili dovoljni, higijenski uslovi u školama bili su veoma loši, što ilustruje molba jedne učiteljice da se naprave poljski nužnici. Odgovor njenog školskog odbora bio je “da u dvorištu ima dovoljno drveća iza koga se može zakloniti”. Odbor je takođe odbio njen predlog da se zajednička čabrica za zahvatanje vode iz bunara zameni higijenskim šoljicama za svakog ponaosob kao “nedemokratski”. Zato ne čudi da su se Manovi savremenici žalili da su “školske zgrade ne samo opasne po zdravlje dece već su i stvarno prouzrokovale smrt nekolicine”.

Man i njegove kolege-reformatori žestoko su se borili protiv ovih pojava. Oni su nastojali da preobrazu svaki aspekt škole. Na vrhu njihove liste bila je potreba da se obezbede zdravija oprema i odgovarajuće poznavanje fiziologije i higijene.

Religija je prožimala osnovno obrazovanje pre Građanskog rata. Čak su i javne škole toga doba imale veronauku, iako ne prilagođenu pojedinim crkvama. Umesto toga one su podučavale opšti protestantizam koji se sastojao od onih verovanja koja su bila zajednička vodećim državnim veroispovestima. Kao takve, škole su doprinele tome da Amerika ostane protestantska. Rimokatolici, kao što se moglo i očekivati, nisu bili preterano oduševljeni takvom ponudom. Zbog toga su četrdesetih godina počeli da uspostavljaju sopstveni sistem parohija.

Srednje i više obrazovanje bili su rezervisani za elitu, tako da su klasični jezici (grčki i latinski), klasična književnost, viša matematika, etika, religija i površno znanje prirodne filozofije prevladavali u njihovim nastavnim programima. Međutim, već početkom tridesetih godina pojedine visokoškolske institucije bile su spremne da krenu sopstvenim putem. Tako je, na primer, 1831. godine osnovano Društvo za unapređenje fizičkog rada u literarnim institucijama (Society for Promoting Manual Labor in Literary Institutions), sa Teodorom Dvajtom Veldom (Theodore Dwight Weld) kao opštim zastupnikom. Osnivači tog društva bili su ubeđeni “da je reforma naših školskih ustanova veoma potrebna, kako za očuvanje zdravlja, tako i radi jačanja karaktera navikama snažnog i korisnog vežbanja.”

Jedna od najuticajnijih škola pokreta za fizički rad ili profesionalno obrazovanje u literarnim institucijama bio je Oberlin koledž u severoistočnom Ohaju. Oberlinov osnivač je 1833. pisao “da će sistem obrazovanja u ovoj ustanovi služiti kako *telu i duši*, tako i *intelektu*; jer on teži najboljem obrazovanju *celog čoveka*”. Oberlinovi osnivači nisu nikom ostavljali da sumnja u to da ta ustanova postoji da bi pomogla ulazak u hiljadugodišnje carstvo putem evangelizma i moralne reforme.

Jedan deo Oberlinove reforme sastojao se u rušenju monopola na klasike u nastavnom programu. Direktor škole je izjavio da su grčki i latinski spisi “pogodniji za vaspitavanje nevernika ... nego hrišćana. On je smatrao da se um može disciplinovati i proučavanjem jevrejskog i grčkog Svetog pisma... On bi njihov um napunio istinom, činjenicama i praktičnim, korisnim znanjem.” Tako Oberlinovi reformatori ne samo da nisu isticali klasike, već su i podigli značaj obrazovne uloge Biblije.

Radikalniji od Oberlinovog napada na klasike bio je naglasak stavljan na fizičku i praktičnu stranu obrazovanja. *Prvi godišnji izveštaj škole (First Annual Report)* tvrdio je da se Odeljenje za fizički rad (Manual Labor Department) “smatra *neophodnim* za potpuno obrazovanje”. Ovaj dokumenat je ponudio nekoliko razloga zašto je ta tvrdnja tačna. Prvo, fizički rad će “sačuvati zdravlje studenta”. Zato je škola od svih studenata zahtevala svakodnevan rad. Drugo, “pošto postoji bliska veza između duše i tela, njihovo upošljavanje podstiče ... jasno i intenzivno mišljenje uz prijatno ponašanje”.

Treće, ovaj sistem fizičkog rada donosio je i finansijsku korist. “Jer osim što takav rad koristi zdravlju studenta, on može da pokrije znatan deo troškova

školovanja.” Četvrto, taj program je pomagao “da se stvore navike marljivosti i štedljivosti”. I najzad, takav sistem je studente upoznavao sa običnim, svakodnevnim stvarima iz života. “Jednom rečju, on zadovoljava potrebe čoveka kao *složnog* bića i sprečava uobičajeno i zapanjujuće gubljenje novca, vremena, zdravlja i života.”

Elen Vajt se, kao i u većem delu reformi, uglavnom slagala sa reformama koje su uveli Man i ljudi iz Oberlina. Na primer, ona se takođe zalagala za obrazovanje celog čoveka, što uključuje “fizičke, mentalne i duhovne sposobnosti” (Ed 13); isticala je koristi od fizičkog rada; ukazivala na potrebu zdravijih učionica, nastavnih programa koji podstiču mišljenje i boljih učitelja; zastupala je stanovište da “poznavanje fiziologije i higijene treba da bude osnova svih obrazovnih napora” (Ed 195), pošto sve ono što se ljudi nadaju da će postići, zavisi od njihovog zdravlja; i, u saglasju sa ljudima iz Oberlina, takođe je isticala potrebu da Biblija umesto klasika bude centralna tačka nastavnog programa.

Međutim, Elen Vajt nije samo mehanički ponavljala savete reformatora obrazovanja; ona je otišla još dalje, time što je ulogu obrazovanja stavila u kontekst velike borbe između dobra i zla. Tako je za nju obrazovanje bilo “više od pripreme za sadašnji život. Ono mora da se pozabavi celim bićem i celim periodom postojanja čoveka” (Ed 13). Konkretno, ona je svoju obrazovnu filozofiju prikazala u svetlu pada čoveka i našeg spasenja u Hristu. Osnovni zadatak svakog učitelja je da mladu osobu dovede do Isusa. Na taj način ona je izjednačila obrazovanje sa iskupljenjem, “tim velikim ciljem života” (Ed 14-16, 29, 30).

Pokret za Oslobođanje Robova

Pokret za ukidanje ropstva s vremenom je postao dominantan faktor američkog života i doveo naciju do krvavog građanskog rata koji je trajao od 1861. do 1865.godine. Zahtev za momentalnim oslobođanjem svih robova javio se tridesetih godina devetnaestog veka, prevashodno kao rezultat Drugog velikog probuđenja. Pokret za probuđenje iz dvadesetih i tridesetih godina naglašavao je kajanje za sve grehe, a mnogi su smatrali ropstvo grehom. Do 1833. takve verski nadahnute vođe, kakvi su bili Viljem Lojd Garison (William Lloyd Garrison) i Teodor Dvajt Veld (Theodore Dwight Weld), udružili su se sa ostalima da bi osnovali Američko društvo za borbu protiv ropstva (American Antislavery Society). Neki od

najistaknutijih milerista (među kojima su bili Džoša Hajms, Džordž Stors i Čarls Fič /Joshua Himes, George Storrs, Charles Fitch/) veoma su aktivno učestvovali u borbi za oslobađanje robova. Američko društvo za borbu protiv ropstva bilo je u početku prilično nepopularno čak i na Severu, ali je do kraja tridesetih dobilo širu podršku.

Ono što je tridesetih godina samo tinjalo, eksplodiralo je četrdesetih. Došlo je do postepene polarizacije, kako države, tako i crkava. Metodisti su se, na primer, 1844. podelili na severni i južni ogranak, a baptisti su to uradili godinu dana kasnije. Na političkoj sceni došlo je do uspona Stranke slobode (Liberty Party) sa Džejmsonom G. Bernijem (James G. Birney) kao njenim predsedničkim kandidatom 1840. i 1844. Do 1848. ona se udružila sa Strankom slobodnog zemljišta (Free Soil Party). Nijedna od tih stranaka nije dobila mnogo glasova birača, ali su time što su držale ravnotežu moći pomerile kurs državne politike na izborima 1844. i 1848. godine.

Početak pedesetih godina problem ropstva dostigao je razmere krize. U toj deceniji čitav niz pojedinačnih kriza koje su se ticale ropstva pogađao je državu; ali, nijedna nije izazvala veće podele od Zakona o odbeglim robovima (Fugitive Slave Act) iz 1850. Taj zakon je Severnjake direktno obavezivao da pomognu oko hvatanja robova koji su pobešli sa Juga. On je predviđao oštre kazne za one koji odbiju da pomognu državnim hvatačima robova ili koji budu ometali hvatanje. Osim toga, oni koji su bili optuženi da su odbegli robovi, a u stvari su bili slobodni crnci, gubili su pravo na suđenje sa protom i sudovi ne bi prihvatili njihovo svedočenje kao dokaz kad se rešavalo o njihovom slučaju.

Zakon o odbeglim robovima doveo je do građanske neposlušnosti ljudi koji su bili moralno pogođeni onim što su smatrali neustavnim i nehrišćanskim propisom. Kao što smo ranije napomenuli, problem ropstva i pitanja vezana za njega doveli su šezdesetih godina do najkrvavijeg američkog rata u kome je izgubljeno više ljudskih života nego u svim ostalim ratovima na tlu Amerike zajedno.

Kao što smo mogli i očekivati od reformatora kakav je bila Elen Vajt, ona se čvrsto usprotivila ropstvu i smatrala ga moralnim pitanjem. U jeku Građanskog rata ona se slagala sa radikalnim abolicionistima u tvrdnji da Bog kažnjava "Jug za greh ropstva, a Sever zbog toga što je toliko dugo trpeo njegov nadmoćni uticaj" (1T 264). Osim toga, ona je išla toliko daleko da je zastupala građansku neposlušnost Zakonu o odbeglim robovima. "Kada ljudski zakoni dođu u sukob sa Božjim, mi moramo poštovati ove druge... Zakon naše države kojim se od nas traži da predamo roba

njegovom gospodaru ne treba da poštujemo; i moramo snositi posledice kršenja tog zakona. Rob nije vlasništvo nijednog čoveka. Bog je njegov pravi gospodar i čovek nema nikakvo pravo da u svoje ruke uzima Božje delo i tvrdi da je njegovo” (1T 201, 202).

Uloga Žena

Početak devetnaestog veka žene su imale samo neznatno mesto u društvu van svoga doma. Na primer, nisu imale pravo glasa, fakultetsko obrazovanje im je bilo nedostupno, a udate žene nisu imale pravo ni na kakvu imovinu, čak ni onu koju su donele u miraz. Njihov glas se nije čuo ni u društvu, ni u crkvi. Tako je, na primer, Fini doveo do priličnog skandala kada je dozvolio ženama da javno svedoče pred publikom u kojoj je bilo i muškaraca i žena.

Položaj žena će lagano početi da se menja u doba reformi. Oberlin koledž, radikalna i reformatorska ustanova, otvorio je tridesetih godina svoja vrata ženama, a između 1836. i 1850. većina saveznih država donela je zakone koji su se ticali prava udatih žena na sopstvenu imovinu.

Međutim, najveći podsticaj jačanju ženskih prava došao je kroz pokret protiv ropstva. Krajem tridesetih godina neki od radikalnijih abolicionista, kakav je bio Garrison (Garrison), dozvolili su ženama da govore na mešovitim skupovima, a 1838. Garisonovo Društvo Nove Engleske za borbu protiv ropstva (New England Antislavery Society) počelo je da učlanjuje i žene. Oko 1840. godine “žensko pitanje” je dovelo do podele u pokretu za ukidanje ropstva. Razlog podele je bilo šire filozofsko pitanje da li abolicionisti treba da se bore protiv svih nepravednih struktura, ili samo protiv ropstva.

U međuvremenu se “žensko pitanje” u okviru problema ropstva razvilo u zreli pokret za ženska prava tokom četrdesetih godina prošlog veka. Žene školovane u duhu ideologije reformi primenjivale su ono što su znale o ograničavanju prava robova na sopstvenu situaciju. Godine 1848. reformatorke, na čelu sa Lukrecijom Mot i Elizabetom Kejdi Stenton /Lucretia Mott, Elisabeth Cady Stanton/ (obe borci protiv ropstva), podržale su organizovanje konferencije o ženskim pravima u gradu Seneka Folz, država Njujork. Na tom sastanku je došlo do stvaranja pokreta za ženska prava koji će delovati do kraja devetnaestog veka i početkom dvadesetog.

“Žensko pitanje” je važno za proučavanje dela Elen Vajt jer je i ona bila žena u svetu muškaraca. Ona ne samo da je bila žena koja je počela da govori pred mešovitom publikom 1845. godine već i aktivista koji je preporučivao bolje obrazovanje za žene. Osim toga, ona je na kraju postala poznati govornik ne samo među adventistima već i na širim skupovima.

Doduše, treba priznati da je gospođa Vajt potekla od metodista, sektora evangeličkog protestantizma koji je bio najnaklonjeniji javnoj ulozi žena na mešovitim skupovima. Godine 1853. Luter Li (Luther Lee), veslijevski metodista, održao je propoved rukopoloženja za Antoanetu D. Braun (Antoanette D. Brown), koja je diplomirala na Oberlinu i verovatno bila prva žena koja je postala punopravni sveštenik u nekoj američkoj veroispovesti. A početkom četrdesetih godina Fibi Palmer (Phoebe Palmer), koja nije bila zainteresovana da bude rukopoložena za sveštenika, počela je da brani pravo žena da drže propovedi na osnovu dara Duha crkvi na Dan pedesetnice i na osnovu obećanja: “I proricaće sinovi vaši i kćeri vaše.” Gospođa Palmer je pripadala istoj grani metodista kao i Elen Vajt.

GLAVA IV

VERSKI IMPULSI

Društveni ferment s početka devetnaestog veka u SAD ne samo da je bio ojačan milenijalističkim iščekivanjima i osnažen probuđenjima i reformama već je bio možda najplodonosniji period u svetskoj istoriji za razvoj novih hrišćanskih pokreta. Razlog ovakvom bujanju treba tražiti u periodu Revolucije, a naročito u Prvom amandmanu ustava SAD, koji propisuje odvojenost crkve od države. U ranijim društvima, kako antičkim, tako i savremenim, ova dva segmenta uvek su bila združena, tako što je država zvanično podržavala jednu versku grupu. U hrišćanskim državama ta zvanična grupa je postala crkva, dok se na sve ostale manjinske verske grupe gledalo kao na sekte, koje su na ovaj ili onaj način gubile neke ili sve svoje verske slobode i često bile izložene progonima.

To se izmenilo u novoj državi u kojoj nijedna hrišćanska grupa nije mogla da postane dominantna. Rezultat toga bilo je slobodno tržište u pitanjima vere, koje je sve hrišćanske grupe tretiralo kao jednake sa pravnog stanovišta. Tako su novonastale SAD dovele do stvaranja novog verskog entiteta zvanog denominacija, pri čemu vlada nijednu denominaciju nije označavala kao posebnu ili bolju od drugih. Naprotiv, svaka denominacija je mogla da se održi samo ako je u stanju da “proda” svoj proizvod na otvorenom tržištu. Denominacije koje su se dopadale ljudima bile su jedine koje su se razvijale.

Stvaranje pravne jednakosti među svim hrišćanskim grupama dovelo je do verskog eksperimentisanja do tada nezabeležnog u istoriji. Neki od tih eksperimenata bili su prilično ortodoksni u pogledu tradicionalnih hrišćanskih doktrina, dok druge najbolje možemo definisati kao neobične. Tako je Filip Šaf (Philip Schaff) pisao 1844. godine: “Tendencije koje nisu našle politički prostor da se razviju u drugim zemljama, ovde /u SAD/ opstaju bez ograničavanja... Svaki teološki skitnica i torbar ovde može da doveze svoju sklepanu radnju, i da bez pasoša ili dozvole, do mile volje prodaje svoju lažnu robu. Ono što će proisteći iz takve konfuzije tek će se kasnije

videti.” U ovom poglavlju pozabavićemo se nekim od najistaknutijih verskih impulsa u Americi s početka devetnaestog veka.

Nastanak “Demokratskih” Crkava

Aristokratski episkopalci i kongregacionalisti, i nešto manje prestižni prezbiterijanci dominirali su brojno i politički u verskom životu kolonijalnog perioda američke istorije. To su bile moćne crkve, ali će se situacija drastično promeniti početkom devetnaestog veka. U prvoj polovini veka doći će do razvoja narodnih crkava - naročito metodističke i baptističke.

Te dve denominacije naročito su bile pogodne za pristup običnim ljudima i za napredovanje prema granici koja se sve više pomerala na zapad. Dok su crkve koje su dominirale u kolonijalno doba očekivale zvanično obrazovano sveštenstvo, dotle su metodisti i baptisti bili voljni da koriste propovednike-laike i propovednike koji su se upoznali sa teologijom kroz literaturu i učeći od iskusnijih sveštenika. To je bilo važno zato što, kako to ističe Vintrop Hadson (Winthrop Hudson), “budućnost Amerike - govoreći u brojkama- pripada onim grupama koje budu mogle da obezbede dovoljno sveštenečkog kadra”.

Osobenost metodizma predstavljao je “kružni sistem”, po kome je jedan pastor opsluživao nekoliko crkava i periodično ih posećivao idući u krug. Kad bi iskrsele nove mogućnosti, pastor bi dodavao nove grupe svom programu, sve dok “krug” ne bi morao da se podeli na dva nova. U međuvremenu je briga o pastvi uglavnom bila u rukama lokalnih laičkih propovednika ili vodećih ljudi u zajednici.

Baptisti su takođe imali sistem koji je bio uspešan u uslovima postojanja granica. Kao i metodisti, i rani baptisti su malo značaja davali zvanično obrazovanom sveštenstvu. Iako su njihovi propovednici obično služili u jednoj crkvi, to je bilo sa nepunim radnim vremenom. Pošto su često primali malu ili nikakvu platu, oni su preživljavali kao farmeri ili mehaničari, živeći u blizini kongregacije koju su opsluživali. S obzirom na to da je bilo koja grupa istomišljenika mogla da obrazuje baptističku crkvu i pozove propovednika (često iz sopstvene sredine), baptisti su bili dobro prilagođeni širenju države preko kontinenta.

Denominacije koje su koristile samo fakultetski obrazovane pastore nisu mogle da održe korak sa baptistima i metodistima. Osim toga, njihovi pastori često

nisu bili u kontaktu sa običnim ljudima ruralne Amerike u vreme kad je skoro cela zemlja bila takva.

Rezultat toga je da su baptisti i metodisti od po 2700 mesnih crkava 1820. godine, 1860. stigli do 12.150 odnosno 19.883, dok su kongregacionalisti i episkoparci imali povećanje sa 1.100 na 2.234, odnosno sa 600 na 2.145 mesnih crkava u tom istom periodu. Sredinom veka baptisti i metodisti biće daleko najveće protestantske zajednice u Americi, mada niko nije mogao da predvidi takvu dominaciju u vreme Američke revolucije 1776. godine. Bio je to zaista vek širenja vere običnih ljudi.

Pokret za Obnovu i Vraćanje Bibliji

Pokret za obnovu bio je u tesnoj vezi sa širenjem metodizma i baptizma i njihovim demokratskim impulsima. U suštini, ovaj pokret se zalagao za vraćanje hrišćanstvu iz Novog zaveta. To je značilo odbacivanje verovanja koja su muškarce i žene vezivala za ezoterične doktrine, za koje su neki smatrali da nisu ništa drugo do spekulacije takozvanih učenih ljudi. Na taj način je pokret za obnovu odbacio ne samo pomenuta verovanja već i autoritet sveštenstva.

Nova generacija je tražila, u svetlu Američke revolucije, crkvu zasnovanu na demokratskim principima i pravo običnih ljudi da sami tumače Novi zavet. Oni su tražili religiju ljudi, od ljudi i za ljude.

Centralne ličnosti ovog reformatorskog pokreta s početka devetnaestog veka bili su Ilajas Smit /Elias Smith/ (baptista), Džems O’Keli /James O’Kelly/ (metodista), Barton Stoun /Barton Stone/ (prezbiterijanac), Aleksander Kempbel /Alexander Campbell/ (prezbiterijanac) i Ebner Džons /Abner Jones/ (baptista). Ovih pet ljudi, koji su radili nezavisno jedan od drugoga, došli su do zajedničkog zaključka da reformacija nije u potpunosti završena i da neće ni biti sve dok se crkva ne vrati jednostavnom čitanju i tumačenju Novog zaveta. Kempbel je to ovako formulisao: “Samo ako se obnovi stari poredak stvari, ili religija Novog zaveta, tek onda počinje hiljadugodišnje carstvo.”

“Nijedno verovanje osim Biblije” bio je poklič pokreta za obnovu. Džon Rodžers (John Rogers) to objašnjava na sledeći način: “Čim je /crkva/ uspostavila ljudsko verovanje kao proveru istine i jedinstva, ona je brzim koracima krenula prema

Vavilonu... Čovek bezakonja i Sin pogibli uskoro se pojavio i viđen je kako se penje u hram Božji...; /tada/ je počela vladavina sveštenečkog terora.” Jedina sigurnost je, prema Kempbelu, u okretanju Bibliji za svaki aspekt Božje volje. Čovek mora prevazići izopačenosti osamnaest vekova hrišćanske teologije i sveštenečkog delovanja i vratiti se Božjoj reči. “Pokušao sam”, pisao je on, “da čitam Sveto pismo kao da ga niko pre mene nije čitao... Protiv toga sam da na mene utiče bilo koje strano ime, autoritet ili sistem.”

Sveštenstvo poteklo od vernika i lično tumačenje Biblije činili su jezgro pokreta za obnovu. Za pristalice tog pokreta ovi koncepti su predstavljali centralnu tačku “Jevanđeljske slobode”.

Pokret za obnovu, uz metodistički i baptistički pokret, važan je za razumevanje adventizma. Na kraju krajeva, Džejms Vajt /James White/ i Džozef Bejts /Joseph Bates/ (dvojica od tri osnivača adventizma sedmog dana) bili su pripadnici pokreta za obnovu, kao i Džošua V. Hajms /Joshua V. Himes/(drugi po značaju mileritski adventista). Viljem Miler je bio baptista, a Elen Vajt metodista.

Nije slučajno što su rani adventisti tvrdili da “nemaju drugih načela vere osim Biblije” ili što je Viljem Miler govorio da oni koji sa verom proučavaju Bibliju mogu da budu sigurni da će stići do istine, “čak i ako možda ne razumeju jevrejski ili grčki”. To su bili motivi u samom središtu demokratskog hrišćanstva nastalog u Americi početkom devetnaestog veka. Isto važi i za sledeći Milerov savet mladom pastoru: “Morate propovedati *Bibliju*, morate sve dokazivati pomoću *Biblije*, morate govoriti iz *Biblije*, morate ljude bodriti *Biblijom*, morate se moliti na osnovu *Biblije*, voleti *Bibliju* i učiniti sve što možete da i drugi zavole *Bibliju*.”

Takođe treba prepoznati da koncepti primata Svetog pisma i shvatanja istorije kakvo su imali zastupnici pokreta za obnovu stoje u samom središtu *Velike borbe* (*Great Controversy*) Elen Vajt. Za nju reformacija nije bila nešto što se desilo u šesnaestom veku, već jedno neprekidno napredovanje dok je Bog nastojao da svoj narod vrati velikim istinama Biblije. Rani adventisti, kakav je bio Džozef Bejts, gledali su i na subotu u svetlu obnove. Subota kao sedmi dan, tvrdio je on, jedna je od onih istina koje valja obnoviti u crkvi pre Hristovog dolaska.

Težnja ka Savršenstvu

Timoti Smit (Timothy Smith) ispravno primećuje da je hrišćansko savršenstvo “jedna od najtrajnijih i društveno najznačajnijih tema devetnaestog veka” i da “je glad za svetošću bila bliska svakom pokretu zainteresovanom za razvijanje smislenijeg hrišćanstva”.

Savremeno protestantsko učenje o savršenosti vodi poreklo od teologije Džona Veslija (John Wesley), osnivača metodizma. Vesli nije izjednačavao savršenstvo sa apsolutno savršenim rezultatima ili onim što bismo mogli da nazovemo apsolutnom bezgrešnošću. Naprotiv, Vesli je definisao savršenost kao “čistu ljubav koja sama vlada u srcu i životu”. Takođe je napisao da je savršenost “čistota namera, posvećivanje celog života Bogu. To je davanje Bogu celog našeg srca... To je posvećivanje Bogu, ne jednog dela, već celine naše duše, tela i imovine. S druge strane, upravo je um Hristov taj koji nam omogućuje da hodamo kao što je Hristos hodao. To je obrezivanje srca od sve prljavštine, od sve spoljašnje i unutrašnje zagađenosti. To je obnova srca prema pravom liku Boga, do potpune sličnosti sa Onim koji ga je stvorio. Zatim, to znači ... da Boga volimo svim svojim srcem, a svoje bližnje kao sebe same.”

Vesli je učio da savršenstvo dolazi kao drugi čin milosti koji Bog trenutno ostvaruje u životu vernika. On je takođe smatrao da hrišćani mogu da budu svesni sopstvene savršenosti.

Rani metodisti su Veslijeve koncepte o savršenosti doneli sa sobom u Ameriku. Četrdesetih i pedesetih godina devetnaestog veka obnovljeno je interesovanje za predmet američkog hrišćanstva kako unutar, tako i izvan metodizma. Unutar metodizma naročito je bio značajan rad Fibi Palmer.

Elen Vajt, koja je rasla u veslijevskoj tradiciji, u suštini je imala istu definiciju savršenstva kao i Vesli. To se jasno vidi iz delova knjige *Hristove parabole* (Christ's Object Lessons), strana 69, gde ona govori o potrebi savršenog odražavanja Hristovog lika pre no što On ponovo dođe. Na prethodne dve stranice ona pokazuje svoj afinitet za Veslijevu definiciju savršenstva, nasuprot srednjovekovnom monaškom bezgrešnom konceptu savršenosti, kada izjednačuje savršenost karaktera sa savršenom ljubavlju i nesebičnim duhom Isusa Hrista.

Međutim, gospođa Vajt se nije slagala sa svim Veslijevim učenjima o savršenosti. Na primer, ona je glatko odbacivala njegovo mišljenje o “trenutnom” drugom činu. Isto tako je odbacivala ideju da hrišćani mogu da budu svesni svoje savršenosti.

Ono što iznenađuje kod oživljavanja perfekcionistačkih teorija tridesetih i četrdesetih godina jeste njihova rasprostranjenost. Mada bi se takvo buđenje moglo očekivati kod metodista, teško da bi mu se moglo nadati kod kongregacionalista i prezbiterijanaca. A ipak tamo nailazimo na značajan pokret predvođen Čarlsom Finijem (Charles Finney), najvećim evangelistom svoga vremena. Sa Finijem su bili povezani i Asa Mahan (Asa Mahan) i Čarls Fič /Charles Fitch/ (koji je prešao u milerizam krajem tridesetih godina i postao jedan od njegovih najistaknutijih vođa).

Ova tri čoveka, držeći se onog što je bilo poznato pod nazivom Oberlinska teologija, učila su da je savršenstvo postalo moguće krštenjem Svetog Duha, koji je jačao i usavršavao volju vernika da postupa u skladu sa Božjom voljom.

Ideja savršenstva koja je vladala pre Građanskog rata nije bila vezana samo za lično uzdizanje. Naprotiv, ona je imala jasne društvene implikacije. Kao što kaže Ronald Volters (Walters), “perfekcionizam je pomogao da se stvori “ekstremistički” mentalitet koji je insistirao na tome da ništa što odstupa od milenijalističkih standarda ne treba tolerisati, osobina svojstvena ovim predratnim borcima za veru. On se manifestovao u takvim stvarima kao što su utopijski naponi da se izgradi novi društveni poredak, povici da se odmah okonča ropstvo, verovanje da je svaki alkohol zlo i nespremnost ... na kompromise.” Perfekcionista s početka devetnaestog veka nisu samo želeli da budu ispravni - oni su želeli da stvari učine ispravnim.

Naravno, nisu sve perfekcionistačke teorije tog doba bile zdrave. Neki vernici su na kraju stigli do koncepta da je, pošto su savršeni, sve što rade ispravno, jer nijedan postupak onih koji su već savršeni ne može po definiciji biti greh. Takvo verovanje je neke (uključujući i nekolicinu milerita posle velikog razočarenja) dovelo do grubog kršenja Božjeg zakona. Elen Vajt je na početku svog propovedničkog rada morala da se pozabavi sa nekim od takvih devijacija.

Pre nego što napustimo temu težnje za savršenstvom, treba da ukažemo da je među nekim pojedincima ona poprimila oblik stvaranja utopijskih zajednica gde bi vladali mir i pravda. Među verskim ljudima su se čak pojavili takvi eksperimenti kao perfekcionistačka zajednica koju je osnovao Džon Hamfri Nojis (John Humphrey

Noyes) u Oneidi, država Njujork. Svetovnije verzije ovakvih utopija bile su Brukova farma i Bronson Alkotovi voćnjaci u Masačusetsu.

Zaštita “Šabata” (Dana Odmora)

“Svetkovanje dana odmora”, napisao je Robert Abzug (Abzug), “najveća je obnova u reformatorskim pokretima krajem dvadesetih godina. Najuticajniji verski lideri Amerike brinuli su zbog slabog poštovanja sabata (nedelje) u sve više pluralističkoj državi. Lajman Bičer je zastupao mišljenje da će “ako reka zadovoljstava i svakodnevnih briga” odvuče većinu vernika od svetkovanja dana odmora, ”prevladati neverovanje, nemoralnost i raskalašnost čije će razmere biti u neskladu sa trajnošću institucija Republike.”

Tako je Bičer izjednačio nepoštovanje sabata sa propadanjem američke republike. Ta ideja nije bila nova. Puritanci su sa sobom doneli strogo poštovanje nedelje/sabata iz Engleske tridesetih godina sedamnaestog veka. Osim toga, pošto su sebe videli kao duhovni Izrailj, puritanci su povezivali odanost u svetkovanju sabata sa Božjim blagosiljanjem vernih i proklinjanjem neposlušnih, što možemo naći u 5. Mojsijevoj 27,29. Želeći da budu verne i tako blagoslovene, puritanske kolonije i sve druge kolonije donele su zakone o nedelji. Ti zakoni su postali poznati pod imenom “plavi zakoni” kada je 1656. Nju Hejvn u državi Kontektikat objavio zbirku zakona o nedelji, štampanih u Engleskoj na plavom papiru.

Početak devetnog veka verski lideri su se uplašili da država krši ovaj dogovor kada je prema zakonu, kojim je osnovana Pošta SAD, od lokalnih šefova pošte traženo da poštu dostavljaju svakog dana u sedmici ako to neko traži. Sredinom dvadesetih godina sve veća komercijalizacija pojedinih urbanih centara gde se isplatilo raditi svih sedam dana u sedmici, pridružila se problemu dostave pošte nedeljom.

Rezultat svega toga je bila kampanja za svetkovanje sabata zasnovana na istoj onakvoj evangeličkoj borbenosti kakva je pokretala ostale reforme toga vremena. U maju 1828. došlo je do osnivanja Opšteg saveza za podsticaj poštovanja hrišćanskog dana odmora – “sabata” (General Union for Promoting the Observance of the Christian Sabbath). Ova reformatorska asocijacija imala je za cilj obnovu svetkovanja

sabata/nedelje kao ključnog faktora za oživljavanje čisto hrišćanske strukture društvenog života.

Krajem dvadesetih godina Bičer je vodio veliku bitku za zatvaranje pošta u nedelju, dok su se Luis Tapan i Džosaja Bisel (Lewis Tappan, Josiah Bissell) borili za obustavu rada i prevoza na taj dan.

Ova kampanja nije imala uspeha, ali je postavila scenu za borbu u pogledu poštovanje nedelje koju će drugi mnogo uspešnije voditi osamdesetih i devedesetih godina. Elen Vajt i njeni adventistički savremenici imaće mnogo toga da kažu o tom drugom konfliktu.

U međuvremenu, početkom četrdesetih godina došlo je do oživljavanja svetkovanja sabata druge vrste. Njega će pomoći baptisti sedmog dana koji su 1843. objavili, na njima nesvojstveno agresivan način, da je njihova “sveta dužnost” da pouče svoje sugrađane o toj temi. Takođe su preuzeli mere da ovu odluku sprovedu u praksi. Na njihovom opštem saboru 1844.godine, oni su zahvalili Bogu što je “došlo do dubljeg i raširenijeg interesovanja za to pitanje nego ikada ranije u našoj zemlji”.

Najplodonosniji deo tog interesovanja razvio se na izvesnim područjima mileritskog adventizma. On će se na kraju sliti u onaj sektor adventizma posle velikog razočarenja koji će postati Adventistička crkva sedmog dana. Njihovo verovanje u subotu kao sedmog dana dovešće Elen Vajt i druge adventiste sedmog dana u direktnu konfrontaciju sa oživljenim i moćnim pokretom za nedeljne zakone iz osamdesetih i devedesetih godina (vidi Glavu 8).

Nastanak Mormonizma

Isto ono poverenje u “običnog čoveka” i ista ona težnja za obnovom koji su doveli do nastajanja mnogobrojnih verskih denominacija u devetnaestom veku, zaslužni su i za nastanak mormonizma. Kao i mnogi njegovi savremenici, mladi Džozef Smit (Joseph Smith) iz Palmire, država Njujork, razočarao se u postojeće crkve. Izgledalo je kao da nijedna od njih ne sledi Božji ideal.

Bog je, prema Smitovim rečima, u fazi ponovnog uspostavljanja prave vere kroz njega. Tvrdio je da je imao susret sa Bogom Ocem i Isusom Hristom, koji su mu dali zadatak da obnovi na Zemlji “pravu crkvu” i “izgubljeno sveštenstvo”. Smit je takođe tvrdio da mu je anđeo Moroni pokazao prastaru knjigu napisanu na zlatnim

tablicama, koju je on preveo koristeći magične kamenove. Njegov takozvani prevod pojavio se 1830. pod imenom “Knjiga mormona” (The Book of Mormon). Zatim je 6. aprila 1830. osnovao svoju novu crkvu. Njegovi sledbenici uskoro su postali poznati kao mormoni.

Smit, koji je tvrdio da je prorok, prihvatio je učenje o poligamiji još 1836. Pre nego što je 1844. skončao od ruku razjarene rulje u zatvoru u Kartagini, država Ilinois, bio je oženjen sa nekih 49 žena, od kojih je barem 12 već bilo udato. Do tada se Smit već bio kandidovao za predsednika SAD, osnovao privatnu vojsku i izgradio dobro isplanirani grad Novu (Nauvoo) u državi Ilinois. Jedan deo njegovih sledbenika otišao je da bi osnovao Salt Lejk Siti u divljini države Juta 1847. pod vođstvom Brigama Janga (Brigham Young).

U srcu mormonske teologije je doktrina večitog napredovanja. Ovo verovanje je sažeto u rečenicu: “Što je čovek sada, Bog je bio nekad; što je Bog sada, čovek može da postane.” Tako je ljudska sudbina da se razvije do božanskog kroz poštovanje zakona i obreda crkve u Juti.

Za razliku od protestanata koji svoje učenje zasnivaju samo na Bibliji, mormonizam smatra kanonskim knjigama one koje je napisao Smit, i to “Knjigu Mormona” (*The Book of Mormon*), “Biser velike vrednosti” (*The Pearl of Great Price*) i “Doktrinu i zavete” (*Doctrine and Covenants*). Ovo verovanje je imalo velikog uticaja na razvoj mormonske doktrine. Savremeni znalac mormonizma, Stiven E. Robinson, govori nam da vizije i otkrivenja Džozefa Smita “čine osnov doktrine Svetaca poslednjih dana /Mormonska crkva/ ... Za Crkvu svetaca poslednjih dana najviši autoritet u pitanjima vere je neprekidno otkrivenje koje dolazi od Boga preko živih apostola i proroka Njegove crkve, počev od Džozefa Smita pa do sadašnje vodeće garniture.” Zbog takvog gledanja nije čudo što je mormonska teologija odstupila od biblijske perspektive.

Elen Vajt, koja je takođe tvrdila da ima dar prorokovanja, osećala je potrebu da svoj rad malo udalji od Smitovog i od mormonskog koncepta proroštva (vidi 2SG iv; 1SM 32). Njeno gledanje na dar proroštva bilo je evangeličko hrišćansko. Za nju je 66 knjiga Biblije bilo jedino što čini Sveto pismo. Biblijski kanon se završava knjigom Otkrivenje. Smatrajući da je Biblija sve što je ljudima potrebno za spasenje, ona je svoj proročki zadatak videla u tome da “vrati /svoje čitaoce/ rečima Biblije koje su iz nemara prestali da slede” (5T 663). Jednom drugom prilikom napisala je da

njeni spisi predstavljaju “manju svetlost koja će ljude i žene dovesti do veće svetlosti /Biblije/ (CM 125).

Nastanak Modernog Spiritizma

Nekoliko milja od Palmire, u severnom delu države Njujork 1848. javio se još jedan verski fenomen. Te godine su Megi i Kejti Foks prouzrokovale takvo spiritističko uzbuđenje da se ono prema pisanju Elis Felt Tajler (Alice Felt Tyler) “skoro pretvorilo u maniju” kod neverovatno “velikog broja ljudi i žena koji su postali veoma zainteresovani za tu stvar”.

Februara 1848. čulo se tajanstveno kucanje o pod, zidove i nameštaj bilo koje prostorije u kojoj su deca boravila. Jedne noći Kejti Foks je povikala: “Evo, gospodine Splitfut, radite isto što i ja!” i misteriozni fenomen je odgovorio istim brojem kucanja, kao što je to prethodno učinilo dete. Posle toga, gospođa Foks i njene ćerke smislile su sistem sporazumevanja pomoću koga su duhovi kucanjem odgovarali na pitanja koja su im se postavljala.

Sestre su na kraju postale profesionalni medijumi, održavajući javne skupove i naplaćujući ulaznice za prikazivanje jednog otkrivenja za drugim iz sveta natprirodnog. Spiritistička društva su osnivana u mnogim gradovima i selima, a širom države su se javili novi medijumi. Nije mnogo prošlo, a pokretanje stolova, pisane poruke duhova, razgovori sa “mrtvima” i ostali fenomeni koji su od tada postali dobro poznati u svetu spiritizma, pridružili su se tajanstvenom kucanju. Oko 1857, 67 spiritistički časopisi širili su po SAD poruke pokreta.

Godine 1888. Margaret i Kejti Foks su, posle porodične svađe, sve opovrgle i predstavile svoju karijeru kao jednu veliku prevaru, tvrdeći da su od početka zvuk kucanja stvarale pucketajući palčevima na nogama. Margaret se kasnije predomislila i izjavila da nisu varalice. Njihovo priznanje nije mnogo uticalo na spiritistički pokret, čije su pristalice tvrdile da je prevara upravo to opovrgavanje sestara, a ne njihova karijera.

Elen Vajt se slagala sa spiritistima tvrdeći da “tajanstveno kucanje kojim je otpočeo moderni spiritizam nije bilo proizvod ljudske prevare ili lukavstva, nego neposredno delo zlih anđela koji su tako uveli jednu od najuspešnijih obmana za

uništavanje ljudske duše” (GC 553). Po njenom mišljenju, spiritizam će biti jedno od glavnih sotoninih oruđa prevare pre Drugog dolaska (vidi GC 551-562).

Nativizam i Antikatolicizam

Nativizam je jedan oblik američkog nacionalizma koji se povremeno javljao kroz istoriju SAD. On se suprotstavlja onome što izgleda strano ili neamerički i povezan je sa antikatolicizmom, mada nije identičan sa njim. Više je ksenofobičan. Međutim, desilo se da su stranci koji su izazivali najveći strah u Americi devetnaestog veka bili upravo rimokatolici.

Prvobitni doseljenici u 13 kolonija koje će postati Sjedinjene Američke Države bili su najvećim delom protestanti i uglavnom iz Velike Britanije i Severne i Zapadne Evrope. Kao takvi, oni su imali zajedničku osnovu kulturnih i verskih vrednosti. Kao što smo ranije rekli, Amerikanci su počeli da smatraju da imaju milenijalističku misiju prema svetu. Ta misija je bila tesno povezana sa protestantskom prirodom Republike.

Ta vizija je počela da se suočava sa pretnjama kada je tokom tridesetih godina devetnaestog veka veći broj katolika emigrirao u SAD. Oko 1830. jedan severnjački list je prvi put ustvrdio da Katolička crkva služi kao agent evropskih država u naporu da se ukine američka demokratija. Od tada je ideja o tajnim katoličkim zaverama prožimala protestantske rasprave.

Antikatolička literatura javila se sredinom tridesetih godina. Jedan od uticajnijih priloga bio je niz pisama koje je Semjuel F.B.Morze /Samuel F.B.Morse/ (izumitelj telegrafa) objavio u njujorškom listu *Observer* 1834. pod nazivom “Strana zavera protiv američkih sloboda” (A Foreign Conspiracy Against the Liberties of the United States). Naredne godine Morze je objavio “Predstojeće opasnosti po slobodne institucije SAD zbog stranih useljenika” (The Imminent Dangers to the Free Institutions of the United States Through Foreign Immigration).

Iste godine uticajni Lajam Bičer objavio je “Apel za Zapad” (A Plea for the West). U njemu je uporedio opasnost od imigranata u dolini reke Misisipi sa invazijom egipatskih skakavaca ili varvara sa severa. Bičer nije ostavljao mesta sumnji da ako protestantska Amerika želi da ispuni svoju misiju prema svetu, onda Zapad treba spasavati od katolicizma.

Drugom linijom išle su knjige Rebeke Rid (Rebecca Reed) “Šest meseci u manastiru” (1835) i Marije Mank (Maria Monk) “Strašna otkrića u ženskom manastiru ‘Hotel Dieu’ u Montrealu” (1836). Ova druga, koja se odlično prodavala i koja je predstavljena kao autobiografsko delo, pričala je o tome kako je autorka prešla u katolicizam i zamonašila se. Zatim su dati sugestivni opisi grehova koje je počinila iza manastirskih zidina pridruživši se ostalim iskušenicama i monahinjama u prostituciji. Iako su kasniji događaji pokazali da je Mankova varalica, knjiga je ipak nanela štetu u tom zapaljivom vremenu.

Još ružnije od antikatoličkih publikacija bilo je povremeno izbijanje nasilja. Tako je 1834. na primer, rulja spalila katolički manastir u blizini Bostona. Došlo je do još nekoliko napada na katoličke škole i crkve krajem tridesetih godina i početkom četrdesetih. Ali, najozbiljniji slučaj nasilja bio je u Filadelfiji 1844.godine kada je došlo do obračuna između irskih katolika i lokalnog stanovništva. Nekoliko dana uličnih borbi odnelo je 13 života, 50 ljudi je bilo ranjeno, a dve katoličke crkve spaljene.

U drugoj polovini četrdesetih godina porasla je opasnost od stranaca/katolika kada je veliki broj irskih katolika prebegao u SAD zbog strašne gladi usled bolesti krompira 1846. i kada je masa nemačkih katolika napustila otadžbinu posle propasti revolucije 1848.godine. Dok je 1840. Rimokatolička crkva bila peta po veličini denominacija u SAD, oko 1850. je već bila najveća. Ipak, to je tek bio početak. Između 1850. i 1860. skoro se udvostručio broj onih koji nisu rođeni u SAD. Imigranti su dolazili u tolikom broju da su mogli da oforme sopstvene zajednice u kojima su zadržali svoj jezik iz starog sveta, kao i kulturu i način života.

Vrhunac nativizma bio je pedesetih godina kada je pokret imao i sopstvenu nacionalističku političku stranku. Američka ili “Know-Nothing” stranka imala je desetine državnih zakonodavaca i nekoliko predstavnika u kongresu koji su izabrani 1854. ali je uskoro izgubila snagu kad se interesovanje javnosti pomerilo na komešanja oko pitanja ropstva, koja su dovela do Građanskog rata. Još jedan talas antikatolicizma javiće se osamdesetih i devedesetih godina tokom borbi za radnička prava i daljeg useljavanja stranaca.

Elen Vajt nije učestvovala u nasiljima, niti u političkoj akciji protiv Katoličke crkve i njenih članova. Niti se činilo da se nešto naročito plaši strane dominacije. S druge strane, prilikom proučavanja proročanstava iz Biblije ona je došla do zaključka

da će Papstvo *kao institucija* u sprezi sa apostolskim protestantizmom odigrati ulogu u događajima poslednjeg vremena (GC 579-581). To verovanje moramo dovesti u ravnotežu sa njenim stalnim savetovanjem adventista da “ne pritiskaju”

Rimokatoličku crkvu i da mnogi savesni hrišćani u Katoličkoj crkvi žive prema svetlosti koju imaju bolje od nekih adventista sedmog dana. Ona je bila sklona da gleda na pojedine katolike kao na duše koje mogu da ostvare blisku zajednicu sa Bogom kad jasnije sagledaju jevanđelje (9T 243; CW 64, 65; Ev 144, 574).

GLAVA V

TEHNOLOŠKI NAPREDAK

Početak devetnaestog veka nije bio samo doba nade u dolazak hiljadugodišnjeg carstva, oduševljavanja reformama i verskih inovacija; to je takođe bilo doba tehnološkog napretka. U stvari, bez tehnološke revolucije, tadašnji reformatorski i verski pokreti imali bi manje uspeha.

Vodena para je preobrazila saobraćaj i masovne komunikacije. Setimo se samo takvih inovacija kakve su bile železnica, parni brodovi i parna štamparska presa da bismo shvatili razmere tog preobražaja. Van carstva vodene pare nailazimo na takve pronalaskе kakav je, recimo, telegraf. U ovom poglavlju ćemo se uglavnom pozabaviti štamparstvom i železnicom, jer su te dve inovacije najdirektnije uticale na rad Elen Vajt.

Revolucija u Štamparstvu

Kao što protestantska reformacija iz šesnaestog veka za svoj uspeh mnogo duguje Gutenbergovom pronalasku pokretnog sloga 1453. godine, tako i širenje reformatorskih i verskih ideologija početkom devetnaestog veka stoje u vezi sa odgovarajućom revolucijom u štamparstvu. Ne samo da je parna presa ubrzala proces štampanja posle 1822. već su to učinile i mašine za pravljenje i sečenje papira.

Rezultat je bio fenomenalan. Tako je, na primer, 1833. njujorški list *Courier and Enquirer* sa svojih 4.500 čitalaca imao najveću čitalačku publiku u gradu. Koštao je šest centi po primerku. Samo dve godine kasnije njujorški list *Sun* imao je dnevni tiraž od 53.000 primeraka po ceni od jednog penija. Za te dve godine proizvodni kapacitet se povećao sa 200 na 5.500 primeraka na sat, odnosno sa 2.000 na 55.000 primeraka dnevno.

Američko društvo za borbu protiv ropstva odmah je prihvatilo novu tehnologiju i počelo da zasipa celu državu štampanim materijalom - samo u 1835.

godini sa više od milion primeraka. Uspehu te kampanje doprineo je i mladi saradnik Viljema Lojda Garisona po imenu Džošua V. Hajms.

Široka upotreba štampe od strane društvenih reformatora i verskih grupa počela je i pre pojave novina za peni, ali su sve manji troškovi štampanja veoma ubrzali taj trend. Jedan ushićeni sveštenik je 1839. primetio da je "dobro vođen verski časopis kao hiljadu propovednika, koji lete u skoro svim pravcima, na konjima, u poštanskim kočijama, parnim brodovima, železničkim vagonima, brodovima, itd., itd., nudeći život i spasenje sinovima čovečijim u skoro svim podnebljima." Godine 1823. *Methodist Magazine* je pisao da bi "verski časopis donedavno bio neobičan fenomen, ali da ih sada štamparska presa baca u skoro svim pravcima." Oko 1830. SAD su imale 605 verskih časopisa od kojih je samo 14 postojalo pre 1790. Takođe, oko 1830. Američko biblijsko društvo i Američko traktatsko društvo godišnje su izrađivali više od milion Biblija, odnosno 6 miliona verskih pamfleta.

Mileriti, pod vođstvom Hajmsa, shvatili su duh novog doba štamparstva. Jedan pisac je Hajmsa nazvao "Napoleonom štampe". A Nejtan Heč (Nathan Hatch), vodeći istoričar američke religije, opisuje Hajmsove izdavačke napore kao "do sada nezabeležen medijski blic" i kao "komunikacijski krstaški pohod bez presedana". Približno četiri godine početkom četrdesetih Hajms je nadgledao distribuciju više od 5 miliona primeraka mileritske literature - skoro po jedan na svaka četiri stanovnika SAD.

Adventisti sedmog dana pošli su za mileritskim primerom. Jedna od tajni njihovog uspeha bilo je silovito širenje njihove vesti putem publikacija. Elen Vajt i njen muž bili su na samom čelu te kolone. Ne samo da je ona govorila Crkvi da se adventističke publikacije "moraju razvejavati unaokolo kao jesenje lišće" (4T 79) već je i predlagala da "se u velikoj meri kroz naše izdavačke kuće mora obaviti" završno delo Crkve na Zemlji (7T 140).

Jedan od rezultata takvog saveta bio je da su krajem devedesetih godina dvadesetog veka adventisti sedmog dana imali 55 izdavačkih kuća širom sveta, koje su štampale materijal na više od 235 jezika. Sama Elen Vajt, sa svojim delima prevedenim na skoro 150 jezika, jeste najviše prevedeni ženski pisac u istoriji i najprevođeniji američki pisac bez obzira na pol.

Napredak u Saobraćaju

Ako je štamparska revolucija omogućila štampanoj reči da dospe svuda, razvoj saobraćaja takođe je omogućio živim propovednicima da stignu na mnogo više mesta nego što je to ranije bilo moguće. Jedna od inovacija koja je Elen Vajt pomogla u njenom radu bila je vodena para uvedena za pokretanje brodova. Tako su joj parni brodovi pomogli da brže pređe Atlantik i Pacifik i da plovi rekama i kanalima širom SAD.

Međutim, nije vodena para primenjena na brodove toliko poboljšala njen verski rad koliko je to učinila železnica. Ono što je u njenoj mladosti bila prilično primitivna naprava, krajem šezdesetih godina već je povezivalo najudaljenije krajeve SAD i omogućavalo Elen Vajt i drugima da relativno brzo prelaze s kraja na kraj države u nastojanju da organizuju verske skupove na otvorenom i obave druge poslove. Železnica je omogućavala ljudima da za nekoliko dana stignu u mesta do kojih im je samo nekoliko godina ranije trebalo više meseci. Nepostojanje železnice bi u velikoj meri otežavalo rad Elen Vajt. Putovanje vozom omogućilo je i njoj i drugima da svoj verski rad prošire na celu zemlju.

Ipak, putovanje železnicom nije baš bilo lako, iako je predstavljalo poboljšanje u odnosu na ranija prevozna sredstva. Ono je zahtevalo mnogo izdržljivosti u godinama Građanskog rata i u decenijama iza njega. Ventilacija je obično bila slaba, a grejanje zimi poznato po neravnomernosti. Redovi vožnje su često bili haotični, a zaustavljanja radi uzimanja hrane grozna, ukoliko putnik ne bi sam poneo nešto za jelo. Leti je kroz otvorene prozore uletalo mnogo ugljenog pepela, dok bi zbog zatvorenih prozora vazduh bio topao, težak i zagađen mirisima viskija, duvana i tesno sabijenih ljudskih tela. Drvena sedišta su bila neudobna. Putovanje železnicom bilo je sve drugo samo ne prijatno. Tako je Lušijus Bib /Lucius Beebe/ (prijatelj železnica) napisao da se “američka publika vozi do prašnjavih odredišta u disciplinovanoj neudobnosti”.

Osim što su bili neudobni, vozovi si mogli biti i prilično opasni. Iako su, bez sumnje, bili bezbedniji od putovanja na konjima, koje je bilo deset puta smrtonosnije od današnje vožnje automobilom, do 1890. na železnicama je još uvek bilo više od 10.000 poginulih i 80.000 ozbiljno povređenih putnika godišnje, i to samo u SAD. To je skoro 30 smrtnih slučajeva i 230 teško povrđenih *dnevno*. U poređenju sa

standardima iz 1890. godine putovanje savremenim vozovima i avionima je neuporedivo bezbednije. Deo problema sastojao se u tome što je u trci za zaradom zanemarena bezbednost putnika i radnika na železnici. Džordž T.Strong je reagovao na problem bezbednosti tako što je napisao da “mi nećemo putovati bezbedno sve dok neki pobožni, bogati i mnogo voljeni direktor železnice ne bude obešen zbog ubistva”.

Džems i Elen Vajt doživeli su svoj susret sa železničkom tragedijom 1854. kada je u nesreći stradalo najmanje četiri putnika, a teško povređeno mnogo više (vidi 1 Bio 294-297). Iako je Elen Vajt često ukazivala na probleme vezane za putovanje železnicom, ona je takođe bila potpuno ubeđena da je železnica pravi blagoslov za širenje trostruke anđeoske vesti. ”Pomoću železničkih pruga i linija na kojima saobraćaju parni brodovi, “ pisala je ona, “mi smo povezani sa svakim delom sveta i imamo pristup svakoj državi sa svojom vesti istine”(5T 381). Po njenom mišljenju, razvoj saobraćaja u devetnaestom veku omogućio je adventizmu sedmog dana da oko 1900. godine postane pokret svetskih razmera.

SVET ELEN VAJT POSLE GRADANSKOG RATA

Drugi deo

GLAVA VI

SVET U PROMENAMA

Velika prekretnica u američkoj istoriji bio je Građanski rat (1861-1865). Promene do kojih je došlo tokom rata i posle njega na kraju su obuhvatile sva područja američkog života. Ovo poglavlje će se pozabaviti promenama na društvenom i intelektualnom planu.

Društvene Promene

Najznačajnija od svih društvenih promena bila je industrijalizacija. Do šezdesetih godina prevladavao je džefersonski ideal velike ruralne republike, gde većina ljudi živi na svojoj zemlji i obrađuje je. Džeferson je sanjao o državi bez degradacije velikih gradova i ropskog rada u fabrikama i rudnicima uglja, što je video u Engleskoj. Zahvaljujući takvim agencijama kakva je bila "Louisiana Purchase" Džeferson je verovao da će Republika imati dovoljno zemlje "za hiljadu hiljaditu generaciju".

Ni Džeferson, ni njegovi savremenici nisu mogli predvideti kakvom će se brzinom srušiti njihove vizije agrarne države. Čak i pre početka rata (1860) kapital uloženi u industriju, železnice, trgovinu i gradsku imovinu premašivao je vrednost farmi. Međutim, izbijanje rata bukvalno je dovelo industrijski rast do prave eksplozije potrebom da se opremi ogromna vojska, ali se taj proces nije zaustavio obustavom neprijateljstava.

Železnica je stajala u centru nove industrijske ekspanzije. Železnička mreža otvorila je nova tržišta za industrijsku robu i ubrzala dopremu sirovina kojima je zemlja obilovala do fabrika. Železnici su se u preobražaju ekonomske osnove države pridružile nove mašine koje su smanjivale potrebu za radnom snagom, novi načini za finansiranje velikih poslovnih poduhvata kroz monopolske trustove, obilje jevtine

radne snage zbog velikog doseljavanja, i sve veće tržište koje je stvarala upravo ta neprekidna plima doseljenika.

SAD su postale vodeća industrijska država do 1894. Međutim, industrijska transformacija je proširila ponor između bogatih i siromašnih. Oko 1900. godine približno jedna desetina populacije posedovala je i kontrolisala devet desetina bogatstva u zemlji, i pojavio se novi društveni sloj - milioneri.

Džefersonov san o poljoprivrednoj zemlji pretvarao se u noćnu moru dok su poslovni magnati koristili svaku priliku među konkurentima na tržištu, ohrabreni Darwinovom teorijom o opstanku najsposobnijih. Tomas Bejli (Thomas Bailey) ukazivao je na to da je Džon D. Rokfeler (John D. Rockefeller) "vladao nad više ljudi nego mnogi kraljevi".

Za to vreme radnik "je postajao onaj koji povlači poluge u džinovskom mehanizmu". Dok su pre Građanskog rata ljudi mogli raditi u nekom malom pogonu čiji bi ih vlasnik ujutru lično pozdravljao po imenu, sada su fabrički radnici radili u bezličnoj i obično nesavesnoj korporaciji, čiji je najviši cilj bio da se zaradi što više - i to suviše često na račun radnika. Tako su stvoreni uslovi za sukob između radnika i vlasnika kapitala.

Druga društvena transformacija u periodu posle Građanskog rata tiče se promene obima i vrste imigracije. U 90 godina koje su protekle od 1820. do 1910. zabeležena je jedna od najmasovnijih seoba u ljudskoj istoriji. Grafikon koji sledi pomoći će nam da donekle shvatimo same brojke.

Doseljavanje u SAD u periodu od 1865. do 1910. ne samo da je bilo brojčano veliko već je odražavalo i ono što je većina Amerikanaca doživljavala kao kvalitativni pomak. Pre osamdesetih godina devetnaestog veka većini doseljenika nije bilo teško da se uklope. Oni su najvećim delom dolazili sa Britanskih ostrva i iz Zapadne i Severne Evrope i obično su bili protestanti, osim irskih i nemačkih katolika o kojima je bilo reči u Glavi 4. Ti ljudi imali su relativno visok nivo pismenosti i bili naviknuti na neki oblik ustavne vlade.

Međutim, "novi doseljenici" koji su stigli u decenijama posle 1880. bili su drugačiji. Prvi put je znatan deo pridošlica bio iz Južne i Istočne Evrope. To su bili ljudi ne-tevtonskog porekla, pretežno rimokatoličke vere, obično nepismeni i siromašni, i često su dolazili iz država sa despotskom vladavinom. Osim toga, bili su

skloni tome da žive zajedno u “Malim Italijama” i “Malim Poljskama” u gradovima kakvi su bili Njujork i Čikago, gde su održavali svoj maternji jezik, veru i običaje.

Negde u prvoj deceniji dvadesetog veka novi doseljenici činili su 66 procenata ukupnog priliva. Te pridošlice ne samo da su bile brojne nego su imale i visoke stope nataliteta. Amerikanci koji su stigli ranije i već se osećali starosedeočima uplašili su se da će more stranaca preplaviti prvobitno anglosaksonsko protestantsko jezgro, i da će uskoro biti u stanju da ih nadglasa i na taj način odvraći državu od njene milenijalističke misije prema svetu. Činjenica da su noviji doseljenici bili voljni da oduzmu od “starih” njihove poslove radeći za bedne nadnice, nije ih približila postojećoj radničkoj klasi, dok su se bogati plašili da će oni sa sobom doneti takve strane ideologije kakve su socijalizam, komunizam i anarhizam.

Prirodna posledica bila je buđenje nativizma (vidi Glavu 4). Među nativističkim grupama naročito je bila ozloglašena Američka asocijacija za zaštitu (American Protective Association), stvorena 1887. godine. Takve organizacije nisu bile samo protiv doseljenika, već naročito protiv katolika. Ova Asocijacija je, na primer, tražila od svojih članova “da ljudima sputanim i ograničene svesti, ljudima koje tlače i sveštenici i crkva pomognu da stresu okove i lance slepe poslušnosti Rimokatoličkoj crkvi”.

U tesnoj vezi sa novim doseljavanjem i industrijalizacijom u periodu posle Građanskog rata bila je urbanizacija. Za relativno kratko vreme SAD su od države farmi i sela postale država sa sve većim urbanim zonama. Godine 1860. nijedan američki grad nije se mogao pohvaliti da ima milion stanovnika, ali su već 1890. Njujork, Čikago i Filadelfija prešli tu brojku. Njujork je 1900. godine, sa nekih 3,5 miliona stanovnika bio drugi po veličini grad na svetu. Gradovi srednje veličine rasli su u korak sa ovim džinovima. Tako je broj gradova od 100 i više hiljada stanovnika skočio sa 9 u 1860. godini na 38 u 1900. odnosno na 68 u 1920.

Gradovi su privlačili ljude iz različitih razloga. Za neke su najvažniji bili više plaćeni poslovi u sve više fabrika koje su krasile urbani pejzaž. Za druge su blistava svetla, anonimnost i mogućnost “dobrog provoda” činili dobar kontrast dosadnom životu na farmi i budnom nadzoru u malim gradovima. A sve veći broj siromašnih doseljenika iz Južne i Istočne Evrope privlačio je etnički gradski geto, jer prosto nisu imali gde drugde da odu.

Dok su gradovi za neke ljude imali svojih prednosti, dotle su oni takođe imali i svoje probleme, od kojih su najveći bili poroci, prenaseljenost i higijena (vidi Glavu 9).

Jedan od najvećih izazova za progresivne društvene reformatore koji su se pojavili na prelasku u dvadeseti vek bio je kako očistiti gradove od kriminala, poroka i od obične prljavštine. Drugi su smatrali da je odgovor na probleme gradova da im se jednostavno okrenu leđa. Tako je Pokret za život na selu (Country Life Movement) bio jedno kratko vreme u modi početkom dvadesetog veka. Drugi izazov koji su nametali gradovi bio je kako propovedati jevanđelje urbanim masama, od kojih su mnogi bili ili katolici ili su izgubili kontakt sa svojim protestantizmom kad su se doselili u "veliki grad".

Elen Vajt je na problem grada gledala kao na problem šire kulture. Ona je podržavala džefersonsku brigu Pokreta za život na selu sa njegovim jasnim poimanjem dobrog života van grada. Ali nezavisno od tog ideala, ona je od 1890. do 1910. sa sve većim žarom ohrabivala adventističke vođe da ulože "veliki napor u korist miliona koji žive u senci bliske propasti" u velikim gradovima, gde je "pokvarenost bezbožnih ljudi skoro nepojmljiva" (Ev 25).

Grad i njegovi izazovi nisu jedini aspekt izmenjenog društva kojim će se ona baviti. U Glavi 9 na primer, daje se ukratko njena reakcija na probleme izazvane borbom vlasnika kapitala i radničke klase.

Intelektualne Promene

Tranformacija intelektualnog sveta u godinama posle Građanskog rata bila je isto toliko korenita kao i promene u društvenoj sferi. Na prvom mestu među ovim pomacima bile su pojave darvinizma, komparativnog verskog pokreta i biblijske kritike.

Moderna evolucija za svoj početak uzima 1859. godinu kada je Čarls Darwin objavio *Poreklo vrsta (Origin of Species)*. U suštini, Darwin je postavio teoriju da su se sva živa bića razvila od jednostavnih oblika kroz proces evolucije i prirodne selekcije. Njegov pogled predstavljao je pomak u odnosu na tradicionalno hrišćansko učenje po kome je do stvaranja sveta došlo upravo onako kako je opisano u knjizi Postanje /1. Mojsijeva/.

Tridesetih godina prošlog veka Čarls Lajel (Charles Lyell) odstupio je od tradicionalnih stavova u svojoj knjizi "Principi geologije" (*Principles of Geology*). Rezultat toga bio je da su neki teolozi počeli da govore o šest dana stvaranja sveta kao o periodima od po hiljadu godina. Međutim, Darvinova teorija o prirodnoj selekciji i opstanku najsposobnijih prenela je bitku iz manje bliskog sveta geologije u bliži svet biologije.

Darvin je 1871. dolio ulje na već rasplamtelu vatru objavivši knjigu "Poreklo čoveka" (*The Descent of Man*), koja je pratila evoluciju i razvoj ljudske vrste, a ne opšte oblike života. Ova knjiga ne samo da je dovela u pitanje istinitost biblijskog izveštaja o stvaranju sveta već je i podrila tradicionalna shvatanja greha, moralnosti i ljudskog dostojanstva.

Ne treba ni reći da je Darvinova teorija podelila hrišćansku zajednicu. Mnogi protestanti su zaključili da, ukoliko je Darvin u pravu, onda mora da je Biblija pogrešila. Tako imamo Čarlsa Hodža (Charles Hodge) sa Prinstona koji je 1874. objavio da je darvinizam, kad se dobro izanalizira, u stvari "ateizam". Sa druge strane, Džon Fisk sa Harvarda tvrdio je da je "evolucija način na koji Bog radi". Fisk i mnogi drugi iz liberalnog krila protestantizma smatrali su da će Bog beskonačnom evolucijom popravljati ljudsku prirodu kako bi na Zemlji zavladao mir i kako bi na kraju došlo do hiljadugodišnjeg carstva Božjeg.

Teorija evolucije je izazvala intelektualnu revoluciju u Zapadnom svetu koja će na kraju prožeti sva polja učenja. U tom procesu je dominantna uloga Biblije u formiranju obrazaca ljudskog razumevanja prepuštena nauci kao primarnom autoritetu. U protestantskoj zajednici, u periodu između sedamdesetih godina prošlog veka i dvadesetih godina ovog, teorija evolucije će sve više deliti ljude, dok na kraju ne postane jedno od pitanja koje je pocepalo protestantizam na konzervativno i liberalno krilo (vidi Glavu 8).

A šta je Elen Vajt mislila o tom pitanju? Ona je čvrsto stajala uz pristalice kreacionizma. "Nema osnova," pisala je ona, "za pretpostavku da je čovek evoluirao razvijajući se postepeno od nižih oblika životinje ili biljke. Ovakvo učenje spušta veliko delo Tvorca na nivo čovekovih uskih, ovozemaljskih shvatanja" (PP 45). Ona ne samo da je ostala pri učenju o stvaranju sveta za šest dana, već i pri tome da je Biblija autoritet koji daje okvire za razumevanje nauke. Ona je takođe smatrala da

nauka “svojim istraživanjima ne donosi ništa što se, ako se pravilno shvati, kosi sa božanskim otkrivenjem” (Ed 128).

Centralnim idejama biološke evolucije nije trebalo mnogo vremena da preskoče ogradu i uđu i u društvenu sferu. Herbert Spenser (Spencer) postao je vodeći mislilac u onom što će biti poznato pod imenom društveni darvinizam. Spenser je primenjivao takve ideje kao što je opstanak najsposobnijih na razvoj društva i društvenih institucija po obrascu koji se kretao od primitivnih društvenih institucija do kompleksnih. Njegove ideje su se brzo širile i, kao što je zabeležio Ričard Hofsteter (Richard Hofstadter), “u tri decenije posle Građanskog rata bilo je nemoguće učestvovati na bilo kom polju intelektualnog rada bez savladavanja Spensera”.

Društveni darvinizam je postao dominantni ideal doba osionog kapitalizma koji se zalagao za slobodnu i neregulisanu konkurenciju. Zakon džungle i opstanka najsposobnijih u ekonomskoj sferi dali su osnov za mnoga razmišljanja o društvenom poretku u novom industrijalizovanom svetu s kraja devetnaestog veka.

Viljem Grejem Samner (Willian Graham Sumner), najistaknutiji američki socijalni darvinista, primetio je da takva jedna teorija “oštro pogađa slabije”. Međutim, isticao je on, “ako nam se ne sviđa opstanak najsposobnijih, imamo samo još jednu alternativu, a to je opstanak najnesposobnijih... Takav plan koji bi pomagao najnesposobnije, a ipak donosio napredak civilizacije, nijedan čovek ne može nikada da smisli.” Samner je takođe smatrao da su “milioni proizvođači prirodne selekcije”.

A kakve su stvarne implikacije takve jedne teorije? Da jaki treba da budu još jači, a da slabe treba ostaviti da polako nestanu na evolucionoj lozi. Na taj način su socijalno staranje, pa čak i javno obrazovanje u suprotnosti sa napretkom civilizacije.

Ovakva osećanja su čak sebi prokrčila put do propovedaonica - naročito onih koje su se dodvoravale bogatim kongregacijama. Filip Bruks (Philip Brooks) propovedao je da “nijedan čovek u ovoj zemlji nije siromašan ako za to sam nije kriv - i ako to nije njegov greh.” A 1877. lepo obučeni Henri Vord Bičer (Henry Ward Beecher) kritikovao je železničke radnike u štrajku što nisu bili zadovoljni svojim trenutnim nadnicama od jednog dolara na dan. “Rečeno je“, mudrovao je on, “da dolar dnevno nije dovoljan za ženu i petoro ili šestoro dece... Zar dolar dnevno nije dovoljan da se za njega kupi hleb? Voda ne košta ništa; a čovek koji ne može da živi

samo od hleba nije sposoban za život. Kakva je korist od civilizacije koja čini ljude nesposobnim da žive u postojećim uslovima?”

Drugi zastupnik ekonomije društvenog darvinizma među sveštenstvom bio je Rasel H. Konvel (Russel H. Conwell) koji je svoju propoved “Dijamantska polja” (Acres of Diamonds) održao pred više od 6.000 skupova i ukupno zaradio na ime honorara i autorskih prava skoro 8 miliona dolara. Prema Konvelu, naša je od Boga zadata “dužnost da se obogatimo”. Osim toga, siromaštvo je rezultat greha pojedinca. Zbog toga je “saosećati sa čovekom koga je Bog kaznio zbog njegovih greha i pomoći mu kada Bog nastavlja da ga pravično kažnjava, pogrešno”.

Elen Vajt je drugačije gledala na siromaštvo i pomoć siromašnima. Mada je shvatila da jedan deo siromaštva zaista dolazi sopstvenom krivicom pojedinca, ona je takođe priznavala da “ima mnogo ljudi koji se bore sa bedom, primoranih da teško rade za male nadnice, u nemogućnosti da obezbede ni najosnovnije za život”. Kao i apostol Jovan i starozavetni proroci ona se protivila onim “bogatašima” i poslovnim manirima koji tlače sirotinju (9T 90, 91). Ona je stvarno brinula zbog njih. U Hristovom duhu, dobrotvorni rad za siromašne bio je blizak njenom srcu i postupcima.

Teorija evolucije ne samo da je oblikovala misao na polju biologije, društvenih nauka i ekonomije već je dominirala i nekim segmentima religije. Ovo se naročito odnosilo na pokret uporednih religija. Teolozi, kakav je bio Džems Frimen Klark (James Freeman Clarke), predstavljali su evoluciju religije od primitivnih do složenih oblika, a hrišćanstvo je po njima bilo najrazvijenija od svih svetskih velikih religija. Tako, hrišćanstvo nije bilo jedinstveno. Ono je samo vrh onoga u šta će se razviti ostale religije. Etika, a ne krst stajali su u centru Klarkove verzije religije. On je smatrao da je “opšte jedinstvo predmet i cilj hrišćanstva” dok različite svetske religije evoluiraju prema Božjem carstvu, predvođene hrišćanstvom.

Osim različitih darvinističkih trendova u religioznoj misli, u SAD je u drugoj polovini devetnaestog veka došlo i do pojave naučnog ili kritičkog proučavanja Biblije. Poreklom iz Nemačke, ovaj pokret se probio u Americi odmah po završetku Građanskog rata preko učenih ljudi koji su se školovali u inostranstvu, prihvatili ideje svojih nemačkih učitelja i počeli da ih iznose u američkim teološkim i univerzitetskim ustanovama.

Zagovornici višeg kritičkog metoda primenjivali su na Bibliju savremene filozofske pretpostavke. Oni su odbacivali tradicionalne teorije o nadahnuću i počeli da gledaju na Bibliju kao na ljudsku tvorevinu koja je nastala bez pomoći natprirodnog. Ovi naučnici su počeli da o Bibliji razmišljaju kao o kompilaciji poezije, istorije, folklora i proročanstava koje su ljudi sakupljali u periodu od nekih hiljadu godina. Zbog toga su je tretirali kao još jednu knjigu koju treba proučiti metodama analize teksta.

Ovi kritičari Biblije nisu samo odbacivali elemente čudesnog u njoj, već su i sumnjali u verodostojnost informacija koje ona sadrži. Tako su, na primer, tvrdili da priče iz knjige Postanje /1. Mojsijeva/ predstavljaju istu vrstu sujeverne mitologije kao i drugi drevni dokumenti, i da proročanstva nisu data unapred, već su pisana kad su se događaji već desili. Osim toga, ti kritičari su čitali Bibliju očima evolucionističke hipoteze. U tom procesu je Biblija izgubila autoritet ne samo pouzdanog istorijskog dokumenta nego i merodavnog izvora za stvaranje doktrine.

Krajem devetnaestog veka široko prihvaćena evolucionistička hipoteza i pretpostavke za kritičko proučavanje Biblije srušili su stubove na kojima su počivala tradicionalna hrišćanska shvatanja. Oni su položili temelje za razvoj protestantskog liberalizma, o čemu ćemo govoriti u Glavi 8.

U ovom poglavlju smo videli da je došlo do značajnih promena kako u društvenoj, tako i u intelektualnoj sferi na prelazu iz devetnaestog u dvadeseti vek. Te transformacije obezbedile su širi kontekst u kome je Elen Vajt živela i radila. Ovi i drugi pomaci o kojima ćemo govoriti u poglavljima koja slede postavili su temelje za mnoga pitanja sa kojima će Elen Vajt morati da se pozabavi u drugoj polovini svog života.

GLAVA VII

MILENIJALISTIČKE VIZIJE

U Glavi prvoj primetili smo da su milenijalističke teme zaokupljale SAD pre Građanskog rata. Ovo interesovanje nije nestalo ni posle rata, ali je poprimilo neke nove osobine.

Perspektive Premilenijalizma

Uprkos “velikom razočaranju”, kada se Hristos nije pojavio 1844. godine, mileritski adventizam nije nestao. Međutim, posle tog datuma to više nije bio jedinstven pokret. Umesto toga, milerizam se pocepao na nekoliko denominacija, a adventizam sedmog dana je počeo kao najslabija od njih, da bi završio kao ubedljivo najjača u vreme smrti Elen Vajt 1915. godine.

Do tada je nekad moćna evangelička adventistička denominacija skoro prestala da postoji, dok je adventistički hrišćanski pokret stagnirao u pogledu širenja jevanđelja. S druge strane, adventisti sedmog dana ulazili su u sve brži program misija širom sveta, sa članstvom koje se neprekidno množilo. Ja sam u knjizi “Milenijalistička groznica i kraj sveta” (Millennial Fever and the End of the World) zastupao tezu da je razlog uspeha adventizma sedmog dana u tome što je on ostao veran Milerovim proročkim spoznajama i počeo da sebe smatra narodom proroštva sa zadatkom iz Otkrivenja 14,6-12 da trostruku anđeosku vest objavi celom svetu. Za razliku od njih, druge bivše mileritske grupe odustale su od Milerovog tumačenja biblijskih proročanstava i umnogome izgubile razlog da i dalje postoje kao zasebna verska tela. Ukratko, tajna uspeha adventizma sedmog dana je u njegovom osećaju proročkog identiteta. Elen Vajt je najviše pomogla adventizmu da shvati taj identitet i misiološke odgovornosti koje on povlači za sobom.

Uprkos relativnom uspehu koji je imao u drugoj polovini devetnaestog veka, adventizam sedmog dana nije bio najveća niti najuticajnija premilenijalistička grupa u

SAD posle Građanskog rata. To mesto pripada dispencionalističkom pokretu čije je brzo jačanje počelo unutar denominacija sedamdesetih i osamdesetih godina.

Konzervativni američki hrišćani u godinama posle Građanskog rata bili su prilično skloni premilenijalizmu. Mnogima se činilo da svet postaje sve gori, umesto sve bolji. Zbog toga su bili skloni da odbace postmilenijalizam sa njegovim učenjem da će se uslovi neprekidno poboljšavati sve dok se na Zemlji ne uspostavi Božje carstvo, i prihvate premilenijalističko učenje da je rešenje svetskih problema u Drugom Hristovom dolasku na početku hiljadugodišnjeg carstva.

Ali kome da se obrate? Na kraju krajeva, većina protestanata je smatrala da je 1844. godina "diskreditovala" mileritske oblike tumačenja proročanstava. Premilenijalistička teologija razvijena početkom veka u Velikoj Britaniji od strane Džona Nelsona Darbija (John Nelson Darby) sada je popunjavala tu prazninu. Dok su se mileriti i adventisti sedmog dana držali istoricističke škole tumačenja proročanstava, dotle su dispencionalisti bili futuristi. Istoricism gleda na apokaliptično proroštvo kao na neprekidno dešavanje od vremena biblijskih proroka do Drugog Hristovog dolaska, dok futurizam smatra da će se veći deo apokaliptičnih proročanstava ispuniti neposredno pred Drugi dolazak. Iz perspektive dispencionalista nije se ispunio nijedan deo proročanstva od smrti apostola, iako takvi događaji kao što je povratak Jevreja u Izrael pripremaju put za njegovo konačno ispunjenje.

Ključni elementi u dispencionalističkoj šemi tumačenja proročanstava su glavna uloga Izraela u događajima poslednjeg vremena, tajno vaznesenje, ideja da je Bog imao nekoliko različitih dispencija ili perioda (obično sedam) tokom istorije sveta. U svakom od tih perioda Bog je na drugačiji način pristupao problemu greha i spasenja. Tako je, na primer, Božje postupanje prema grešnima variralo od perioda milosti do perioda zakona.

Darbijev dispencionalizam stigao je u SAD sedamdesetih godina kada je on obilazio zemlju i za svoju stvar pridobio dosta uticajnih evangeličkih pastora. Ovaj pokret se brzo širio u konzervativnim krugovima uz pomoć proročkih skupova. Krajem sedamdesetih godina vidimo i takve bivše mileritske vođe, kao što su Džosaja Lič /Josiah Litch/ (treći najuticajniji čovek u milerizmu) i Henri Dejna Vord /Henry Dana Ward/ (predsedavajući prvog mileritskog opšteg sabora) kako prilaze dispencionalističkom taboru.

Uprkos svojim problematičnim tumačenjima spasenja i proročanstava, ovaj pokret je lako našao saveznike među drugim konzervativnim evangelicima. Timoti Veber (Timothy Weber), vodeći istoričar tog pokreta, navodi da su razvoj darvinizma i kriticizam više vrste ohrabivali ovakav savez. “Nastanak teološkog liberalizma”, pisao je Veber, “primorao je sve konzervativne evangelike da uđu u jedan tesno povezan, odbrambeni savez” do čega ne bi došlo u manje burna vremena. Godine 1909. ovaj pokret je dobio veliki podsticaj objavljivanjem “Skofildove referentne Biblije” (Scofield Reference Bible).

Postmilenijalističke Perspektive

Dok se veliki broj konzervativnih protestanata okrenuo premilenijalizmu u godinama posle Građanskog rata, dotle je mnogo liberalnih protestanata istrajalo u svom postmilenijalističkom verovanju. U stvari, njihov postmilenijalizam sasvim se lepo uklopio u Darwinovu filozofiju koju su nedavno bili prihvatili. Za mnoge liberale evolucija nije bila samo Božji način rada već i Božji način ostvarivanja svog carstva na Zemlji.

Tako je Džon Fisk (John Fiske) tvrdio da će konačni kraj “uticaja prirodne selekcije na čoveka” biti odbacivanje njegovog “životinjskog nasleđa” i postizanje mira na Zemlji. Fisk je smelo tvrdio da je “darvinizam taj koji je postavio ljudski rod na vrh viši nego ikad. Budućnost nam je osvetljena blistavim bojama nade. Napori i muke će nestati. Mir i ljubav će zavladati... Možemo da očekujemo vreme kada će ovozemaljska carstva u pravom smislu postati carstvo Isusovo i On će vladati večno, Car nad carevima, Gospodar nad gospodarima.”

Razmišljajući na isti način Džems Frimen Klark (James Freeman Clarke) u svom izričito evolucionističkom posmatranju najvećih svetskih religija zaključuje da “hiljadugodišnje carstvo još nije došlo... Mač još nije prekovan u raonik, niti je ostvaren sveopšti mir. Ipak, to je *neizbežna tendencija* u poretku stvari. Kako se znanje širi, kako bogatstvo raste, kako jača moralna snaga sveta, zakon sve više i više zamenjuje silu. Ljudi više ne nose mačeve... Gradovi se više ne utvrđuju zidinama... Oni su svi u mirnom naručju prirodnog zakona. *Do sada je već prevladalo pomirenje.* Samo države nastavljaju da se međusobno bore; ali blizu je čas kada će

međunarodni zakoni, svetski parlament i konfederacija zauzeti mesto stajaćih vojski i oklopljenih mornarica” (podvukao autor).

Vreme i društvena reforma bili su ključni elementi liberalne eshatologije. Kad se ljudi poprave i isprave društvene nepravde, ovozemaljska carstva će evoluirati u carstvo Božje. Tako u liberalnom krilu protestantizma nalazimo naglasak na društvenom jevanđelju i društvenoj reformi (vidi Glavu 8). U korenu liberalnog shvatanja bila je ideja da ljudska bića postaju sve bolja i bolja te da će tako i nastaviti kroz obrazovanje i druge oblike društvenog usavršavanja, zahvaljujući neprekidnom procesu evolucije.

Milenijalističke Perspektive Države

Opstajući pored čisto verskih milenijalističkih perspektiva i često isprepletena s njima, isticala se stalna vizija milenijalističke sudbine Sjedinjenih Država. Senator Albert J. Beveridge (Beveridge), govoreći na izmaku veka pred Senatom na temu američke odgovornosti za imperijalizam, pomaže nam da sagledamo oblik te vizije. “Bog”, tvrdio je on, “nije hiljadu godina pripremao tevtonske narode koji govore engleski jezik samo za tašto i zaludno samoposmatranje i divljenje samom sebi. Ne. On je od nas načinio glavne svetske organizatore sa zadatkom da uspostavimo red tamo gde je vladao kaos... On nas je učinio vičnim vladanju, tako da možemo da vladamo divljim i ostarelim narodima. Da nije takve snage kao što je naša, svet bi ponovo potonuo u varvarstvo i tamu. A od celog našeg roda On je obeležio američki narod kao svoj izabrani narod koji će konačno dovesti do iskupljenja čovečanstva.”

Sveštenik Džosaja Strong (Josia Strong) oglasio se sličnom trubom u svom uticajnom delu *Naša zemlja* (Our Country) 1885. godine. “Naš apel”, napisao je Strong, “nije Amerika radi Amerike. Jer, ako je ova generacija verna svom ubeđenju, Amerika treba da postane Božja desna ruka u Njegovoj borbi sa ljudskim neznanjem, i ugnjetavanjem, i grehom... Naša nacija je odabrana za doba koje će tek doći. Mi smo izabrani narod. Mi ne možemo da čekamo. Božji planovi neće čekati. Ti planovi kao da su nas doveli do jedne od završnih faza svetskog toka, u kojoj više ne možemo sigurno *ploviti* do svoje sudbine.” “Hristijanizovana Amerika znači hristijanizovani svet. A ako Amerika ne uspe, kaže profesor Park, ni svet neće uspeti. U ovoj krizi je

hrišćanski rad /da se država održi protestantskom i vernom Bogu/ neuporedivo značajniji u SAD nego bilo gde drugde u svetu.”

Takvi izlivi nacionalnog milenijalizma nadahnuli su predsednika Vudroa Vilsona da povede SAD u Prvi svetski rat kao u krstaški pohod koji će okončati sve ratove i učiniti svet spremnim za demokratiju. Na sličan način, upravo je milenijalistička vizija, zajedno sa odanošću Bogu sadržanom u Božjem zavetu sa Amerikom, vršila stalan pritisak da se SAD održe kao hrišćanska država koja poštuje sve Božje zakone, uključujući i one vezane za svetost nedelje.

GLAVA VIII

VERSKI IMPULSI

Svet u promenama krajem devetnaestog veka imao je određeni uticaj na tadašnja religijska događanja. Različite reakcije na ono novo na intelektualnom planu postepeno će zabadati klin u središte evangeličkog protestantizma, tako da će na kraju dovesti do cepanja ovog pokreta na fundamentalističko i moderno krilo. Osim toga, religija će upotrebiti organizacione strategije i metodologije velikih poslovnih poduhvata da bi evangelizirala nove urbane metropole. Isto tako, stavljanje naj snažnijeg akcenta na strane misije u istoriji protestantizma pridružiće se poslednjem velikom naletu imperijalizma SAD i zapadnoevropskih sila devedestih godina prošlog veka. Verska kretanja u drugoj polovini devetnaestog veka bukvalno će promeniti izgled verskog pejzaža.

Probuđenje i Uloga D. L. Mudija (Moody)

Jedna od najuočljivijih karakteristika religije s kraja devetnaestog veka bio je upadljiv uspeh Dvajta L. Mudija (Dwight L. Moody). Rođen u porodici skromnog imovnog stanja, Mudi je rano odlučio da postane uspešan kapitalista. I možda bi postao jedan od Karnegijevih, Rokfelerovih ili MakKormikovih svoga vremena da nije došlo do njegovog duboko iskrenog obraćenja u hrišćanstvo pedesetih godina. Posle toga je svoje velike preduzetničke sposobnosti posvetio poslu pridobijanja duša za Hrista.

Dok je Čarls Fini dvadesetih i tridesetih godina postizao svoje najveće uspehe u zajednicama koje su retko bile veće od 10.000 ljudi, Mudijevi napori bili su usredsređeni na velike gradove od milion i više stanovnika. U takvim gradovima bilo je mnogo onih koji su otišli sa farmi i iz malih gradova radi uzbuđenja i mogućnosti koje im je veliki grad pružao. U tom procesu mnogi su za sobom ostavili svoju versku pripadnost i praksu, što je bilo prilično lako u svetu u kome ih društveni

pritisci ruralne zajednice više nisu opterećivali. Osim toga, veliku grupu ljudi koji nisu pripadali nijednoj crkvi činile su stotine hiljada novih doseljenika sa svojim čudnim običajima i neprotestantskim religijama.

Kao seljače iz Nove Engleske Mudi je znao da “voda teče nizbrdo” i bio ubeđen da su u životu države “najviša brda upravo gradovi”. Ako se ti gradovi mogu pridobiti za protestantizam, smatrao je Mudi, “uzburkaćemo celu državu”.

Konzervativni bogatiji slojevi su uglavnom delili Mudijeve nade. Plašeći se neobraćenog proletarijata, oni su davali novac i moralnu podršku Mudijevoj borbi za probuđenje i oživljavanje vere iako je izgledalo kao da ih više interesuje društvena stabilnost nego sama njegova jevanđeljska poruka.

Njegovi skupovi doneli su žar okupljanja na otvorenom prostoru i u velike gradove. Uz taj entuzijazam išle su organizacione sposobnosti koje je razvio kroz rad i bavljenje poslovima. Mudijevi pohodi nisu ništa prepuštali slučaju. Postojali su komiteti za sve, čak i izvršni komitet koji se starao o dobrom funkcionisanju ostalih komiteta. Mudi je takođe u najvećoj meri koristio prednosti modernog reklamiranja. Kada se neko požalio da je ispod časti reklamirati verske usluge, Mudi je odgovarao da on to smatra časnijim od propovedanja praznim klupama.

Mudijeve klupe bile su sve drugo osim prazne. Njegovi evangelistički timovi bili su organizovani po uzoru na masovnu industriju radi prerade sirovog materijala iz mnogoljudnih gradova u gotov protestantski proizvod. Njegov način rada postaće uzor za masovni evangelizam Bili Sandija (Billy Sunday) i Bili Grejema u dvadesetom veku.

Mudijeva teološka poruka je bila jednostavna. Tri teze njegovog jevanđelja bile su da su ljudi uništeni grehom, iskupljeni od strane Hrista i da se mogu ponovo roditi uz pomoć Svetog Duha. Sve što treba da rade da bi bili spaseni jeste da hoće da veruju. Mudi je propovedao sa osećajem velike hitnosti. “Ja na ovaj svet gledam kao na brod koji tone”, govorio je on. “Bog mi je dao čamac za spasavanje i rekao mi: ‘Mudi, spasi sve koje možeš.’” On nije mnogo mario za to kojoj će denominaciji pojedinci odabrati da priđu, važno mu je samo bilo da uđu u čamac za spasavanje.

Dva aspekta Mudijeve teologije imala su naročito velik uticaj na protestantizam u fazi promena na prelasku iz devetnaestog u dvadeseti vek. Prvi je bio taj da je on kao premilenijalista isticao Drugi Hristov dolazak kao jedino rešenje za svet koji je beznadežno izgubljen u grehu. To isticanje je učinilo mnogo na

pripremi mnogih konzervativaca da prihvate sve jači dispencionalizam toga doba (vidi Glavu 7).

Drugi aspekt Mudijeve teologije koji je uticao na protestantski svet tog vremena bio je njen nedostatak sadržaja. Taj nedostatak, zajedno sa činjenicom da je Mudi insistirao na tome da se sve protestantske crkve ujedine radi podrške njegovim pohodima na gradove, bez sumnje je doveo do *spoljašnog* ujedinjavanja liberala i konzervativaca. Ali, ta spoljašna koalicija je možda dugoročno uticala na pogoršanje krize u protestantizmu na početku dvadesetog veka, pošto su stvarne razlike između modernista i fundamentalista ostale skrivene sve dok nije bilo prekasno za umerenu raspravu do koje je moglo ranije doći da nije bilo umirujućeg efekta popularnog *prividnog* jedinstva.

Nastanak Protestantskog Liberalizma

Jedno od centralnih verskih pitanja druge polovine devetnaestog veka bilo je kako se odnositi prema novim intelektualnim i društvenim kretanjima koja su preplavila Zapadni svet (vidi Glavu 6). Jedna od reakcija poznata je pod imenom protestantski liberalizam ili modernizam.

U suštini, takva liberalna reakcija predstavljala je iskreni pokušaj da se hrišćanska vera sačuva putem prilagođavanja tradicionalnog hrišćanstva problemima moderne kulture. Nažalost, taj proces je doveo do takve transformacije verovanja da protestantski liberalizam jedva da je ličio na veru nasleđenu od reformatora.

Iako je liberalni protestantizam bio donekle prisutan u SAD i pre Građanskog rata, preko takvih pokreta kakvi su bili unitarizam i transcendentalizam, liberalizam je tek posle rata počeo da se razvija kao jedan od glavnih tokova u protestantskim denominacijama. I mada su se pojedini liberalni teolozi međusobno razlikovali, ipak su svi bili naklonjeni nekim glavnim principima i temama.

Centralno mesto u liberalnom sistemu vere je imanentnost Boga u prirodi i istoriji. Modernisti su zastupali tezu da je Bog prisutan u istoriji i kulturi i da se kroz njih otkriva. Bog deluje putem prirodnih zakona uopšte, i kroz proces evolucije ponaosob. Liberali su, visoko ceneći nauku, praktično odbacili sva čuda, uključujući tu i takva centralna hrišćanska verovanja kakva su ovaploćenje i uskrsnuće Isusa Hrista.

Drugi noseći stub poimanja stvari kod liberala jeste da su ljudi u suštini dobri. Zbog toga su imali veoma optimističko mišljenje o mogućnostima ljudskog roda da se popravi zahvaljujući pojedincima koji rade za opšte dobro. Pošto su avangarda evolucije, ljudska bića mogu pomoći Bogu da stvori carstvo nebesko na Zemlji.

Treće verovanje liberala bilo je da greh nije pobuna protiv Boga, već posledica neznanja odnosno životinjskih ostataka evolucionog nasleđa. Ovakvo verovanje je podrazumevalo da nam, ukoliko želimo da rešimo problem greha, nije potrebno obraćenje, već obrazovanje i društvena reforma. Obrazovani ljudi će prirodno raditi ono što je ispravno.

Četvrti koncept liberala odnosio se na Hrista. Oni su odbacivali tezu o žrtvovanju umesto čoveka i isticali Hrista kao najbolji primer onoga šta jedan pojedinac može da postane.

Tesno povezano sa njihovim shvatanjem Hrista kao “primera” a ne ka “Spasitelja” bilo je postavljanje etike (ispravnog ponašanja) umesto doktrine (ispravnog verovanja) u središte njihovog poimanja hrišćanstva. Doktrina i načela vere bili su, po njima, ostaci prošlosti.

Šesti stub liberalizma odnosio se na evolucionističko shvatanje samog Svetog pisma. Biblija više nije bila natprirodni proizvod Svetog Duha, već zbirka mitova i primitivnih shvatanja, veoma sličnih onim koje nalazimo kod drugih manje razvijenih kultura. Tako, Biblija nije toliko Božje otkrivenje ljudskom rodu, koliko nastojanje da se dosegne Bog. Takvo verovanje je omogućilo liberalima da bez problema prihvate radikalne rezultate više kritike i nauke o evoluciji.

Sedmo načelo liberalizma je glasilo da je misija Crkve da pomogne ostvarivanju carstva nebeskog putem verskog obrazovanja i društvene reforme. Ovo verovanje ih je usmerilo ka nečem što je postalo poznato pod imenom Društveno jevanđelje (Social Gospel) uz aktivno učešće Crkve u ispravljanju društvenih nepravdi izazvanih brzo urbanizacijom i industrijalizacijom krajem devetnaestog veka. Društveni jevanđelisti su smatrali da hrišćanstvo ne treba da primenjuje Hristovu etiku samo na živote pojedinaca, već i na ekonomske i političke strukture. Kao i kod postmilenijalizma iz perioda pre Građanskog rata, carstvo Božje ne može doći pre nego što se sprovede društvena reforma.

Početak dvadesetog veka je zatekao liberale uverene u budući dolazak carstva nebeskog. Jedan od njihovih vođa je 1900. napisao da “ulazimo u novi vek sa više

nade, obećanja i mogućnosti nego ikada ranije u istoriji ljudskog roda”. Takva vera nije mogla ni da zamisli dva svetska rata, veliku depresiju i atomsku pretnju koji će toliko učiniti da pomute viziju liberala.

Reakcija Konzervativaca

Blago rečeno, nisu svi protestanti bili zaljubljeni u ono što su mnogi počeli da nazivaju Novom teologijom. Niti je, pak, liberalizam lako i brzo preuzeo kontrolu nad denominacijama glavnog toka. Taj proces će trajati od sedamdesetih godina devetnaestog veka do kraja dvadesetih godina dvadesetog veka, sa liberalnom klikom koja će sve dublje zalaziti u severne ogranke takvih crkava kakve su bile prezbiterijanci, metodisti i baptisti. Međutim, u svakoj denominaciji su ostali veliki i moćni tabori konzervativaca.

Konzervativni evangelici bili su skloni tome da na liberalsko prilagođavanje nauci i kulturi gledaju kao na rasprodaju izvornog hrišćanstva. U decenijama posle Građanskog rata oni će biti sve militantniji u pokušaju da zaštite i definišu ono što su smatrali suštinom hrišćanske vere. Njihove definicije su, naravno, bile reakcija na program rada liberala.

Godine 1910. Opšta skupština Severnih prezbiterijanaca usvojila je deklaraciju od pet tačaka o “osnovnim” doktrinama. To su bile (1) nepogrešivost Svetog pisma, (2) rođenje Hrista od strane device, (3) Njegovo ispaštanje umesto čoveka, (4) Njegovo telesno uskrsnuće, i (5) istinitost čuda. To nije bila prva takva lista, niti će biti poslednja. Neke grupe dispencijacione orijentacije stavile su premilenijalni Hristov povratak umesto tačke 5 na listi prezbiterijanaca. Drugi su naglašavali da je stvaranje značajnije od evolucije, da je ljudska priroda degradirana i da je potrebno spasenje kroz veru u Hristovu žrtvu, kao i verbalnu prirodu nadahnuća. U stvari, upravo su to verbalno nadahnuće Biblije i njena nepogrešivost postali središte borbe između liberala i onih koje poznajemo kao fundamentaliste.

Tačan sadržaj raznih lista nije ni blizu onoliko važan kao činjenica da je do velike podele u protestantskim redovima došlo zbog pitanja kako ljudi treba da se odnose prema promenama na intelektualnom i društvenom planu.

Kao što se moglo i očekivati, adventizam sedmog dana se istorijski identifikovao sa konzervativcima u svim prethodno navedenim tačkama, osim

verbalnog i nepogrešivog nadahnuća, jer Biblija ni o jednom ne govori izričito. Godine 1883. ova denominacija je zvanično odbacila verbalno nadahnuće na zasedanju svoje Generalne konferencije. Doneta odluka je glasila: “Mi verujemo da Bog svojim slugama daje svetlost posredstvom prosvećenja uma, prema tome kroz misli, a ne (osim u retkim slučajevima) preko samih reči za izražavanje tih ideja” (RH, 27.nov.1883). Elen Vajt je imala isto mišljenje. Godine 1886. ona je napisala da “nisu nadahnute reči Biblije, već su ljudi nadahnuti. Nadahnuće ne deluje na čovekove reči ili njegove izraze, već na samog čoveka, koji pod uticajem Svetog Duha biva sav prožet mislima” (ISM 21). Ona je takođe odbacivala tezu o nepogrešivosti (da Biblija ne može imati bilo kakvih činjeničnih grešaka, čak ni u detaljima) koju su postavili fundamentalisti (za ovo videti moju knjigu *Reading Ellen White* /Čitajući Elen Vajt) str.105-112). S druge strane, ona nije imala nikakvih sumnji u pogledu božanskog nadahnuća cele Biblije. Po njoj je to Božja autoritativna reč.

Ako se izuzme verbalna i nepogrešiva priroda nadahnuća, Elen Vajt je bila u suštinskoj harmoniji sa konzervativcima koji su se borili protiv novih ideja liberala. Ona je naročito čvrsto branila tezu o tome da grešnik nema nikakve nade van Hrista. Odgovarajući na liberalsko mišljenje o usavršavanju i dobroti ljudi, ona je napisala da “obrazovanje, kultura, snaženje volje, ljudski naponi, sve to ima svoju oblast delovanja, ali je tu bespomoćno. Možda se time može postići spoljašnja ispravnost ponašanja, ali se ne može promeniti srce; ne mogu se pročistiti izvori života. Mora da postoji neka sila koja deluje iznutra, jedan novi život odozgo, da bi čovek mogao da se promeni, ostavi greh i postane svet. Ta sila je Hristos. Samo Njegova milost može da pokrene uspavane sposobnosti duše i da je privuče Bogu, svetosti” (SC 18). Za Elen Vajt Hristos nije prvenstveno primer, već Spasitelj koji je “pretrpeo smrt koja je trebalo da bude naš deo, da bismo mi mogli primiti Njegov život” (DA 25). Ona je sebe odlučno postavila u konzervativni tabor kad je reč o grehu i spasenju.

Oživljavanje Svetosti

Osim sve veće borbe između liberalnih i konzervativnih protestanata i vodeće uloge D.L.Mudija u masovnom evangelizmu, krajem devetnaestog veka takođe je

zabeležen nastanak crkava za dostizanje svetosti, dok je u prvim godinama dvadesetog veka došlo do pojave modernog pentekostalizma.

Oživljavanje svetosti ima korene u veslijevskom i oberlinskom zanimanju za savršenstvo u godinama koje su prethodile Građanskom ratu (o čemu sam govorio u Glavi 4). Rat je umanjio početno oduševljenje pokretom, ali je do njegovog uskrsnica došlo 1867. kada je osnovano Nacionalno društvo za unapređenje svetosti (National Campmeeting Association for the Promotion of Holiness). Vodeći ljudi tog društva smatrali su da se učenju o hrišćanskom savršenstvu ne posvećuje potrebna pažnja u glavnoj struji metodizma i drugim denominacijama. Zbog toga su počeli da pomažu letnja okupljanja u kampovima kako bi se to ispravilo. Ubrzo su takođe osnovali Nacionalnu izdavačku asocijaciju za unapređenje svetosti (National Publishing Association for the Promotion of Holiness) i inostranu misionarsku organizaciju. Tako je pokret počeo da prima neke od atributa denominacije.

Mada su na čelu nacionalnog pokreta za unapređenje svetosti obično stajali metodisti, regionalni pokreti bili su pod manjim uticajem metodista, i težeći da budu nezavisniji u svojoj verskoj orijentaciji, često su funkcionisali kao neka vrsta crkava. Do osamdesetih i devedesetih godina prošlog veka veliki broj pristalica svetosti udaljio se od svojih crkava i javio se snažan implus “za odvajanje” dok su mnogi lideri pokreta zagovarali osnivanje posebnih crkava svetosti u kojima bi mogli slobodno da govore o značaju Svetog Duha i savršenstva, a istovremeno izbegli skretanje ka teološkom liberalizmu koji je već bio zarazio metodizam i druge glavne denominacije. Zagovornici svetosti su sebe na mnogo načina videli kao povratnike na “starovremensku religiju”.

Na kraju je iz pokreta za postizanje svetosti poniklo nekoliko novih denominacija. Među njima su najveće bile nazarenska i Božja crkva /Church of God/ (Anderson, Indijana). Osim toga, neke od već afirmisanih verskih institucija, kakve su bile Vojska spasa i Slobodna metodistička crkva, usvojile su učenje o svetosti.

U ovom učenju na prvom mestu je potpuno posvećenje, koje se često pominje kao hrišćansko savršenstvo, drugi blagoslov, potpuno spasenje, ili uzvišeniji hrišćanski život. Mnogi su gledali na potpuno posvećenje ili savršenstvo kao na drugo delo milosti. Ako je prvo Božje delo u životu vernika opravdanje verom, Njegovo drugo delo je sveukupno posvećenje verom. Neki su smatrali da je taj drugi

blagoslov trenutani i dramatičan. Oni su verovali da potpuno posvećenje ili savršenstvo nije dostignuće, već dar dobijen predanjem Bogu.

Ovaj pokret stavljao je naglasak na delo Svetoga Duha u životu vernika, ali je veliki deo njegovih vođa takođe isticao lečenje putem vere i druge darove Duha. Neki su išli toliko daleko da su tvrdili da je Hristos iskupio sve bolesti na krstu i da je jedini razlog što neko ne ozdravlja nedostatak vere kod takve osobe. Krajem veka, neki pobornici svetosti počeli su da ističu govorenje raznih jezika kao potvrdu delovanja Duha. Takvo naglašavanje je dovelo do rađanja modernog pentekostalnog pokreta.

Adventistima sedmog dana nisu bila nepoznata događanja u Pokretu za svetost. Na primer, knjiga Hane Vitol Smit (Hannah Whitall Smith) *Christian's Secret of a Happy Life* (Hrišćaninova tajna srećnog života) pomenuta je na Generalnoj konferenciji 1893.godine od strane A.T.Džonsa, reklamirana u listu *Review and Herald* i prodavana preko obe severnoameričke adventističke izdavačke kuće. Osim toga, Džons je 1898. naveo da odobrava mnoge od ideja vodećeg britanskog pokreta za svetost koje se tiču hrišćanskog života. Džons, V. V. Prescott, J. N. Lafford (Jones, Prescott, Loughborough) i drugi adventisti takođe su se uključili u isceljivanje verom početkom devedesetih godina, uporedo sa pokretom koji se razvijao među pobornicima svetosti. Do kraja veka, neki adventisti u svom oduševljavanju "svetim telom" došli su čak do same ivice osnivanja sopstvene verzije pentekostalizma.

Elen Vajt je takođe bila upoznata sa tadašnjim učenjem o svetosti. Mada je hvalila njihovo naglašavanje spasenja u Hristu, ona je kudila njihovo unižavanje Božjeg zakona (RH, 13.avgusta 1889.). Osim toga, kao što je rečeno u Glavi 4, ona se protivila onim učenjima zagovornika svetosti, po kojima su potpuno posvećenje ili savršenstvo trenutno delo Svetog Duha, kao i da hrišćani mogu da budu svesni svoje savršenosti. Na sličan način ona je odbacivala i ekstreme u isceljivanju putem vere kako u adventizmu, tako i u pokretu za unapređenje svetosti. Po njoj, Bog isceljuje samo u skladu sa svojom voljom. Znači, ako neka osoba ne ozdravi, to ne mora da podrazumeva nedostatak vere (vidi pismo 93, 1892.).

Drugi Talas Protestantskih Misija

Kenet Skot Latourette (Kenneth Scott Latourette) s pravom smatra devetnaesti vek "velikom vekom" za protestantske misije. Širenje misija je teklo u dve faze. Kao

što smo videli u Glavi 2, prva faza je bila nusproizvod Drugog velikog probuđenja. U prvoj polovini veka Indija, Burma, Cejlon, Zapadna Afrika, Turska imperija i Havaji bili su glavne mete američkih misionara. Do kraja veka ovom spisku su pridodati Latinska Amerika i Daleki Istok (naročito Kina) kao posebno zanimljivi, dok su se američke misije proširile na svaki kutak Zemljine kugle.

Drugi veliki talas misija devetnaestog veka bio je na vrhuncu devedesetih godina i prenet je i u prve decenije dvadesetog veka. U vreme kada su se američki komercijalni, politički i ekonomski interesi širili u raznim delovima sveta, američke crkve počele su da više pažnje posvećuju potrebama ljudi van svoje teritorije.

Džosaja Strong (Josiah Strong) je 1885. u svojoj knjizi *Our Country* (Naša zemlja) pozvao američku crkvu da prihvati punu odgovornost za obraćanje sveta u hrišćanstvo. Strong je zastupao tezu da američki ideali, a ne snaga države, treba da budu glavna briga u odnosu nacije prema drugim zemljama. Prema Strongu, “vrata mogućnosti su otvorena na celoj kugli zemaljskoj... Trijumfalni dolazak carstva očekuje samo da crkva upotrebi poverene joj moći.” On je čvrsto verovao “da je potpuno u rukama hrišćana u SAD da u narednih deset ili petnaest godina ubrzaju ili uspore dolazak carstva Isusovog na Zemlju za stotine, a možda i hiljade godina”.

Strongov apel je urodio plodom. Naredne godine rođen je Studentski volonterski pokret za strane misije (Student Volunteer Movement for Foreign Missions) kada je Dvajt L. Mudi na saboru hrišćanskih koledža pozvao studente da posvete svoj život misionarskoj službi. Odazvalo se stotinu studenata. Taj broj se povećao na 2.200 u 1887. godini, odnosno na više od 5.000 u 1888. U roku od nekoliko godina mnogi su posvetili svoj život misionarskoj službi. Deviza pokreta bila je “da svi treba da idu do svih”, a parola “evangelizirati svet u ovom naraštaju”. Pokret je stimulisao, tvrdi istoričar Ernest R. Sandin (Ernest R. Sandeen), “najveću demonstraciju misionarskog interesa koja je ikada viđena u SAD”. Kao što je rekao Sidni Alstrom (Sydney Ahlstrom) “u poslednje dve decenije devetnaestog veka zabeležen je vrhunac pokreta stranih misija u američkom protestantizmu”.

Oduševljenje misijama nije se ograničilo samo na Severnu Ameriku, iako su SAD tu preuzele vođstvo. Devedesetih godina bilo je važnih misionarskih programa i u Velikoj Britaniji i mnogim kontinentalnim državama Evrope.

Adventisti sedmog dana bili su u stanju da se dobro održavaju na vrhu tog drugog talasa širenja misija. Godine 1886. ova denominacija je objavila svoju prvu

knjigu o misijama u inostranstvu - *Historical Sketches of the Foreign Missions of the Seventh-day Adventists* (Skice iz istorije stranih misija adventista sedmog dana). Onda je 1889. poslala S. N. Haskela (Haskell) i Persija T. Magana (Percy T. Magan) na dvogodišnji put oko sveta da snime mogućnosti, probleme i moguće lokacije misija koje su očekivale misionare-adventiste u raznim delovima Afrike, Indije i Orijenta. Oni su o svom putu iscrpno obavestavali Crkvu preko stranica časopisa *Youth's Instructor*. Tako su misije i misionarstvo zavladao srcima i razumom adventističke omladine na način sličan onom na koji je studentski pokret uticao na hiljade mladih ljudi u širem protestantskom svetu. Krajem devedesetih godina adventizam se afirmisao na svim kontinentima i na mnogim ostrvskim grupama.

Elen Vajt je bila među onima koji su najviše učinili na unapređenju misija. Ona nije prestajala da podstiče Crkvu i njene članove na žrtvu, kako bi mogli da trostruku anđeosku vest odnesu do najudaljenijih kutaka zemaljske kugle.

Severnjačke Misije u Crnoj Americi

Protestanti sa Severa verovali su da imaju ne samo zadatak u odnosu na svet, već i prema sopstvenoj državi. Jedan deo te misije sastojao se u delovanju severnjačkih protestanata posle Građanskog rata među nedavno oslobođenim robovima u državama Juga. Dok je rat još besneo, severnjačke crkve su postale svesne potreba bivših robova za hranom, odećom, poslom, krovom nad glavom i zaštitom. Međutim, po shvatanju mnogih protestanata, njihova osnovna potreba je bila obrazovanje. Najveći deo crne populacije bio je nepismen, jer je u decenijama pred Građanski rat bilo protiv zakona, u većini južnih država, da se robovi uče da čitaju. Posle rata su severnjačke crkve osnovale skoro 80 agencija radi ispravljanja ove nepravde.

Hiljade loše plaćenih misionara pošlo je na jug da pomogne u obrazovanju 4 miliona bivših robova. Mada je većina tih misionara imala iskrene namere, mnogi su bili veoma netaktični prema nedavno poraženim belcima i ne baš stručni u svom pedagoškom radu. Uz ove "uvezene" probleme išlo je i urođeno neprijateljstvo bele populacije koja je u bliskoj prošlosti bila pregažena na vojnom planu, a sada je doživljavala invaziju i na kulturnom.

Posledica svega toga je da su severnjački misionari redovno trpeli neprijateljstvo i uznemiravanje, a povremeno i nasilje od grubljih predstavnika belaca. Deo suprotstavljanja misionarskim učiteljima bio je izraz odlučnosti da se crnci zadrže “tamo gde im je mesto”. “ On jeste i mora dalje biti”, pisalo je u listu *Christian Advocate* iz Nju Orleansa 1867.godine, “radni čovek sa Juga, jer nije sposoban ...za bilo šta drugo”.

Postepeno su veličina zadatka, neprekidno neprijateljstvo belaca - južnjaka i opadanje žara među vodećim ljudima u agencijama pojedinih crkava doveli do napuštanja mnogih projekata. Sredinom sedamdesetih, misija za bivše robove sve se brže povlačila. Ipak, nešto je urađeno za početak, a misije su ostavile u nasleđe oslobođenim robovima Juga takve institucije kao što su Hampton Institute, Fisk University, Morehouse College i Atlanta University.

Crkva adventista sedmog dana naknadno se pridružila misijama na Jugu. Glavni razlog nije bio u tome što ta denominacija nije imala interesa za problematku bivših robova krajem šezdesetih i početkom sedamdesetih godina prošlog veka, već zato što je i sama bila vrlo mlada i zauzeta borbom za sopstveni opstanak.

Zapostavljanje “rada na Jugu”, kako je počeo da se zove rad sa crncima u južnim državama u adventističkim krugovima, prestalo je devedesetih godina. Interesovanje za ovu temu podstaknuto je govorom Elen Vajt vođama denominacije 1891. pod nazivom “Naša dužnost prema obojenima”. “Greh”, rekla im je ona, “leži na nama kao Crkvi jer se nismo više potrudili da spasemo duše obojenih... Belci i belkinje treba da se osposobljavaju za rad sa obojenima. Predstoji veliki posao oko obrazovanja ovog neukog i potlačenog sloja ljudi” (SW 15,16).

Taj apel kao da je bio upućen gluvima. Međutim, dve godine kasnije došao je u ruke sina Elen Vajt, Edsona, koji je upravo tada doživljavao lično versko probuđenje. On je bio uveren da ga Bog zove da radi sa crnom populacijom na krajnjem Jugu. Rezultat toga je bio da je brodom *Morning Star* otplovio u oblast reke Jazu u Misisipiju, gde je ustanovio moćan obrazovno/evangelistički/izdavački centar za rad sa crnom populacijom. Uprkos velikom otporu, njegov se posao održao i proširio. Godine 1895. Edson je stvorio Južnjačko misionarsko društvo (Southern Missionary Society) za vođenje sve šire mreže samofinansirajućih misija. Iste godine ova denominacija je i zvanično započela rad sa crncima iz južnih država kada je

kupila zemljište za osnivanje onog što će se zvati Oakwood Industrial School 1896. (danas Oakwood College).

U svom dosadašnjem istraživanju sveta Elen Vajt posle Građanskog rata govorili smo o promenama do kojih je došlo u društvenoj i intelektualnoj sferi, o milenijalističkim očekivanjima toga doba i o nekim verskim trendovima koji su činili okruženje u kome je ona živela i propovedala. Uočili smo da je ona bila u kontaktu s tim vremenom, iako možda ne u saglasju sa svim novim idejama i pokretima. U Glavi 9 govorićemo o nekim od društvenih problema sa kojima su se suočavali reformatori krajem devetnaestog i početkom dvadesetog veka. Takođe ćemo ukratko opisati odnos koji je Elen Vajt imala prema tim problemima.

GLAVA IX

DRUŠTVENI PROBLEMI

U Glavi 3 zapazili smo da su decenije koje su prethodile Građanskom ratu bile pune reformi. Dvadesete i tridesete godine prošlog veka donele su široki dijapazon dobrovoljnih društava formiranih da bi se iskorenilo svako zlo i tako ostvarilo carstvo nebesko na Zemlji, ili, za one manje verski nastrojene, da se barem svet učini boljim mestom za život. Međutim, do pedestih godina jedan problem je posebno razbuktavao strasti reformatora - oslobađanje robova. Ta reforma je iscrpla svu snagu i sva sredstva kojima su se održavali drugi pokreti ranijih godina.

U godinama posle Građanskog rata, uz postignutu emancipaciju, zabeležna je pojava novih reformi jer su idealisti nastavili sa svojim pokušajima "da stvari dovedu u red". Iako su mnoge od tih reformi bile iste kao pre, doći će do stavljanja novih naglasaka i pojave novih vrsta reformatora koji će ih pokretati.

Trezvenjački Pokret

Reforma koja je više od svih ostalih obuzimala maštu i napore reformatora na kraju devetnaestog veka bila je ona koja se zalagala za uzdržavanje od alkohola. Kao i pokret za oslobađanje robova, krstaški pohod ka trezvenjaštvu dostići će vrhunac u jednom događaju na nacionalnom planu - donošenju Osamnaestog amandmana na Ustav SAD 1919. kojim se zabranjuje prodaja i proizvodnja opojnih pića.

Stanovništvo SAD se u devetnaestom veku grubo delilo na dve grupe shodno svom stavu prema alkoholnim pićima - jedni su bili za njih, dok su ih drugi smatrali izvorom kriminala i siromaštva. Crtež u ovoj knjizi odražava ovo drugo mišljenje. Na njemu umetnik svaljuje glavnu krivicu za društvene probleme na trgovce alkoholom. Taj problem nije bio poguban samo za društvo u celini već je razarao i domove. Jedan stanovnik siromašnih predgrađa Čikaga je socijalnom radniku, Džejn Adams, skrenuo pažnju na to "da se može reći da je nesreća ako te sopstveni sin istuče

radi ono malo novca što si napabirčio teškim radom, ali da nemaš srca da ga kriviš za ono što je video da njegov otac radi celog života; i moj otac bi uvek podivljao kad bi piće njime ovladalo i tukao me sve do svoje smrti.”

Trezvenjački pokret u SAD je imao tri faze. Prva je bila pre Gradanskog rata i svoj vrhunac je dostigla kada su Mejn i barem još devet drugih saveznih država donele zakone o potpunom uzdržavanju od alkohola. Do 1865, međutim, zakonodavna tela i sudovi ukinuli su ili proglasili neustavnim većinu tih zakona (vidi Glavu 3).

Druga faza pokreta otpočela je 1869. sa osnivanjem Prohibicione stranke na nivou države. Ali, pravu moć u ovoj fazi nije imala ta politička stranka, već Ženska hrišćanska unija za trezvenjaštvo (Women's Christian Temperance Union) (WCTU). WCTU je nastao iz ženskog krstaškog pohoda protiv pića koji je protutnjao kroz Njujork i centralni Ohajo u zimu 1873/1874. Glavna metoda pohoda bila je “molitva unutra”(pray-in). Pozivajući Sveti Duh da im pomogne, grupe žena molile su se klečeći na podovima barova sve dok vlasnici ne bi pristali da zatvore svoje radnje. Na taj način one su uspele da zatvore nekih 250 barova za 50 dana. Nažalost, većina tih barova bila je ponovo otvorena. Ali, ideje o pomoći pohodu nije nestalo : *Žene su mogle da donesu promene.*

Na čelu sa Fransis E. Vilard (Frances E. Willard) u poslednje dve decenije veka, WCTU je postao moćan činilac u borbi protiv alkohola. WCTU se borio ne samo za trezvenjaštvo, već i za druge reforme, naročito one koje su se ticale ženskih prava. On je bio najveća trezvenjačka organizacija pre 1900. i najveća ženska organizacija u SAD do tada. On je ženama davao mogućnost da politički deluju. Ali Vilardovoj to nije bilo dovoljno. Ona je smatrala da bi samo biračko pravo omogućilo ženama da eliminišu alkohol i zaštite svoj dom.

Treća faza trezvenjačkog pokreta počela je 1895. kada je osnovana Američka liga za borbu protiv barova (Anti-Saloon League of America). Za razliku od Vilardove WCTU, ova liga je imala samo jedan cilj - uništenje barova. “Liga za borbu protiv barova kao organizacija smatra“, pisalo je u njenoj literaturi, “da možemo verovati da će, ukoliko se rešimo barova, vreme, i obrazovanje, i širenje moralnosti i religije, obeshrabriti i eliminisati ličnu upotrebu alkohola kao pića.”

Glavni posrednik za izvršenje poslova lige bila je crkva. To je bio poslednji veliki “krstaški” pohod u kome su protestantski liberali i konzervativci radili zajedno prema istom cilju.

Oko 1913. liga je shvatila da nije dovoljno da se samo uklone barovi. Od tada se borila za ustavni amandman kojim bi se zabranjivala proizvodnja ili prodaja opojnih pića. Pobjeda je, kao što smo ranije rekli, došla 1919. kada je usvojen Osamnaesti amandman.

Adventistička crkva i Elen Vajt bili su veoma aktivni u trezvenjačkom pokretu. Prvi adventisti na političkoj funkciji bili su trezvenjački kandidati. A Elen Vajt je 1881. napisala da “pobornici trezvenjaštva ne ispunjavaju u potpunosti svoju dužnost ukoliko ne utiču na druge poukom i primerom - govorom i perom i glasanjem - u korist prohibicije i potpunog uzdržavanja od alkohola” (RH, 8.novembar 1881).

Elen Vajt je o trezvenjaštvu govorila na nekim od svojih najposećenijih predavanja. Na primer, na skupu na otvorenom prostoru u Grovlandu, Masačusets, 1876. ona je procenila da je nekih 20.000 ljudi prisustvovalo njenim predavanjima o trezvenjaštvu. Naredne godine je ponovila ova događanja u Grovlandu. Haverhilov list *Daily Bulletin* od 27. avgusta ovako je komentarisao nedeljni skup: “Veliki događaj dana je bila popodnevna služba. Vozovi iz svih pravaca dovezli su ogromne mase ljudi i šumarak je bukvalno vrveo od sveta. Gospođa Vajt je govorila na temu hrišćanskog trezvenjaštva. Ova dama je moćan i ubedljiv govornik, ona zahvaljujući svom jasnom govoru i ubedljivoj logici ima potpunu vlast nad masama.

Zdravstvena Problematika

Dobra stara vremena - bila su užasna! Ovaj naslov slikovite istorije američkog društva devetnaestog veka koju je napisao Oto Betman (Otto Bettmann) najprikladniji je opis za područje zdravstva. Iako je pokret za zdravstvenu reformu s početka tog veka doneo izvestan napredak, godine posle Građanskog rata još uvek su bile vreme nepoznanja osnovnih pojmova iz higijene, medicine i ishrane. Međutim, u šest decenija koje će uslediti, doći će do nezabeleženog napretka na svim poljima vezanim za zdravlje.

Danas je većini Amerikanaca teško da sagledaju krhkost života u prošlom veku. Ne samo da je smrtnost dece bila visoka već je dolazilo i do epidemija i drugih

nevolja u razmerama koje je teško zamisliti. Tako je, na primer, epidemija žute groznice u Memfisu, država Tenesi, 1878. godine odnela 5.150 života od ukupne populacije koja je iznosila 38.500. Te iste godine Nju Orleans je od žute groznice izgubio nekih 3.977 stanovnika. Ali, to je bila samo polovina u odnosu na epidemiju u tom gradu 1853, koja je odnela 7.848 života. Ljudi su pripisivali žutu groznicu i druge epidemije lošem vazduhu - onom što su lokalne vlasti zvale "miasma" (kužni vazduh). U međuvremenu, nešto tako prosto kao talas vrućine imaće za posledicu 3.000 mrtvih u gradu Njujorku 1896. godine.

Na polju higijene je takođe malo toga bilo dobro. Na ulicama Njujorka na prelasku devetnaestog u dvadeseti vek, na primer, konji su za sobom ostavljali nekih 2,5 miliona funti (1,25 miliona kilograma) izmeta i 60.000 galona (15.000 litara) mokraće dnevno. A konji su bili tek početak problema. Samo vrlo mali broj kuća imao je unutrašnje toalete. Mirisne i higijenske implikacije te činjenice mi moderni ljudi uopšte ne možemo ni da zamislimo. Jedan istaknuti zdravstveni stručnjak je osamdesetih godina primetio da je najmučniji problem urbanizacije rasprostranjenost (spoljnih) nužnika "od kojih je dovoljan samo jedan da leti učini život komšijama nesnosnim". H.L.Menken se još otvorenije izrazio kada je rekao da je Baltimor osamdesetih godina smrdeo "kao milijarda tvorova". Čikaški *Times* je grad opisao kao "pravi smrdež". "Nijedna druga reč ga ne opisuje tako dobro kao smrdež," primećuje list. "Zadah označava nešto konačno. Smrdež, pak, dostiže beskonačno i postaje "uzvišen" po veličini svoje odvratnosti."

Dodajte tome ulično smeće koje se ne odnosi, zagađenu vodu, industrijski otpad i bezbrojne muve, komarce, bubašvabe i ostale insekte, i dobićete neizbežni haos, u najmanju ruku. U nedostatku podzemnih kanalizacionih cevi mnoge gradske reke i njihove pritoke postale su otvorene septičke jame.

Stambene zgrade su takođe bile daleko od zadovoljavajućih. Prenaseljenost (neki put i hiljadu ljudi po stambenom bloku), slabo provetravani stanovi (od kojih mnogi nisu imali ni jedan jedini prozor) i neprečišćavana voda za piće (čak i za bogate) činili su gradove same po sebi opasnim po zdravlje.

Ni život na selu nije bio mnogo zdraviji. Većina farmi proizvodila je samo za sopstvene potrebe. I mada možemo zamišljati farmersku kuću krajem prošlog veka okruženu ružičnjakom, verovatno bi ispravnije bilo zamisliti, kao što ističe Betman, "gomilu đubreta i stajnjaka" oko zgrade, "koji se lepe za obuću i ispuštaju odvratn

smrad što privlači masu muva, krpelja i crva, čineći život ljudi i stoke još jadnijim”. Iz praktičnih razloga bunar bi bio blizu kuće, koja je opet bila blizu ambara, pomoćne zgrade, štale, svinjca i kokošarnika. Dobar deo bolesti i neobjašnjivog “jada” seoskog stanovništva može se pripisati zagađenim bunarima. Tek devedesetih godina ljudi su postali svesni opasnosti koje nosi zagađena voda za piće. U godinama posle Građanskog rata ni higijenska priprema i čuvanje hrane nisu bili na zadovoljavajućem nivou.

Osim opšte higijene, u godinama posle 1865. trebalo je poboljšati i lične higijenske navike i medicinska znanja. U Njujorku je 1882. bilo samo oko 2% domova koji su imali vodovodne instalacije. Kupanje je za većinu ljudi bilo retkost. Borba za kupanje subotom uveče nije bila nikakva šala. To je bila revolucionarna radnja za koju su se zalagali zdravstveni reformatori. Kada je Elen Vajt 1872. preporučila da se “zdravi ljudi kupaju čak dva puta nedeljno” (3T 70), ona je bila predvodnik lične brige o zdravlju. Neadekvatna i neuravnotežena ishrana takođe je dovodila do problema sa zdravljem u drugoj polovini devetnaestog veka.

Osim toga, medicinska nega je još uvek bila problematična kao i u godinama pre rata. SAD su sedamdesetih godina imale samo oko 200 bolnica od kojih je preko jedne trećine bilo za mentalno poremećene. U decenijama posle Građanskog rata bolnice su više ličile na skloništa za siromašne, nego na ustanove za brigu o zdravlju. Usled potpunog odsustva higijene, to su obično bile smrtonosne klopke. Bolesnici boljeg imovinskog stanja su ili lečeni kod kuće, ili su išli u banje ili reformske sanatorijume radi odmora i oporavka. Jedna žena iz visokog njujorškog društva je posle posete bolnici Belvi 1872. priznala da ranije skoro nije znala ni da bolnice postoje. A o svojoj poseti je napisala: “Od odvratnog smrada mi se povraćalo. Stanje kreveta i bolesnika je bilo neopisivo. Jedna jedina sestra je spavala u kupatilu, a kada za kupanje je bila puna đubreta.”

Čak ni pojam *sestra* nije značio ono što znači danas. U zemlji nije bilo nikakve obuke za medicinske sestre dok bolnica Belvi nije počela sa prvim takvim programom 1873. godine. Mnoge takozvane sestre bile su pijane žene koje su obavljale tu dužnost u bolnici umesto odsluženja zatvorske kazne.

Ni obuka za lekare nije baš bila na visini. Ona se još uvek sastojala od četvoromesečnog ili osmomesečnog kursa. Kada je predsednik Harvarda, Čarls Eliot, zatražio 1869. da se uvedu pismeni ispiti za diplomce medicinskog fakulteta tog

Univerziteta, bio je odbijen zato što. po rečima dekana, “većina studenata ne piše dovoljno dobro”. Džems Edson Vajt i njegov brat su u tom periodu prošli kroz obuku za lekare. Edson je o svom iskustvu pisao da je “odgovorni lekar nitkov - Higio-terapeutska klinika je podvala, a starog doktora Mila treba baciti u reku Delaver.”

Poznavanje i upotreba lekova još su bili problem. Iako su neke od “herojskih” metoda iz predratnog perioda, kakva je bila pročišćavanje pacijentovog tela korišćenjem otrovnih medikamenata, prestale da budu popularne (vidi Glavu 3), upotreba patentiranih lekova koji su se uglavnom sastojali od alkohola i sadržavali opijum i druge narkotike bila je široko rasprostranjena. Takvi su se napici prodavali bez recepta. Dakle, još je mnogo toga ostalo da se uradi na reformi zdravstvene zaštite i lečenja nacije.

Ta reforma će se uglavnom odvijati u dva pravca. Prvi se odnosio na poboljšanje individualnog i javnog zdravlja. Kod ovog prvog, krajem devetnaestog i početkom dvadesetog veka došlo je do značajnog napretka u ličnoj higijeni i ishrani kod velikog procenta stanovništva. U tom kontekstu je doktor Džon Harvi Kelog (John Harvey Kellogg) devedesetih godina započeo proizvodnju gotove hrane za doručak za potrebe adventističkog sanatorijuma u Batl Kriku, država Mičigen. U poslednjim decenijama veka takođe je došlo do povećanja broja ljudi koji su bili zainteresovani za dobru telesnu kondiciju.

Na području javnog zdravlja došlo je do pokreta za čišćenje bolnica. Zbog bolje higijene, potpunijeg medicinskog obrazovanja i napretka same medicine, bolnice su krajem veka postajale mesta kuda su bolesni ljudi zaista mogli da odu da bi ozdravili.

Takođe je došlo do razvoja gradskih vodovoda i kanalizacija i počelo je redovno odnošenje smeća. Takvi projekti su često poticali od vlade. Tih godina je vlada takođe aktivno učestvovala u javnom zdravstvu stvarajući odbore za inspekciju škola, bolnica i trgovine hranom, ali i za druge poslove. Progresivna kretanja u politici takođe su dovela do stvaranja agencija za izradu standarda za proizvodnju hrane i lekova. Razvoj procesa hlađenja i pasterizacije doveo je do poboljšanja ispravnosti hrane. Ukratko, na kraju devetnaestog veka došlo je do velikih poboljšanja u zdravstvu.

U istom periodu došlo je do značajnog napretka i u medicinskoj nezi. Njega su posebno omogućila dva otkrića. Prvo se odnosilo na prihvatanje teorije o klicama.

Ne znajući ništa o klicama, lekari koji nisu koristili čiste instrumente ili čak nisu prali ruke od jednog pacijenta do drugog, često su više pomagali da se bolest raširi nego što su je lečili. Antiseptički postupci su bili od presudnog značaja za razvoj bezbednih bolnica i rutinski uspešnih operativnih zahvata.

Drugo veliko otkriće koje je promenilo prirodu medicinske prakse bila je anestezija. Anestezija koja je potpuno eliminisala bol oslobađala je hirurge pritiska da operaciju moraju da završe za nekoliko sekundi ili minuta. Ova nova sloboda otvorila je put postupcima na koje se ranije niko ne bi odvažio. Korišćenje antiseptika i anestezije omogućilo je hirurzima da uspešno operišu i takve zone kao što su abdomen, lobanja i grudni koš.

Prve decenije dvadesetog veka takođe su donele i profesionalizaciju medicinskog obrazovanja. Više od polovine postojećih medicinskih škola u SAD moralo je biti zatvoreno, dok su one koje su opstale podignute na viši nivo.

Baš u to vreme adventisti sedmog dana osnovali su Koledž medicinskih evangelista /College of Medical Evangelists/ (današnji Univerzitet Loma Linda). Zbog sve viših standarda i troškova neki od vođa ove denominacije želeli su da pretvore školu u paramedicinsku ustanovu, ali se Elen Vajt borila za instituciju koja će pružati potpuno medicinsko obrazovanje i diplome za visoko stručne ljude u modernoj medicinskoj nauci. Govorila je da “medicinska škola u Loma Lindi mora biti najvišeg ranga”. Mladi treba da dobiju “medicinsko obrazovanje koje će im omogućiti da polože ispite koje zakon propisuje za sve koji rade kao stručni lekari”(MM 57).

Elen Vajt ne samo što je podržavala napredak u obrazovanju lekara i medicinskih sestara već se slagala i sa potrebom razvoja javnog i privatnog zdravstva. Ovaj napredak je u mnogo čemu predstavljao kulminaciju ideja i prakse koje je ona zagovarala pre 1865.godine, a o čemu je bilo reči u Glavi 3.

Promene u Sistemu Obrazovanja

Kao i zdravstvo, i obrazovanje je doživelo duboku transformaciju u periodu od 1865. do 1915. I ovde je dosta promena bilo posledica reformi započetih pre Građanskog rata (vidi Glavu 3).

Jedna od najznačajnijih promena odnosila se na razvoj nauke. Pre pedesetih godina klasični jezici i književnost imali su dominantno mesto u srednjoškolskom i fakultetskom obrazovanju. Ali, to mesto im je dovedeno u pitanje posle uspona darvinizma.

Britanski filozof Herbert Spenser najavio je predstojeći okršaj kada je obrazovnim krugovima 1854. godine postavio svoje veoma provokativno pitanje: “Koje je znanje najvrednije?” Spenseru je to bilo pitanje nad pitanjima. “Pre izrade racionalnog nastavnog programa”, pisao je on, “moramo odrediti šta najviše treba da saznamo; ... moramo utvrditi relativnu vrednost različitih znanja.” Za Spensera je odgovor bio očigledan - “nauka” je najvrednije znanje za svako područje ljudske delatnosti.

Nisu se svi slagali sa ovim Spenserovim zaključkom. Borba oko nastavnog programa koja je trajala tokom druge polovine devetnaestog veka dovela je do različitih odgovora na njegovo pitanje nad pitanjima. Neki su i dalje tvrdili da klasici predstavljaju najvrednije znanje, pošto se njihovim proučavanjem razvija um i stiče znanje koje određuje obrazovanu osobu. Drugi su, pak, tvrdili da je najvažnije stručno znanje.

U toj borbi ulozili su bili visoki. Pobjednik bi dobio pravo da oblikuje umove novih generacija. Elen Vajt ni ovde nije ostala po strani. Ona je glatko odbacila mišljenje pobornika klasika, nauke ili stručnog obrazovanja kao središta nastavnog programa. Nedvosmisleno je tvrdila da Biblija predstavlja “temelj svakog obrazovanja dostojnog tog imena” (FE 448). “Nauka o iskupljenju je nauka nad svim naukama.” Njeno proučavanje “će oživeti duh i uzvisiti dušu” (Ed 126) jer podstiče “najviše sposobnosti ljudskog uma...na intenzivnu aktivnost” (Ed 124)... “Visoko obrazovanje”, govorila je ona, “predstavlja iskustveno upoznavanje sa planom spasenja, a to upoznavanje se odvija uz ozbiljno i marljivo proučavanje Svetog pisma. Ovakvo obrazovanje će obnoviti um i preobraziti karakter, obnavljajući u duši Božji lik” (CT 11).

U poslednje dve decenije devetnaestog veka Elen Vajt će u adventističkom obrazovanju voditi borbu da se klasici pomere sa svog dominantnog mesta i da se u samo središte nastavnog programa postave Biblija i njena filozofija. Slična borba vodila se i u srednjim školama i na fakultetima u zemlji. Do kraja veka hegemonija klasika je skoro svuda bila uzdrmana. U javnom sektoru su nauka, tehnologija i

stručno obrazovanje zauzeli mesto klasika, dok je u adventističkim školama proučavanje Biblije bilo na dobrom putu da u nastavnom programu stekne mesto koje mu je s pravom pripadalo.

Škole na svim nivoima su, takođe, postale zdravija mesta, studenti su uspostavili bolju ravnotežu između umnog i fizičkog, a nastavne metode su postale efikasnije. Na taj način su neki od reformskih impulsa iz dvadesetih i tridesetih godina doživeli svoje ispunjenje krajem veka.

Pre nego što napustimo temu obrazovanja, želeli bismo da proučimo reakciju konzervativnog krila protestantizma na nove pravce u visokom obrazovanju. Oni koji su prerasli u premilenijalističke fundamentaliste razočarali su se i u darvinistički pravac javnih institucija i u višu biblijsku kritiku i u “apostatsku /otpadničku/ učenost” zatrovanu evolucionističkim idejama, koje su zauzimale sve značajnije mesto na hrišćanskim koledžima i teološkim fakultetima.

Njihov odgovor bili su Biblijski instituti. Prva takva ustanova bio je Nijek Misionarski koledž (Nyack Missionary College), osnovan u državi Njujork 1883. pod nazivom Koledž za obuku domaćih i stranih misionara i evangelista (Missionary Training College for Home and Foreign Missionaries and Evangelists). Druga je bio Mudijev biblijski institut (Moody Bible Institute), osnovan 1886.

Cilj misionarskih koledža i biblijskih instituta bio je da za misionarsku službu pripreme mlade hrišćane “koji nemaju ni sredstava ni vremena da pohađaju normalne koledže i teološke fakultete”. Kao takve, ove škole su izbegavale akademske titule i bile su na nižem nivou od fakulteta. Pokret ka misionarskim koledžima/biblijskim institutima nastao je kao odgovor na neprekidno kretanje ka liberalizmu mnogih protestantskih koledža i teoloških fakulteta i zahvaljujući entuzijazmu stvorenom od strane Studentskog dobrovoljačkog pokreta (Student Volunteer Movement) za ”odnošenje jevanđelja celom svetu još u ovoj generaciji”.

U devedesetim godinama devetnaestog i prvim godinama dvadesetog veka takođe je došlo do dodatka naziva “misionarski koledž” imenima nekolicine adventističkih institucija. Kao i kod fundamentalističkih škola, njihovi nazivi bili su reakcija na pojačani osećaj za svetsku misiju.

Elen Vajt, kao što se moglo i očekivati, imala je mnoge iste ciljeve kao pokret ka biblijskim institutima/misionarskim koledžima, ali je vodila adventističko visoko obrazovanje ka jednom umerenijem stavu. Ona je savetovala uravnoteženiji pristup

studenata proučavanju “nauke i u isto vreme ... učenju zahteva koje postavlja Njegova reč”(5T 21). Kad se završio devetnaesti vek, ona je insistirala da adventistički koledži “pruže sve što je neophodno za upis na medicinski fakultet” prema uslovima koje postavljaju zakoni različitih saveznih država (CT 479,480). Tako je stvorila osnovu da adventističke institucije postanu potpuno priznati fakulteti slobodnih veština, a ne da idu mnogo ograničenijim putem biblijskih instituta. Vreme je pokazalo da je taj savet bio od suštinske važnosti, jer stručnjaci raznih profila (na primer učitelji, medicinske sestre, računovođe) moraju imati priznate diplome kao preduslov za dobijanje dozvole za rad i obavljanje svog posla.

Rasni Problemi

Dok su se mnoga socijalna pitanja, kao na primer zdravstvo i obrazovanje, kretala ka boljim rešenjima u periodu od 1865. do 1915, to nije bio slučaj u svim oblastima, recimo, kad je reč o rasnim odnosima. Oslobođanje robova tokom Građanskog rata bio je samo početak procesa koji je trebalo da zemlji omogući rešavanje rasnih problema. U narednih nekoliko godina došlo je do izvesnog napretka. Između 1865. i 1870. SAD su u Ustav unele amandman kojim se ukida ropstvo (Trinaesti amandman), daje crncima državljanstvo (Četrnaesti amandman) i pravo glasa (Petnaesti amandman). Osim toga, Kongres je 1866. i 1875. doneo dva zakona o građanskim pravima, a 1865. je osnovao Fridmanov biro za pomoć oslobođenim robovima u njihovim nastojanjima da nađu sebi mesto u američkom društvu. Na horizontu su se pojavljivali znakovi koji su ulivali nadu uprkos neprekidnim rasnim tenzijama između Južnjaka obe rase i između Južnjaka i Severnjaka-belaca koji su još više otežavali situaciju. Crnci iz južnih država su do 1900. godine čak uspeali da pošalju 17 svojih ljudi u Kongres, uključujući tu i dva senatora.

Međutim, ono što je izgledalo kao napredak, krenulo je unazad po završetku Rekonstrukcije 1877.godine. Tada je nedavno izabrani predsednik Raterford B. Hejs (Rutherford B.Hayes) pristao da prepusti Jugu da sam reši svoj rasni problem, bez mešanja savezne vlade. U narednih 30 godina došlo je do rapidnog pogoršanja prava crnaca. Godine 1883. Vrhovni sud je poništio onaj deo Zakona o građanskim pravima iz 1875. kojim se zabranjuje rasna diskriminacija na javnim mestima i u

javnom prevozu. Sedam godina kasnije, Sud je crnce lišio zaštite koju im je pružao Petnaesti amandman.

Devedesete godine su donele još radikalnije pogoršanje. Oko 1890. novi talasi imigracije stalno su potpirivali nativizam, emocije koja će podstaći rast rasizma u celoj zemlji. Te godine je Vrhovni sud doneo odluku da pojedine savezne države mogu tražiti segregaciju u javnom prevozu. Šest godina kasnije Sud je u sporu *Plessy protiv Fergusonona (Plessy v. Ferguson)* svojom doktrinom “odvojeno ali jednako” otvorio put budućoj segregaciji svih vrsta. Oko 1910. rasna segregacija dozvoljena je u zgradama savezne administracije u glavnom gradu. Do tada je većina ljudi u svim krajevima zemlje već bila prihvatila segregaciju.

Devedesetih godina su se takođe javili udruženi napori da se crncima onemogući glasanje. Takvim zaobilaznim putevima, kakvi su bili takse na biračko pravo i testovi pismenosti, svaka južna država je našla način da zakonski oduzme crncima to pravo. Tako je u Luizijani, gde je 1896. bilo 130.344 registrovana crna birača, 1900. ostalo samo njih 5.320, a 1904. 1.342. U Alabami je broj registrovani crnih glasača sa 181.471 spao na samo 3.000 u 1900. godini.

Obrazovanje crnaca je takođe dostiglo kritičnu tačku. Godine 1890. samo je oko 20% od ukupnog broja crnačke dece dobijalo bilo kakvo obrazovanje. Guverner Džems Kimbol Vardaman (James Kimball Vardaman) iz Misisipija je prvih godina dvadesetog veka izjavio da je novac utrošen na obrazovanje crnaca “pljačka belog čoveka”.

Filozofska osnova dobrog dela tadašnjeg rasizma i nativizma bila je društveni darvinizam. Čak je i većina onih koji su se prema crncima odnosili prijateljski bila indoktrinirana evolucionom rasnom hijerarhijom koja je tako stepenovala rase da je belce stavljala na vrh evolucionarne lestvice, a Afrikance na njeno dno. Ljudi su takva shvatanja koristili da opravdaju ropstvo pre Građanskog rata, odnosno rasnu diskriminaciju posle njega. Većina belaca je verovala da je inferiornost crnaca naučna činjenica.

Elen Vajt je odbacivala takvo gledište. Ona je smatrala da su očigledni i stvarni nedostaci crnaca u njeno vreme posledica ropstva i ugnjetavanja koje je zbog toga usledilo. “Mnogi”, tvrdila je ona, “koji bi sigurno pokazali svoje sposobnosti da su bili blagosloveni mogućnostima kakve se pružaju njihovoj srećnijoj braći, belim ljudima, nisu imali nikakvu priliku za tako nešto” (pismo 80a, 1895.). Ona se takođe

zalagala za to da se "učini sve što je moguće da se izbriše strašno zlo koje im je naneto"(SW 15).

Ženska Prava

Još jedan od nekoliko pokreta "za oslobođenje" koji će dovesti do amandmana na Ustav bio je pokret za ženska prava. Kao što smo pomenuli u Glavi 3, rani borci za ženska prava poredili su svoj položaj sa položajem u kome se nalaze robovi. Tako je abolicionista, Lidija Marija Čajld (Lydia Maria Child), napisala: "Proklet je onaj sistem koji ljudska bića smatra imovinom! Bilo zato što su žene, ili što su obojeni." Ova osećanja su se samo produbila kada je posle Građanskog rata federalna vlada ne samo isključila žene iz odredbi Četrnaestog i Petnaestog amandmana (koji su se odnosili na pravo crnaca da glasaju), već je i pokrenula pitanje da li su žene uopšte državljani SAD time što je u Četrnaesti amandman unela reč "muškarac".

Godine 1869. došlo je do osnivanja Nacionalne asocijacije za žensko pravo glasa (National Woman Suffrage Association) i manje militantne Američke asocijacije za žensko pravo glasa (American Woman Suffrage Association). Vođe prve su bile Elizabet Kejdi Stenton (Elizabeth Cady Stanton) i Suzan B. Entoni (Susan B. Anthony). Na čelu druge je bila Lusi Stoun (Lucy Stone). Ove dve grupacije spojile su se 1890.

Žene su prvi put dobile pravo da glasaju na Teritoriji Vajoming 1869. Ovo pravo im je ostalo i kada je Vajoming dobio status savezne države 1890. Ubrzo su za njegovim primerom pošli i Kolorado (1893), Juta (1896) i Ajdaho (1896). Uprkos tim poredama ovaj pokret nije uspeo da izdejstvuje ustavni amandman kojim bi žene dobile pravo glasa, iako se to svake godine pokušavalo, počev od 1870. Do ove pobeđe će doći tek 1920. kada je usvojen Devetnaesti amandman. Žene su konačno stekle prava punovažnih državljana SAD, kakva su za crne muškarce bila definisana Četrnaestim i Petnaestim amandmanom.

U međuvremenu su žene, kao što smo pomenuli na početku ove Glave, sve svoje napore usmerile ka trezvenjačkom pokretu. U stvari, pod vođstvom Fransis E. Vilard, Ženska hrišćanska trezvenjačka unija (Woman's Christian Temperance Union) borila se za ženska prava i za pravo glasanja isto onoliko koliko i za zabranu alkohola.

Druga dva polja promena za žene krajem devetnaestog veka bili su obrazovanje i radno mesto. U tom periodu je više koledža otvorilo svoja vrata ženama, ravnopravno sa muškarcima. Osim toga, došlo je do stvaranja potpuno ženskih fakultetskih ustanova. Vasar je 1865. bio prvi u nizu. Neke od tih ustanova su na kraju pružale prvoklasno obrazovanje.

Većina žena koja se zapošljavala dobijala je niža radna mesta, ali su neke uspele da se probiju u svojim strukama. Godine 1849. Elizabet Blekvel je diplomirala medicinu, 1852. Antoanet Braun je rukupoložena za sveštenika, a 1869. Arabela Mensfeld je bila prva žena kojoj je dopušteno da se u državnim sudovima bavi advokaturom. Korak po korak žene su osvajale teren svojih prava, ali je dosta toga ostvareno tek posle mnogo napora i bola.

Elen Vajt nije zaboravljala na tu borbu. Ona nije sumnjala da je Bog stvorio žene kao ravne muškarcima, ali nikada nije smatrala da je njena misija da se bori u pokretu za ženska prava. Mada je izgleda bila saglasna sa opštim ciljevima pokreta, ona se definitivno nije slagala sa načinom života nekih od njegovih vodećih pobornica.

To nije značilo da je sedela u zadnjem redu sveta muškaraca u kome je živela. Naprotiv, ona je preuzela istaknutu (ali nezvaničnu) ulogu vođe Adventističke crkve i nije se ustezala da se suprotstavi dominirajućim muškarcima kada bi osetila da joj je to dužnost. Osim što se lično angažovala, ona je podsticala druge žene da šire adventističku vest. Žene propovednici, govorila je, “pođednako su, kao i muškarci, neophodne da obave posao koji im je On poverio”(Ev 493).

Kapital i Radna Snaga

Skorašnja industrijalizacija države donela je probleme koji se po vrsti i veličini nisu mogli porediti ni sa čim do tada. Mada su problemi između radničke klase i vlasnika kapitala postojali i pre Građanskog rata, oni su u decenijama posle rata dostigli nezamislive razmere. Ne samo da je došlo do izrazitog razvoja nekih grana kao što su industrija čelika i železnice, već je i prevladavajuća doktrina društvenog darvinizma služila kao opravdanje povlašćenim slojevima da gomilaju neviđena bogatstva na račun stotina hiljada ljudi koji su za njih radili.

“Najsposobnijima” u ovakvom sistemu je zaista bilo veoma dobro.

Međutim, radnička klasa je bila u nevolji. Mnogi su postali robovi za nadnicu. Iako zapisana četrdesetih godina devetnaestog veka, sledeća opaska novinara Orestesa Braunsona možda je još više važila pola veka kasnije. “Čovek koji ih zapošljava”, pisao je Braunson, “i za koga oni rade kao robovi, jedan je od bogataša iz našeg grada koji žive u luksuzu; ili je, pak, član našeg zakonodavstva koje donosi zakone za stavljanje novca u njegov sopstveni džep; ili je član Kongresa koji pristaje da uz visoku naknadu oporezuje siromašne u korist bogatih.”

Dok su vladajući kapitalisti gomilali svoje milione, radnik je možda primao samo 1 do 2 dolara za 12-časovni radni dan; žene su dobijale još manje, a deca samo 2 dolara nedeljno. Pri tom kao da niko nije saosećao sa radnicima. Vozači konjskih tramvaja u gradu Njujorku su primali 12 dolara nedeljno za šest radnih dana od po 16 radnih sati. Tedi Ruzvelt iz skupštine te savezne države je početkom osamdesetih žigosao kao “komunistički” njihov zahtev za dvanaestosatnim radnim danom.

Ne samo da je plata bila mala, a radno vreme predugo, već su i uslovi za rad bili veoma loši. Kako bi postigle najveću moguću proizvodnju, fabrike su namerno podešavale mašine na maksimalnu brzinu pri kojoj je radnik mogao da radi. Pri tom praktično nisu postojala nikakva sredstva za zaštitu. Oto Betmen beleži da je 1890. po jedan radnik na svakih 306 zaposlenih smrtno stradao, dok se na svakih 30 radnika po jedan povređivao. “Od ukupno 749.301 zaposlenog, godišnje je ginulo njih 2.451, što se 1900. povećalo na 2.675 poginulih i 41.142 povređena radnika.” U rudarstvu je bilo još gore. Društveni komentatori su govorili da rudar “silazi da radi kao u otvorenu raku, ne znajući kad se ona može zatvoriti nad njim”.

A šta bi povređeni radnik dobijao kao naknadu? Praktično ništa, osim što bi ga sahranili ako je poginuo na radnom mestu. Betmen ističe da “bez obzira da li je neki radnik bio osakaćen testerom, prignječen gredom, zatrpan u rudniku ili pao u okno, to je uvek bila njegova ‘loša sreća’”. Sudovi su po pravilu presuđivali u korist poslodavca. Povrh svega, nije postojalo ništa slično socijalnom osiguranju, obeštećenju, ili bilo kakvoj zakonskoj zaštiti radnika koji bi izgubili radnu sposobnost, kao ni njihovih porodica. Povređeni radnik nije imao nikakvih prava i njegova porodica bi zapadala u bedu. A zašto su, možemo se zapitati, industrijski radnici prihvatili ovakve uslove? Zato što nisu imali drugog izbora ako su želeli da prehrane svoje porodice.

Nadnice ne samo što su bile bedne već je malo trebalo da postanu još gore. Dobar primer za ovo je kriza sa Pulmanovom kompanijom iz 1894. Usred teške ekonomske krize kompanija je otpustila 4.000 od svojih 5.800 radnika i drastično smanjila nadnice preostalim. Za to vreme su kirije koje su radnici plaćali Kompaniji ostale iste, kao i cene u Kompanijinim prodavnicama. To je bila ozbiljna stvar, jer je Pulman bukvalno posedovao celu opštinu gde su radnici živeli i kupovali. Pri svemu tome redovne dividende su isplaćivane bogatim investitorima koji su imali deonice u Kompaniji.

Radnici nisu imali mnogo izbora kad je trebalo rešavati njihove probleme. No, jedna stvar je bila sigurna: pojedinci se nisu mogli nadati uspehu pregovora sa velikim korporacijama. Kompanije bi jednostavno zamenile nezadovoljne radnike drugima ako bi se usudili da izlože svoje teškoće. Osim toga, poslodavci bi koristili "zatvaranje fabrika" da bi izgladnjivanjem radnika postigli njihovo odustajanje od zahteva, a mogli su i da pozovu savezne sudove sa njihovim dobro uhranjenim sudijama da ih podrže.

Jedina mogućnost koja bi mogla imati uspeha je bilo osnivanje sindikata, u nadi da će se stvaranjem monopola radne snage uspešno parirati monopolu kapitala. Ovo rešenje, kao što se moglo i očekivati s obzirom na visinu finansijskih uloga koji su bili u pitanju, dovelo je do nasilja.

Jedan od malobrojnih načina kojim su se sindikalno organizovani radnici mogli služiti bio je obustava rada - štrajk. Između 1880. i 1900. bilo je nekih 23.798 štrajkova u kojima je učestvovalo više od 6 miliona radnika. Približno polovina se završila neuspehom, a oko 15% kompromisom. Nažalost, neki štrajkovi su bili skopčani sa fizičkim nasiljem i uništavanjem imovine. Poslodavci su za to vreme smatrali da je potpuno opravdano da se štrajkovima odupru silom. Oni su imali svoje privatne vojske i koristili vladine trupe za obuzdavanje nasilnih štrajkača.

Protestantske crkve su se obično stavljale na stranu vlasnika kapitala, a protiv radnika. Henri Vord Bičer je rekao o štrajkačima: "Ako policijski pendrek kojim će se prosuti mozak bundžiji predstavlja odgovor, onda je to lepo i krasno; ali ako ne može da hitno reši problem, onda su meci i bajoneti, sačma i karteč... jedini lek... Napoleon je bio u pravu kada je rekao da je jedini način postupanja sa ruljom da se ona uništi." Mada je ovakva izjava možda bila prejak za jednog sveštenika, ona je

izražavala tadašnje preovlađujuće mišljenje o tome kako treba rešavati problem štrajkova.

Uticaj religije na sukob kapitala i radne snage pojačao se kada je Rimokatolička crkva stala na stranu radnika. Godine 1891. papa Lav XIII je objavio svoju poslanicu *Rerum Novarum* kojom je osudio dehumanizaciju radnika od strane neobuzdanog kapitalizma. Mnogi protestanti su počeli da na sindikalni pokret gledaju ili kao na zaveru evropskih socijalista da upropaste državu, ili kao na pokret katoličanstva da je uništi. Tako su emocije zauzimale visoko mesto u borbi kapitala i radne snage.

Elen Vajt je na sukob između poslodavaca i radnika gledala u svetlu onoga što je rečeno za poslednje dane. Ne samo da je citirala Jakova 5,1 i 3,6 kada je okrivljavala kapitalizam za “pohlepu i ugnjetavanje” radnika (PK 651), već je i na sindikate gledala kao na “jednu od sila koje će na zemlju doneti takve nevolje kakve nisu videne od kad je svet nastao” (2SM 142; upodvukao autor). Ona ni jednu ni drugu stranu nije smatrala nevinom. “Rđavi ljudi”, napisala je ona, “povezuju se u saveze, u trustove /monopolistička preduzeća tog doba/, u sindikate (monopolistička radna snaga), u konfederacije” (4BC 1142). Ona je poednako bila i protiv surovih kompanija i protiv surovih radnika. Gospođa Vajt se protivila ugnjetavačkim kombinacijama bilo koje vrste koje bi ograničavale slobodu hrišćana da služe Bogu. Međutim, ona ipak nije videla potpuno rešenje za iskorenjivanje sukoba između radnika i kapitalista (sebičnosti) bez Drugog dolaska Hrista.

Reforma u Pogledu Sabata (Dana Odmora)

Pre Američke revolucije, i Kolonije i prva Američka republika povezivale su vernost u poštovanju sabata (nedelje) sa Božjim zavetnim obećanjima. Potpuno poštovanje Božjeg dana značilo je Božji blagoslov, dok je njegovo nepoštovanje donosilo nevolje. Osim toga, poštovanje nedelje bilo je u tesnoj vezi sa milenijalističkom misijom američke nacije.

Nikada naciji Božji blagoslov nije bio potrebniji nego za vreme Građanskog rata kada se činilo da je Božja ruka kažnjava. Godine 1864, u jeku krize, na skupu evangelika osnovano je Društvo za nacionalnu reformu (National Reform Association). Cilj grupacije bio je da “sačuva postojeće hrišćanske karakteristike

američke vlade i u Ustav SAD unese amandman kojim će se reći da je to hrišćanska država, i kojim će se svi hrišćanski zakoni, institucije i delovanje naše vlade postaviti na nespornu zakonsku osnovu u glavnom zakonu ove države”.

Društvo za nacionalnu reformu i druge organizacije sličnih ciljeva ne samo da su bile inspirisane svojim shvatanjem američke milenijalističke misije nego su se i osećale ugroženim hordama novih doseljenika koji su sa sobom doneli svoje neameričke i neprotestantske načine mišljenja. Novi imigranti koji su pristizali iz južne i istočne Evrope imali su dve osobenosti koje su naročito plašile Amerikance-starosedeoce. Prvo, gutali su ogromne količine alkoholnih pića i, drugo, umesto da poštuju nedelju striktno na način anglo-američkog dana odmora (sabata), oni su popularisali “kontinentalnu nedelju”. “Kontinentalna nedelja”, tvrdio je Vilbur Krafts, ”znači najmanje pola dana rada prodavnica, sa nekom uslužnim radnom snagom, i mnogo bučne zabave i pijančenja.” Rešenje za to, smatrali su mnogi protestanti, bili bi strogi zakoni o poštovanju nedelje. Tako se zakon o nedelji pridružio zahtevima protestanata za zabranu alkohola, dok se država borila da održi svoj milenijalistički status, suočena sa sve većim brojem imigranata koji su, po njenom mišljenju, ugrožavali taj status povlašćene nacije.

Osamdesetih godina se borba za donošenje zakona o nedelji pojačala i proširila. Problem je dramatično izbio na površinu u Kaliforniji 1882. kada je pitanje nedelje postalo glavni problem na tamošnjim izborima. Agitacija za poštovanje nedelje pogodila je adventiste kada su lokalne vlasti uhapsile V.C.Vajta zbog rada u Pacifičkim novinama u nedelju.

Akcija se iz Kalifornije prenela na Arkanzas i Tenesi sredinom osamdesetih. Vlasti su uhapsile nekoliko adventista i neki od njih su, uključujući tu i propovednike, zatvorsku kaznu odslužili radeći u lancima, kao obični kriminalci.

Adventističko uzbuđenje oko tog pitanja se pojačalo 1888. kada je kardinal Rimokatoličke crkve Džems Gibons podržao peticiju Kongresu da se donese zakon o nedelji na nivou cele države. Protestanti su bili više nego voljni da prihvate tu pomoć. “Kad god oni /rimokatolici/ budu spremni da sarađuju u borbi protiv napredovanja političkog ateizma“, pisao je protestantski list *Christian Statesman* 1884, “mi ćemo im se rado pridružiti.”

Uzbuđenje oko poštovanja nedelje dostiglo je vrhunac 21. maja 1888. kada je H. V. Bler iz Nju Hempšira podneo Senatu predlog zakona o poštovanju “Božjeg dana” kao “dana bogoslužnja”.

Blerov predlog je propao 1888. i ponovo 1889, ali borci za nedelju nisu se predavali. Oni su u naredne dve decenije nastavili da traže donošenje federalnog zakona o nedelji.

Elen Vajt je kao i njena braća i sestre po veri gledala na agitaciju za donošenje zakona o nedelji kao na ispunjenje onih proročanstava koja su se odnosila na krizu poslednjeg vremena u vezi sa Božjim zakonom (vidi Otkrivenje 12,17- 4,12). Njena najpotpunija reakcija na taj problem pojavila se u izdanjima *Velike borbe (Great Controversy)* iz 1888. i 1911.

Progresivni Pokret

Naziv *Progresivci* odnosi se na one reformatore koji su se aktivirali na prelasku iz devetnaestog u dvadeseti vek na svim nivoima državne uprave. Na početku je jedna grupa popularnih pisaca, poznata pod imenom “klevetnici”, iznosila na videlo skandalozne uslove u poslovima i politici i tražila reforme. Njihovo pisanje, zajedno sa pisanjem društvenih evanđelista /Social Gospellers/ (vidi Glavu 8) i onih društvenih darvinista koji su smatrali da je ljudski mozak evoluirao do tačke gde čovek može da usmerava evolucionu razvoj, teralo je progresivne političare da stvari izvedu na čistac. Njihov uticaj je bio delimično presudan za donošenje Zakona o inspekciji mesa, Zakona o čistoj hrani i lekovima i za izvesne pomake u razbijanju monopola velikih kompanija.

Progresivni pokret će na kraju takođe dovesti do neposrednog izbora senatora i prava glasa za žene. Tako reformski implus progresivaca ne samo da je pomogao da se isprave zloupotrebe nego je i nastojao na većoj demokratizaciji zemlje. Na mnogo načina reformistički pokret s kraja devetnaestog veka dostigao je vrhunac u Progresivnom pokretu iz prve dve decenije dvadesetog veka.

GLAVA X

NOVA DOKOLICA

Kao skoro sve u godinama posle Građanskog rata, promenila se i priroda dokolice. Možda bi trebalo da kažemo da je dokolica postajala stvarnost za većinu ljudi. Ranije su samo bogati imali slobodnog vremena, dok je neprekidni rad bila sudbina masa. Dokolica jednostavno nije postojala za većinu ljudi. Sa radnom nedeljom od 70 do 80 radnih sati, nikakvim godišnjim odmorom i samo ograničenim aktivnostima nedeljom, život je bio jedan neprekinuti krug rada i aktivnosti tesno povezanih sa radom.

U sprezi sa realnošću bez slobodnog vremena bila je filozofija nasleđena od puritanskih predaka koja je na dokolicu gledala kao na centralni greh (greh koji otvara put kockanju, opijanju, i slično), a na rad kao na centralnu vrlinu.

Kongregacionistički časopis *The New Englander* je to lepo izrazio 1851.godine rečima: "Neka naši čitaoci, svi bez razlike, imaju na umu da smo mi poslani u svet ne da se igramo i zabavljamo, već da radimo; ne da uživamo i sebi ugađamo, već da služimo Bogu i slavimo Ga, i budemo od koristi svojim bližnjima. To je veliki cilj i svrha života. U ispunjenju tog cilja Bog nam je doduše dozvolio i svu potrebnu razonodu i odmor... Ali je krajnji cilj života ipak rad."

Upotreba mašina postepeno je do kraja osamdesetih skratila radnu nedelju na 60 sati, a mnogim radnicima i na 50 sati krajem veka. Osim toga, mnoga preduzeća su uvela subotu kao polupraznik, Dan rada je postao praznik početkom devedesetih, a godišnji odmor životna činjenica za srednju klasu u usponu. Uz manje rada bilo je više slobodnog vremena, a sa njime je počeo razvoj odgovarajućih industrija (u vezi sa sportom i zabavom) kakve poznajemo u dvadesetom veku.

Industrija za dokolicu rezultat je ne samo povećanja slobodnog vremena kod više ljudi, već i urbanizacije. Na kraju krajeva, komercijalnoj zabavi je potrebna kritična masa redovnih mušterija ako želi da bude profitabilna. U ovom poglavlju

ćemo posmatrati dva pravca u kojima se dokolica razvijala puštajući svoje pipke po celom društvenom tkivu: (1) sport i rekreaciju i (2) zabavu.

Sport i Rekreacija

Jedan aspekt revolucije u sportu odnosio se na nastanak onih timskih sportova koji su bliski središtu američke kulture, kao što su bejzbol, ragbi i košarka. Sva tri su “izmišljena” u drugoj polovini devetnaestog veka.

Prvi je stekao popularnost bejzbol. Igra koja je pedesetih godina počela kao zabava gospode, postala je omiljeni provod severnjačke armije u Građanskom ratu i tako se pretvorila u sport običnih ljudi. Mada je u početku bila čisto amaterska igra, pritisak da se pobeđi doveo je do angažovanja profesionalnih igrača. Negde 1869. “Crvene čarape” iz Sinsinatija (Cincinnati Red Strockings) u potpunosti su se sastojale od plaćenih igrača. Njihov zadivljujući rekord (58 pobeđa, jedna nerešena utakmica i nijedan poraz, 1869.godine) podstakao je i druge timove da urade isto. Ali, sa novcem i uspesima došli su i problemi, kao što su kockanje i nameštanje utakmica. Nacionalna liga je 1876. počela da uvodi red u tu igru i da joj vraća ugled. Gradske zajednice su uskoro sagradile velike stadione koji su mogli da prime hiljade gledalaca i zemlja je zakoračila u eru sportova sa velikim brojem gledalaca.

Dok je bejzbol vladao u profesionalnom sportu, dotle je ragbi bukvalno transformisao ono što je trebalo da bude američki koledž. Princeton i Ratgers su 1869. odigrali prvu utakmicu između dva koledža. Osamdesetih godina su počeli napori da se i ova igra očisti, ali su velika želja da se pobeđi po svaku cenu i angažovanje atleta za navodno amaterski sport doveli ragbi do brutalnosti.

Tim Kornel univerziteta uživao je naročito groznu reputaciju zbog svoje agresivnosti. Godine 1876. i Harvard i Jejl su odbili da igraju protiv Kornela, a i sami su bili prilično brutalni. Njujorški list *Evening Post* je 1884. izvestio o utakmici između Jejla i Prinstona gde su “gledaoci mogli da vide kako se jedanaestorica igrača baca jedan na drugoga, stvarajući gomile koje se ritaju i izvijaju”. Sirova snaga je bila zakon na terenu, a pri tom nisu postojali nikakvi zaštitni jastučići niti kacige.

Godine 1905. osamnaest Amerikanaca je smrtno stradalo na ragbi utakmicama između koledža. Na Harvardu je u sezoni bilo samo dve utakmice bez povreda. Jedan učesnik utakmice između koledža Pen i Svortmor je te godine bio

tako sistematski i temeljno pretučen da je njegovo krvlju obliveno lice postalo fotografska senzacija u celoj zemlji. Ta fotografija je razbesnela predsednika Teodora Ruzvelta i on je zapretio da će lično ukinuti taj sport ako ga koledži ne očiste od prljavštine. U duhu Progresivnog pokreta koji ga je ranije naveo da se lično sretne sa američkim industrijskim korporacijama, predsednik se sastao sa trenerima i direktorima nekolicine vodećih univerzitetskih timova i zadužio ih da sprovedu reformu. Do 1906. ta reforma je već dobro uznapredovala. Danas je, naravno, većina univerziteta više poznata po svojim ragbi timovima nego po svom akademskom ugledu ili njegovom nedostatku.

Osim gladijatorskog carstva sportova sa velikim brojem gledalaca, u drugoj polovini devetnaestog veka došlo je i do nastanka takmičarskih sportova. Interesovanje za poboljšanje zdravlja ne samo što je dovelo do boljih higijenskih navika i zdravije ishrane nego i do pokreta za postizanje i očuvanje dobre fizičke kondicije. Osamdesetih godina fiskulturne sale su nicala u gradskim zonama i u studentskim centrima. Popularni sportovi na otvorenom bili su golf, tenis i streličarstvo. Krokret i biciklizam, pak, doveli do opšteg oduševljenja, mada su neki moralisti osuđivali ovaj prvi jer je izlagao pogledima ženske gležnjeve i podsticao flertovanje.

Bicikli su početkom devedesetih postali prava manija i svaki član mnogobrojnih porodica iz srednje klase osećao je da mora da ima svoj bicikl. Problem je bio u tome što su mnogo koštali - i do šest mesečnih plata radnika. Korišćeni su ne zato što predstavljaju jeftin prevoz, već da bi se pokazali i da bi se održao korak sa susedima. Stvarani su biciklistički klubovi i njihovi članovi su kreirali svoje uniforme. To je postalo nešto što se mora uraditi, mada je imalo pomalo neugodan efekat dovodeći porodicu skoro do bankrotstva. Međutim, pokazalo se da bicikli obezbeđuju dobro telesno vežbanje u prirodi. Naravno, oni su to nastavili da čine i kada je ta manija kratkog daha prestala i kada im je cena postala pristupačnija.

Osim ekipnih i takmičarskih, u drugoj polovini devetnaestog veka bilo je i ružnijih vrsta sportova. U toj kategoriji nailazimo i na takvu zabavu kao što je borba pacova. Na nešto višem nivou bili su tadašnji brutalni boks mečevi bez rukavica. Borba se nije završavala, pisao je jedan komentator, "dok jedan od učesnika ne bi barem bio izudaran, išutiran i izgrižen do krvave nesvestice". Junak osamdesetih bio je Džon L. Saliven, koji je u 75 rundi na toploti od 106 stepeni Farenhajta porazio

Džejka Kilrejna. Ovaj sport je postao tako ubitačan da ga je grad Njujork zabranio. Kuglane i bilijar sale takođe su imale sve više stalnih posetilaca u periodu posle Građanskog rata i uskoro su postale stecišta ljudi malo grublje vrste. Sa druge, pozitivnije strane, početkom dvadesetog veka sve se više formiraju gradski parkovi i igrališta.

Elen Vajt je sa pomešanim osećanjima gledala na nove vrste rekreacije. Veoma se protivila ragbiju i boksu, koji su "postali škole brutalnosti", i nije podržavala aktivnosti poput ovih u adventističkim školama (Ed 210). Ona je takođe bila protiv naglašenog takmičenja i smatrala je da hrišćani u svojim raznim aktivnostima treba da streme ka saradnji. Osim toga, ona se sa oduševljenjem zalagala za svakodnevno fizičko vežbanje svakog pojedinca, ali je upozoravala na preterivanje u tome i na preveliko oduševljavanje ekipnim sportovima (Ed 210). Ona je najtoplije preporučivala "koristan fizički rad na otvorenom" (Ed 215,219), mada nije osuđivala ni "obično igranje loptom". Međutim, upozoravala je na preterano bavljenje ovim drugim, jer hrišćani treba da imaju druge prioritete za svoje vreme i novac (AH 499).

Zabava

Osim sporta i rekreacije, u drugoj polovini devetnaestog veka došlo je i do razvoja sektora zabave. Dva područja koja su bitna za ovu studiju su popularni roman i pozorište.

Napredak štamparstva početkom veka (vidi Glavu 5) ne samo da je omogućio nastanak novina od jednog penija i gomilu verske i reformske literature, već je i podstakao izdavanje popularnih knjiga u nastojanju da se dođe do masa.

Popularna književnost devetnaestog veka se razvijala u tri pravca. Prvi je bio romantični roman, koga su obično pisale žene za žene. Sa težištem na zapletu, ovi romani su obrađivali ženske teme, kao što su romantična osećanja, brak i moda. Zaplet je bio oko mladih devojaka koje su saletali zavodnici, sa brakom na kraju ako bi devojka uspeła da obuzda svog udvarača, ili pak smrću ako bi prešla granicu vrline pre braka. Tako su romani po pravilu sadržavali moralnu lekciju o tome kako voditi svoj lični život.

Druga kategorija popularne književnosti koja se javila polovinom veka imala je muškarce za ciljnu grupu. Stalna tema “petparačkih romana” je bila avantura. Zaplet je često bio oko ubijanja Indijanaca, kriminala i “stvarno loših odmetnika od zakona”. Jedan istoričar ovog književnog žanra primećuje da “što se tiče broja ubijenih Indijanaca, on mora da je više puta premašivao ukupnu indijansku populaciju SAD”.

Kao i kod romantičnog romana, ovde je bila važna masovna proizvodnja, a ne kvalitet. Prentis Ingraham je, na primer, napisao oko 1.000 petparačkih romana - od čega 121 o podvizima Bufalo Bila - iako je sa pisanjem počeo tek u zrelim godinama. Džon Vud je proučavajući književnost kraja devetnaestog veka utvrdio da su najuspešniji romani bivali na kraju štampani u lepo ukrašenim i pozlaćenim povezima i smatrani književnošću “visoke klase”. S druge strane proizvodnog procesa, pre nego što bi se pojavila kao romani, ova dela su često izlazila u nastavcima u novinskom formatu.

Treću kategoriju popularne književnosti činio je religiozni roman kojim se nastojalo da se prevaziđe “obični” senzacionalizam i istovremeno dopre do nove publike time što će se u zaplet ubaciti verske pouke ili što će se radnja ispresti oko neke verske ili biblijske priče. Tako je prečasni Džozef Holt Ingraham (Prentisov otac) napisao veoma popularnog *Vladara kuće Davidove (Prince of the House of David)* i druge priče koje njegov sin naziva “petparačkim romanima Biblije”. Takav pristup je naveo Elen Vajt i neke njene savremenika da osude verske romane i versku književnost uopšte, iako su preporučivali čitanje *Poklonikovog putovanja (The Pilgrim's Progress)*, dela koje je takođe bilo plod piščeve mašte.

Čini se da je razlika između *Poklonikovog putovanja* i nekih petparačkih biblijskih romana bila više u kvalitetu, nego u tome da li se nešto zaista dogodilo. Činjenica je da je industrija popularnih romana krajem devetnaestog veka veoma podsećala na televizijske “sapunice” u udarno vreme krajem dvadesetog. Jedna značajna studija termina *književnost (fiction)*, kako ga koristi Elen Vajt, ukazuje da se on odnosi na delo koje ima sledeće karakteristike: “(1) stvara rđavu naviku, (2) može biti sentimentalno, ili senzacionalno, erotsko, profano ili bezvredno; (3) daleko je od stvarnosti, jer čitaoca navodi da pobjegne u svet snova i tako bude manje sposoban da se nosi sa problemima svakodnevice; (4) duh čini nesposobnim za ozbiljno učenje i pobožan život; (5) oduzima vreme i bezvredno je.” Ovaj opis stavlja Elen Vajt u

grupu kritičara senzacionalističke literature tog vremena i među neke kritičare popularnih medija našeg doba.

Veoma slično popularnom romanu u pogledu kvaliteta bilo je popularno pozorište. Naravno, pozorište je imalo nekoliko svojstvenih problema van kvaliteta predstava. Dva takva problema su se odnosila na ličnosti i okruženje. Kod ovog prvog, životi glumaca teško da su bili najuzvišeniji primeri viktorijske moralnosti.

Pozorišno okruženje je, pak, samo po sebi sadržavalo dva problema. Jedan je bio taj što su pozorišta devetnaestog veka često bila locirana u delu grada sa najvećim procentom barova, bilijar sala i javnih kuća. Međutim, ono što je pozorište činilo duhovno i moralno rizičnim *mestom* bila je činjenica da je ono bilo u tesnoj vezi sa prostitucijom. Dok je parter predstavljao idealno mesto susreta uglednijih prostitutki i njihovih klijenata, sve do osamdesetih godina cela galerija, ili "treći nivo", bila je prepuštena prostitutkama iz nižih društvenih slojeva i njihovim pratiocima. Taj treći nivo je čak imao poseban ulaz kako ugledni građani ne bi morali da se sreću sa "noćnim damama". Zbog toga ne čudi da je pozorište uživalo loš glas kod većine hrišćanskih kritičara.

I sam sadržaj predstava je, naravno, opravdano zasluživao kritike. Kao i kod popularnog romana, i ovde su senzacionalizam, preterane emocije i avantura zauzimali centralno mesto. Publika koja je gledala melodrame tog vremena, prema rečima Delmera Dejvisa, "bila je uglavnom iz nižih društvenih slojeva koje je industrijska revolucija opterećivala i eksploatisala, i čiji su životi često bili užasni zbog njihove svakodnevne sumornosti i siromaštva; to su bili ljudi koji su čeznuli da pobegnu od takvog života i sentimentalno se nadali moralnoj pravdi koja će ispraviti zlo koje im je naneto." Zbog toga su bogataši u melodramama često bili negativci, dok je radnik bio junak koji je spasavao mladu damu u nevolji.

Mada je bila puna probadanja nožem, pucnjave, vešanja, davljenja, trovanja, samoubistava, požara, brodoloma, železničkih nesreća, okrutnih nevaljalaca i junaka koje su zadesile stravične porodične i fizičke patnje, tadašnja drama je vodila ka srećnom završetku i trijumfu vrline nad zlom. Ne treba ni reći da se radnja odvijala brzo i da je zaplet bio pustolovan.

Kao i kod sentimentalnih i petparačkih romana, ne treba nam mnogo da bismo prepoznali "materijal" modernih medija u drami devetnaestog veka. Naravno, današnji junaci ne moraju da budu puni vrlina, niti dobro nužno pobeđuje zlo.

Međutim, osim moralnih pouka, nije se mnogo toga izmenilo, izuzev same forme medija.

Pored drame, pozorište devetnaestog veka je prikazivalo i predstave putujućih muzikanata, vodvilje i Šekspirove komade u obradi.

Elen Vajt se plašila kakve će posledice oblici zabave tog doba, koja je ljude udaljavala od životne stvarnosti, imati na one koji su u njima preterano uživali. Ona je na pozorište svog vremena gledala kao na “leglo nemorala”, sredstvo koje će “pokvariti maštu i uniziti moral”, “uništiti uticaj vere” i “umanjiti sklonost ka uživanju u tihim zadovoljstvima i trezvenim realnostima života” (4T 653). Zbog svega toga je savetovala svojim čitaocima da izbegavaju “frivolno i uzbudljivo”, čak i kada bi uz takve priče išla i religiozna osećanja i moralne pouke (MYP 272).

S druge strane, Elen Vajt je bila pobornik razonode koja bi pametno ispunjavala vreme i pomagala ljudima da formiraju svoj karakter (AH 417). Kako kod sporta, tako i kod zabave, možda je njen glavni savet ljudima bio da učestvuju u onome što ih izgrađuje, a ne u onim stvarima koje služe samo za zabavu ili razonodu ili omogućuju bekstvo od životne stvarnosti. “Postoji”, pisala je ona, “razlika između rekreacije i zabave. Rekreacija, kao što joj samo ime kaže, treba da nas ojača i izgradi. Odvlačeći nas od naših svakidašnjih briga i obaveza, ona nam donosi osveženje duha i tela i time nam omogućuje da se sa novom snagom vratimo ozbiljnim poslovima u životu. Zabava se, s druge strane, traži radi zadovoljstva i u njoj se često preteruje; ona oduzima energiju potrebnu za koristan rad i tako pokazuje da predstavlja smetnju postizanju istinskog uspeha u životu” (Ed 207).

GLAVA XI

PERSPEKTIVA

U ovoj knjizi obradili smo vreme u kome je živel Elen Vajt i u nešto manjoj meri pokazali kako je ona reagovala na taj svet. Završavajući, želimo da posvetimo malo vremena analizi njenog odnosa prema svetu u kome je živel i značaju koji ona ima za nas danas.

Elen Vajt i Njen Svet

Najosnovnija stvar koju možemo reći o Elen Vajt jeste da je ona bila deo svog sveta; ona je bila osoba koja je živel u devetnaestom veku i koja se suočavala sa problemima devetnaestog veka na način primeren devetnaestom veku. Čak i površno poznavanje njenih dela otkriva da je ona bila potpuno svesna svog sveta i njegovih društvenih i verskih problema. Ona ne samo što je živel u tom svetu nego je i reagovala na njega jezikom koji su njeni savremenici mogli da razumeju.

S druge strane, Elen Vajt nije bila odraz svoga vremena. U stvari, ona je stajala nasuprot mnogim “opšteprihvaćenim istinama” toga doba. Treba se samo setiti njenih razmišljanja o takvim stvarima kao što su zdravlje i obrazovanje, pa da shvatimo da je ona bila u većem skladu sa društvenim reformatorima svog vremena, nego sa samim vremenom u kome je živel.

Međutim čak i kad je uporedimo sa reformatorima kraja devetnaestog veka i početka dvadesetog, videćemo da se ona od njih razlikovala ne samo u sitnicama već i u važnijim stvarima. Osnovna razlika između Elen Vajt i reformatora njenog doba bila je filozofske prirode. Svaki problem kome bi se posvetila ona je rešavala u sklopu shvatanja velike borbe, galaktičkog sukoba između Hrista i sotone. Preciznije rečeno, ona je svoje savete kako za svakodnevni život, tako i za reformu stavljala u kontekst vesti triju anđela iz Otkrivenja 14,6-12 i njihove (tj. adventističke) misije u nemirnom svetu poslednjeg vremena.

Tako zdravstvena reforma nije bila sama po sebi cilj, kakva je bila za mnoge iz tog pokreta. Ona je pre bila desna ruka trećeg anđela u pripremi ljudi za kraj vremena (1T 486,559; 6T 327). Na sličan način je, iako je brinula o siromašnima i pomagala im, upozoravala Adventističku crkvu da ne deluje na način Vojske spasa i Društvenog jevanđelja (Social Gospel). Taj posao joj je bio važan, ali su i drugi ljudi bili spremni da ga obavljaju. A trostruku anđeosku vest celom svetu ne bi imao ko da propoveda ako to ne učine adventisti (8T 185; pismo 3, 1900; MM 311, 312).

Sita kroz koja je ona prosejavalala naše prioritete su bila filozofska. Takvi kriterijumi, kao što su važna pitanja u velikoj borbi, jedinstvena misija Crkve u poslednjem vremenu i tako dalje, oblikovali su njene savete Crkvi. U tom smislu može se reći da je ona imala jedinstveno stanovište s kojeg je mogla da zastupa program reformi koji je delila sa ostalim ljudima svoga doba.

Elen Vajt je bila moćni zagovornik svojih gledišta. Ko god bude čitao njenu biografiju ili istoriju Crkve adventista sedmog dana, videće koliki je uticaj ona imala na ljude oko sebe.

Elen Vajt i Naš Svet

U redu, možda mislite, Elen Vajt je imala vest za kraj devetnaestog i početak dvadesetog veka, ali da li ima nešto da kaže i nama? I ako ima, koliko je to važno?

To je odlično pitanje i približava se suštini svrhe pisanja knjiga *Čitajući Elen Vajt (Reading Ellen White)* i *Svet Elen Vajt (Ellen White's World)*. Elen Vajt je važna za naše vreme jer su pitanja kojima se ona bavi večita i jer se principi koje je ona dala za njihovo rešavanje mogu primeniti uvek i na svakom mestu. Drugim rečima, suštinska pitanja i činjenice se ne menjaju baš mnogo, za razliku od spoljnih manifestacija. Osnovne potrebe i problemi čovečanstva u svetu greha, kao i hrišćanski principi za ispunjenje tih potreba i rešavanje problema su univerzalni. Upravo zato je Biblija i dalje značajna knjiga. Isto važi i za Elen Vajt. Ona je postavila principe koji imaju pođednak značaj danas kao što su imali pre sto godina.

Međutim, ako želimo da iz njenih dela izvučemo najviše, moramo prevazići površno čitanje i početi sa otkrivanjem univerzalnih principa na kojima se zasnivaju njeni saveti. Upravo tada znanje istorijskih činjenica postaje važno.

Tvrđnje Elen Vajt se sastoje iz najmanje dva dela. Prvi je elemenat vremena i mesta. Drugi su univerzalni principi. Uzmimo na primer savet Elen Vajt da treba da naučimo svaku mladu ženu “da upregne konja i potera ga” kako bi bila "spremnija da se snađe u vanrednim okolnostima života” (Ed 216, 217). Taj savet nam baš ne izgleda naročito koristan ili značajan. Međutim, to je samo na površini tako, na nivou vremena i mesta. Ispod te površine je princip da mlade žene, baš kao i mladi ljudi, ne treba ni od koga da zavise ako im je potreban prevoz. Isto tako, hrišćani obično ne skidaju obuću kad ulaze u crkvu, kao što je učinio Mojsije kada je došao na mesto Božjeg prisustva (2. Mojsijeva 3,5). To je bilo posebno vreme i mesto. Ali princip poštovanja Božje prisutnosti je univerzalno primenljiv.

Istorija nas uči da su pitanja zdravlja, građanskih prava i trezvenjaštva uvek prisutna. I mada su se problemi u vezi sa građanskim pravima pre Građanskog rata razlikovali od onih posle rata, isti principi važe za njihovo rešavanje u oba perioda. U stvari, ti principi važe i danas, iako su se neka spoljna obeležja borbe za građanska prava izmenila.

Zbog toga treba da naučimo da u tekstovima pronalazimo kako univerzalne probleme ljudskog roda, tako i večite principe koji su nam dati da bismo ih mogli rešavati. To znači da moramo čitati uzimajući u obzir istorijski elemenat. Dok čitamo tekstove Elen Vajt (ili Bibliju), moramo uočiti univerzalne principe na kojima se zasnivaju njeni saveti u datom vremenu i prostoru. Zatim, vođeni Svetim Duhom, treba da primenimo te principe na sopstveno vreme i mesto. Kao pomoć u tom procesu važno je poznavanje opšteg istorijskog konteksta u kome je Elen Vajt govorila, kao i konkretnog konteksta u kome je ona davala savete pojedincima ili crkvama, kad god je to moguće.

Budući da su spisi Elen Vajt zasnovani na principima, nije ni pogrešno ni staromodno iz hrišćanske perspektive razmišljati o takvim stvarima kao što su savremene “sapunice” na TV. Njihov modernizam je samo površinski. Ispod toga je isto bežanje od stvarnosti i emocionalna dinamika kojom se u devetnaestom veku manipuliralo kroz sentimentalne romane i pozorišne melodrame. Isto važi i za druge teme koje je obrađivala Elen Vajt. *U savremenim činjenicama prošlost je uvek sa nama u principu; prošlost je uvek prisutna. To je ono što savete iz devetnaestog ili iz prvog veka čini značajnim i za naše vreme.*